

ČAS

REVIJA LEONOVE DRUŽBE

Letnik XXXV

1941

1-2

V S E B I N A

Dr. Janez Janžekovič: Ob odločilni uri (str. 1) — Dr. A. Trstenjak: Osebnost in svetovni nazor (str. 9) — Dr. Ciril Žebot: Evropske gospodarske perspektive (str. 33) — Ivo Pirkovič: O znanstveni vrednosti razvojne teorije (str. 43) — Rudolf Čuješ: Družinske mezde (str. 54) — Obzornik: 400 let jezuitskega reda (str. 58); Trockizem (str. 63) — Ocene (str. 67)

»Čas«, revija Leonove družbe v Ljubljani, izhaja vsak mesec razen v juliju in avgustu. Uredništvo si pridržuje pravico tuintam združiti dve številki.

Naročnina: 60 Din za Jugoslavijo, 70 Din za inozemstvo letno. Za dijake velja znižana cena 40 Din, ako se jih naroči vsaj pet na skupen naslov.

Uredništvo: Dr. Janez Fabijan, univ. prof., Ljubljana, Tyrševa c. 17/III., dr. Stanko Gogala, prof. na drž. učiteljsišču v Ljubljani in dr. M. Wraber, profesor na III. drž. gimn. v Ljubljani.

Uprava: Ljubljana, Miklošičeva cesta 7/I. (Prosvetna zveza); telefon št. 28-58.

Račun pri Poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, št. 10.433 (lastnica računa Leonova družba v Ljubljani).

Odgovornost pred oblastjo: Prof. dr. Fabijan za uredništvo, ravnatelj Jože Kramarič za Jugoslovansko tiskarno.

Ponatiskovanje razprav je dovoljeno samo s privolitvijo uredništva in z navedbo vira.

V oceno smo prejeli:

Od Družbe sv. Mohorja v Celju: **Koledar Družbe sv. Mohorja.** Uredil dr. J. Pogačnik.

J. Verne-A. Anžič, **Južna zvezda.** Slovenskih večernic 94. zv. St. Cajnkar, **V planinah.** Zgodba. Mohorjeva knjižnica 115.

Ks. Meško, **Mladim srcem.** Četrty zvezek.

Življenje svetnikov. 15 snopič.

Stanko Cajnkar, **Očenaš.** Razlaga Gospodove molitve za naš čas.

Od Jugoslovanske knjigarne v Ljubljani:

Dr. A. Ušeničnik, **Izbrani spisi.** V. in VI. zvezek.

Dr. Fr. Ušeničnik, **Pastoralno bogoslovje.** Tretja popravljena izdaja.

J. Jalen, **Previsi.** 1940.

Fr. Bevk, **Mlada njiva.** Novele.

Madach-Novak-Debeljak, **Tragedija človeka.** Dramatska pesnitev.

Dr. Andrej Snoj, **Uvod v sveto pismo nove zaveze.**

Stanko Bunc, **Pregled slovnice slovenskega knjižnega jezika.**

Mirko Kunčič, **Ali je kaj trden most? Mirko in abeceda.**

Od različnih zalog in pisateljev:

Slovenska slovnica za III. in IV. razred srednjih šol. Slavistično društvo v Ljubljani.

Rajko Mulaček, **Gradbeni predpisi.** Izdaja društva »Pravnik« v Ljubljani. 1940.

Dr. Anton Urbanc, **Slovenska bratovščina sv. Hieronima v Vidmu** iz l. 1452. Poseben odtis iz »Glasnika aktuaru« št. 1/2 l. 1940.

Bernoville-Duh, **Jezuiti.** Izdal Glasnik presv. Šrca Jezusovega. Ljubljana 1940.

Fr. Sturm, **Francoski slovar,** 4. in 5. snopič.

Collectanea Franciscana Slavica: Acta secundí Congressus-Cracovíae 25.—29. Aug. 1937, Šibenik. 1940.

Dr. Kamil Dočkal, **Povijest općeg crkvenog sabora u Ferrari í Fiorencí.** Zagreb 1940.

Dr. Gorazd Kušej, **Glavni osnov i značaj kao i glavna načela uredbe o izborima narodnih poslanika za narodnu skupštinu.** Beograd 1940. (V cirilici.)

Dragotin Kette, **Zbrano delo.** Uredil France Koblar. Nova založba v Ljubljani.

Ob odločilni uri*.

Dr. Janez Janžekovič

Za uvod.

Stara pravda je izvojevana, Matija Gubec je maščevan. Božja previdnost je hotela, da se nam je uresničilo to, za kar so v obupnih puntih krvaveli naši očetje: postali smo na svoji zemlji svoji gospodje. Utrjene graščine, ki jih je z žulji naših dedov zidal med nami tujec, razpadajo ali služijo našemu človeku, biriča in valpeta ni več, oholi pritepenec na laja več nad nami. Svobodni smo. Kraljuje nam kralj slovanskega jezika in krvi, naše je vojaštvo od najvišjega do najnižjega, naši so uradniki, naši učitelji, naša duhovščina. Tisočletni sen slovenskega naroda je postal sladka resnica.

Toda svetovne vojne, ki nam je prinesla svobodo, ni konec. Po dvajsetletnem premirju, ki smo ga mi v svoji preproščini smatrali za trajen mir, je vzplamtela znova in vse kaže, da ji ne bo prej konca, dokler ena stran druge tako ne porazi, da bo lahko po svoje uredila svet in si za dolgo dobo zavarovala mir. Zato bo sedanja odločitev mnogo važnejša, kakor je bila ona pred dvajsetimi leti. Živimo res ob odločilni uri. Taki trenutki se v življenju narodov ne ponavljajo. Ljudstvo, ki jih zamudi, je napravilo svojo bodočnost za stoletja, morda za vedno.

Za šleve je res hudo. Ne vedo, kam bi se skrili, kam pobegnili, kako govorili, kam se usmerili, da bi bilo za vse primere prav. Vse jim pride na misel, vse nevarnosti naštevajo, vsa skrivališča poznajo, vse možnosti za beg so preudarili, na vsako hlapčevstvo so se pripravili. Vse jim pride na misel, samo eno ne: kako bi se branili. Zajci!

Za moške značaje, ki ljubijo odgovornost in se ne dado nesti, naj gre kamor hoče, ampak jim je užitek, da lahko v velikem času vtisnejo življenju pečat svoje osebnosti, za take pa je današnja doba kakor nalašč. Danes se živi polno življenje! Danes se dela zgodovina in kuje bodočnost! Že raste mladi rod, ki bo naš sodnik in ki bo prav tako hvalil ali grajal način, kako smo znali prebresti usodne

* Članek prvotno ni bil namenjen za objavo v »Času«. Zaradi važnosti stvari pa ga kljub bolj poljudni obliki objavljamo na tem mestu. Op. uredn.

dni, kakor mi sedaj hvalimo in grajamo rod, ki nam je ob prevratu priboril svobodo, in vse druge rodove, ki so imeli čast voditi usodo naroda v zgodovinskih dneh.

Nikdo se ne more skriti. To dejanje na svetovni pozornici bodo razsvetljevali najmočnejši žarometi zgodovine, vse, tudi skromne postranske vloge bodo vidne, vsako tiho junaštvo, pa tudi sleherna strahopetnost. Čim manj nas je, tem odločilnejši je vsak posameznik.

Zato pa mora biti danes ena skrb nad vsemi drugimi skrbmi, ena sloga nad vsem, kar nas razdvaja: da rôdu, ki prihaja, ne napravimo svobode, ki so nam jo predniki priborili s svojo krvjo, ampak da jo utrdimo in razširimo na vse brate. Temu cilju hočejo služiti tudi naslednje vrstice. Pišemo kot kristjani za kristjane, vendar se nam zdi, da so naši zaključki takšni, da se bo vsak človek, ki ljubi domovino, lahko z njimi strinjal. Težko je o svobodi in o domovini pisati tako, kakor ta predmet zasluži. Če bi koga naše misli ne zadovoljile, naj jih blagovoli nadomestiti z boljšimi in učinkovitejšimi, pa bo naš namen dosežen.

Svoboda.

Prehitro smo se navadili na svobodo. Ob prevratu se je vse topilo v opojnem veselju. Narodova duša je bila razgibana do skrajnih globin, da je vsepovsod porajala ljudske pesnike in skladatelje, ki so peli o Jugoslaviji. Pa to veselje je kmalu potihnilo. Trebalo je živeti. Svetovna vojna je v štirih letih Evropo strahotno opustošila, obnova na vseh področjih je zahtevala trdo delo. Tudi našo novo državo je bilo treba izoblikovati in urediti sožitje med tremi jugoslovanskimi narodi, ki so si po jeziku in krvi sicer tako sorodni, kakor nobeni drugi evropski narodi, ki pa jih je tuje nasilje razdvojilo in odtujilo drugęga drugemu. V delu, skrbeh in prepirih je izobraženi sloj skoraj čisto pozabil, da je bila njegova prva naloga slehernemu slovenskemu človeku pomagati, da se popolnoma zave, kaj nam je svoboda in kaj nam je domovina. Tako doživlja marsikdo po dvajsetih letih samostojnega življenja sedanje odločilne dni morda manj pripravljen kakor ob prevratu. Godi se mu kakor človeku, ki je ozdravel. V bolezni je dobro vedel, da je ljubo zdravje prvo in da bolniku nič ne pomaga ne bogastvo, ne najlepši zaslužek. Komaj pa ozdravi, že ob vsakdanjih skrbeh pozabi na svojo glavno srečo: da je zdrav. Mora znova zboleti, da spet uvidi, kaj mu je zdravje. Ali moramo tudi svobodo najprej izgubiti, da vidimo, kaj nam je bila?

Mnogo je še neurejenega pri nas. Odnos med tremi bratskimi narodi, ki se je sicer zelo izboljšal, še vedno povzroča mala trenja. Tudi pri nas doma še ni vse v redu. Kmet komaj zmaguje velike

davke, delavec ne more izvojevati vseh svojih pravic, viničarji hodijo razcapani, stradajo in prezebajo. Vse to izrabljajo tiste judeževe duše, ki prihuljeno prišepetavajo, kažoč čez mejo: »Vidiš, kako se jim godi tam in tam... Saj bodo itak prišli sem in napravili red. Ko bi le že skoraj...«

Pa slovenski človek je prepameten, da bi se dal zvabiti v zanko. Seveda nas tarejo težave, kateri narod pa je brez njih? Prav tako res pa je tudi, da lahko te težave premagamo edino mi sami, ako si ohranimo svobodo. Tujec pri nas ne bo iskal naše sreče, ampak svoje! Tiste sladkobne besede, ki jih širijo potuhnjeni plačanci, češ ta ali oni nam bo prinesel raj, so kakor lovčeva piščal, ki vabi divjad pred strel. Da, raj na naši zemlji, pa za tujegega gospoda, ne za domačega slovenskega delavca in viničarja. Ali ste že kdaj slišali, da bi kdo kupil ali ukradel kravo, ker želi kravi dobro? Ali si je ne prilasti zato, ker jo hoče molsti ali zaklati? Ali ste že kje brali, da bi moderni narod zasedel tujo zemljo, ker hoče osrečiti njene prebivalce, ne pa, ker jo hoče zase gospodarsko izkoristiti? Res je, da pri nas še ni vse v redu. Smo pač mlada država. Vsak novi gospodar mora nekaj let garati, da se postavi na noge. Toda zaradi tega vendar ne bo prepustil svojega posestva sosedu, sam pa ostal za hlapca!

Če si ohranimo svobodo, si bomo počasi vse uredili. Gorje mu pa, kdor danes postane suženj! Nekje sem slišal zgubljenega človeka, ki je takele mlatil: »Glavno je, da ne pride do vojne. Naj se kar visoki gospodje med seboj zmenijo: to je moje, to pa tvoje. Meni je vseeno, pod kom sem, davek moram itak povsod plačati.« Človek božji, kje imaš pamet! Ali nič ne bereš? Ne gre za davek! Gre za tvojo vero, tvoj jezik, tvojo zemljo! Gre za vse! Da, predvsem za tvojo zemljo! Tudi naša lepa slovenska zemlja se marsikomu sveti...

O, ni vseeno, komu plačaš davek. Kadar ga plačaš domovini, ga plačaš za učitelja in duhovnika, ki te učita, za orožnika, ki te varuje, za puško, ki jo boš vzel v roko, da braniš svojo družino in sebe; kadar ga plačaš tujcu, ga plačaš zato, da te bo laže stiskal, dokler te ne izrine iz zemlje — no, potem boš pa davka prost. Včasih, ko si slabe volje, zajezikaš: »Naj pride, kar hoče, slabše že ne more biti, kakor je!« Žal, da je lahko še mnogo, mnogo slabše, tako slabo, da niti povedati ne boš smel, da je slabo! O, da, lahko je še mnogo, mnogo slabše!

Govorje mu, kdor danes postane suženj! Starejši ljudje še vedno mislijo na nekdanjo Avstrijo. Kakor nam je tudi bila skrajno krivična in smo v njej kljub žilavemu boju izgubljali meter za metrom svoje zemlje, vendar se je vsaj na zunaj delala za mater vseh svojih narodov. Avstrija ni bila nemška narodna država, marveč skupek mnogih ljudstev, zato so nasilniki, ki so jo vladali, vsaj včasih morali tudi drugim narodom dovoliti kake ugodnosti. Te Avstrije ni več in je nikdar več ne bo.

Kdor misli,

da bi mu kot Slovcu kje drugje lahko bolje šlo kakor v lastni državi, zasluži, da bi mu s krampom puščali! Dokler obstoji močna Jugoslavija in imaš njen potni list, da, če bi je ne bilo, bi nas pasli, strigli in klali po mili volji.

Slovenski človek, ki vse to ve in nekaj bere, da bi se ne uprl sužnosti? Ti, mož, potomec tistih junaških prednikov, ki so pred Turkom obranili našo deželo, boreč se za križ častni in svobodo zlato, ti da bi se v nevarnosti ne postavil v bran? Ta kmet, sin tistih puntarjev, ki so nekdanj naskakovali tujčeve graščine, ta da bi dopustil, da njegova zemlja, ki je danes svobodna, zopet pride pod kake pritepence? On, ki bi se pravdal za eno brazdo do smrti, da bi dopustil, da vso deželo pograbi tujec? In slovenske žene in dekleta, hčere tistih, ki so nekdanj pesjane polivale z vrelo smolo in ki so še nedavno izpričale svoje junaštvo pobirajoč podpise za našo svobodo v brk tujemu žandarju, ki je strahoval deželo, da bi v sedanji odločilni uri odpovedale? Ve da bi dopustile, da se zopet vrnejo časi, kakor so bili pred dvajsetimi leti, ko so moški umirali za tujca, ki je doma po vaših kočah ropal žito? Z grozo v očeh ste prosile: Kaj bom pa otrokom dala? Pritepenec pa se je zarežal: Naj pa kamenje žro. Takrat je skipelo v vas, da ste njega s kamenjem pobile. Ti, ki bolj kakor mož čutiš, kako se iz bodočnosti zaupno vate ozirajo svetle očke rodu, ki še rojen ni, ne boš li v nevarnosti stisnila zob in s krvavečim pa pogumnim srcem rekla možu in sinu: Branita nas! Naša deca ne smejo postati sužnji! In vi slovenski fantje, ki se iz gole prešernosti stepete do krvi, vi da bi nenadoma postali šleve, pustili v nevarnosti svoje matere, sestre in neveste pa klečeplazili pred sovražnikom češ: vzemi kar hočeš, samo pri miru nas pusti? Saj bi mu prerahljali kosti, kdor bi kaj takega sumil o vas.

Ne, svoje svobode ne damo nikoli več, pa četudi bi jo morali braniti samo z zobmi in nohti. Tisočkrat ljubša smrt kot suženjstvo! Svojo zemljo, ki so nam jo predniki z znojem pognojili, s pobožnimi

znamenji in s svojimi grobovi posvetili, to svojo zemljo hočemo braniti do konca. Svobodno naj jo prevzamejo naši otroci, samo v svobodni bodo mirno počivale naše kosti. V borbi za svobodo ni razlike med pristaši strank, ni delavca in bogatina, ne izobraženca in preprostega človeka, marveč vsi eno. Eno med sabo, eno s predniki, ki so nam nadelali pot in dali zgled, eno s prihajajočim rodом, ki nam nalaga dolžnost, eno z velikimi narodnimi borci, eno z našimi vidci, ki nam z največjim poudarkom govorijo na srce svoje poslednje spoznanje:

Manj strašna noč je v črne zemlje krili,
kot so pod svetlim soncem sužnji dnovi!

Katoliški Slovenec.

Kaj pravi naša sveta vera o teh vprašanjih? Kaj pravi o narodnosti, kaj o svobodi? Ali sem dolžan biti Slovenec, kakor sem dolžan biti kristjan, ali samo smem biti, kakor smem biti član kakega društva? Ali je narodnost sploh vrednota v očeh krščanske vere? Ali jo sveto pismo pozna in priznava?

Začnimo z odgovorom na to zadnje vprašanje. Kdor je le kdaj bral kakšne zgodbe sv. pisma, ve, da je neprestano govor o izraelskem in judovskem ljudstvu. Sv. pismo dobro pozna, priznava in loči narode ter uči z nazornimi zgledi, da sprejemamo od Boga določene naloge, prav kakor posamezniki. Izraelsko ljudstvo je bilo n. pr. posebej izvoljeno, da pripravi človeštvo na evangelij.

Kaj je narod? Odgovori so še danes različni. Lahko bi ga kdo smatral za skupino ljudi, ki imajo isto vero, za drugega je odločilno, da imajo isti jezik, da imajo zavest posebne skupnosti, da prebivajo v isti pokrajini, da tvorijo gospodarsko enoto. Vse to je za narodnost bolj ali manj važno in odločilno. Najodločilnejša in prvi vzrok vseh drugih skupnosti pa je vendarle krvna skupnost. Narodi si sicer lahko priličijo tudi tuje prvine, kakor je mogoče precepiti vejo z drevesa na drevo, toda končno ima drevo vendarle svojo enotnost od enega semena.

Kaj je narod v očeh sv. pisma? Človek bi mislil, da bo sveto pismo, ki je verska knjiga, narode ločilo samo po veri. Toda ne. Ravno sv. pismo se ozira samo na krvno sorodstvo. Kdor bere to najčastitljivejšo knjigo, se mu tako rekoč pred njegovimi očmi porajajo narodi. Rodovnik za rodovnikom nam kaže, od katerega praočeta izhajajo ljudstva zemlje. Često je na tega prednika navezana obljuba in blagoslov vsemu narodu, včasih tudi prekletstvo in kazen. Ali ni Noetova kletev zadela vsega Kamovega rodu, ne glede na to, kje bo prebival, kakšne jezike bo govoril in kakšno vero bo imel?

Odločujoča je krvna skupnost. In Izraelci, kaj so drugega kakor potomstvo Jakobovih sinov, ki jih slednjič zastopa le še edini Judov rod.

Narodnostna vrednota je v očeh sv. pisma med najvišjimi na zemlji. Kadar je hotel Bog kakega očaka posebno poplačati, mu je obljubil, da ga bo pomnožil v mogočen narod. Abrahamu je ponovno zagotavljal: »Silno te bom pomnožil in napravil bom iz tebe narode in kralji bodo izšli iz tebe.« Mojzesu je ponujal: »Tebe pa napravim v velik narod.« Najlepši zgled, kakšno edinstveno vrednost ima v božjih očeh narodnost kot naravna krvna skupina, ki izhaja iz istih prednikov, pa je častitljivi Kristusov rodovnik: »Abraham je imel sin Izaka, Izak je imel sina Jakoba« itd. Bog sam je hotel, da se za vse večne čase izpriča, da je Njegov sin tudi pravi sin določene naroda.

Biti pripadnik kakega naroda, se torej pred vsem pravi, imeti z določenimi soljudmi iste prednike. Zato se četrta božja zapoved, ki ureja razmerje med starši in otroki, tista, ki edina obljublja tudi zemeljsko srečo, nanaša tudi na narod kot na razširjeno družino. Kakor ti ni na izbiro, da očetovsko spoštuješ poljubne ljudi, marveč ti božja postava strogo naroča, da veljaj tako spoštovanje najprej samo tistima edinima človekoma, ki sta ti rodna oče in mati, četudi ti je kdo po tvoji sodbi večji dobrotnik, prav tako nimaš pravice, da bi se sam iztrgal, pa najsi bi bilo to mogoče, iz verige svojih slovenskih prednikov in se skušal včleniti v kakšno drugo krvno skupnost. Biti zvesti sin slovenskega naroda je dolžnost, ki veže v vesti, in ker je važna stvar, veže pod smrtnim grehom. Narodni odpadnik ni samo najgrši izdajalec, ampak je obenem z verskega stališča velik grešnik, ki ga lahko pred Bogom opravičuje samo premajhna razsodnost in duševna zaostalost.*

Ali pa ni novi zakon tega nauka spremenil in prevrgel? Kakor drugod, tako tudi v tem vprašanju Kristus ni razvezal postave, ampak jo je dopolnil. Dopolnil s tem, da je mnogo jasneje poudaril enakost vseh narodov pred Bogom. Samo zaradi krvi, samo zato, ker je kdo recimo Abrahamov potomec, ne bo nikdo zveličan. Kdor hoče biti Bogu drag, mora izpolnjevati njegovo voljo. Zato je Kristus ljubeznivo občeval tudi s Samarijani, Kananejci, Rimljani, kar so mu Judje hudo zamerili. Toda ostal je obenem zvesti sin svojega naroda. Kristus se ni čutil kot brezdomovinec. Ko ga je kananejska žena zaprosila, naj ji ozdravi hčer, jo je najprej zavrnil, rekoč: »Poslan sem le k izgubljenim ovcam Izraelove hiše.« On, ki je kot božji

* Kdor bi ob tej trditvi osupnil, naj bere le Slomškove spise n. pr. blatograjsko pridigo. Op. uredn.

Sin enako ljubil vse narode in bi se lahko veselil rimske zmage, se je kot sin človekov razjokal nad nesrečo ponosne prestolnice svojega naroda, kljub temu, da je vedel, kako mu isti Jeruzalem že pripravlja trpljenje in smrt. Te Gospodove solze so najveličastnejša priča do smrti zveste domovinske ljubezni in strahoten očitek tistim, ki so se izneverili svojemu narodu, pa mislijo, da so Kristusovi. Jezus se z gnusom obrača od njih.

Tudi sv. Pavel naglašja za Gospodom, da ne bo Jud že zato zveličan, ker je Jud. Vsi narodi so božji otroci. »Ni več Juda, tudi ne Grka...« Nekateri so zlorabljali te besede, češ da hoče krščanstvo zabrisati vse narodnostne razlike, celo taki so se našli, ki so Pavlove besede predstavili takole: »Ni več ne Slovenca, ne Nemca ampak — samo Nemci... Seveda! Hlapci! Kaj niso, abotneži, brali stavka do konca, pa bi našli še te besede: »...ni več moškega in ženske«. Ali je hotel sv. Pavel morda tudi razliko med moškim in žensko zabrisati? Ali ne ostane tudi v novi zavezi moški oče in ženska mati? Misel sv. Pavla je jasna in popolnoma nasprotna brez-narodnim kristjanom: Kakor je krščanski mož še vedno mož in krščanska žena žena, tako je grški kristjan še vedno Grk, judovski Jud, slovenski Slovenec. In kakor se lahko moški zveliča edino če izpolnjuje dolžnosti, ki jih ima v družini kot mož, dolžnosti, ki so drugačne kakor ženine, prav tako se lahko sinovi posameznih narodov zveličajo, ako vrše poleg svojih osebnih še tiste naloge, ki jih imajo kot otroci svojega ljudstva.

Včasih smo slišali o francoskih katoličanih očitek, češ ti ljudje so najprej Francozi, potem šele katoličani. Kaj če bi nas kdo vprašal, kaj smo prej, Slovenci ali katoličani? Vprašanje ni jasno. Kaj pomeni tisti »prej«? Poglejmo si vse možne njegove pomene.

Če pomeni »prej« časovno prednost, potem je odgovor lahek. Po času smo prej Slovenci, ker smo se kot Slovenci rodili, kristjani pa smo postali šele pri krstu.

Ali nam hoče morda tisti »prej« staviti vprašanje, čemu bi se raje in prej odpovedali, če bi bila sila? Morda nas vprašuje, kaj bi storili mi Slovenci, če bi nas zgodovina postavila pred sledečo izbiro: Ali ostanete v državi, kjer boste ohranili svojo narodno svobodo, pa izgubili vero, ali pa pridete pod tujo oblast, kjer boste mogli ostati takoličani, pa boste izgubili svojo narodnost. Toda tako se vprašanje ne stavi. Danes ima katoličan v Jugoslaviji tako svobodo, kakor menda nikjer drugje v Evropi. Če bi se pa le kdaj v bodočnosti postavilo? Za ta primer pa damo na jasno vprašanje jasen krščanski odgovor: Mi katoliški Slovenci bi ostali v narodni državi in pretrpeli v njej, če bi bilo treba, mučeništvo za svojo vero. Vse drugo je strahopetno, ne-

značajno in zato nekrščansko. Edino na tak način bi si ohranili svojo narodnost in svojo vero, z narodnim odpadništvom bi zgubili oboje. Zakaj? Izdajstvo naroda je v očeh kristjana smrten greh, kolikor ga ne izgovarja nepoučenost ali slaboumnost. Odpasti od naroda, da lahko ostanem katoličan, bi se torej reklo grešiti, da se zveličam. Nesmisel! Sicer pa, kako naj ostane narod katoliški, ako neha biti narod? Naša lastna zgodovina nam je pri tem vprašanju zgovorna učiteljica.

Lahko pa pomeni tisti »prej« še nekaj drugega: Kaj bi storil katoliški Slovenec, če bi mu državna oblast ali zgodovinske okoliščine nalagale dejanja, ki so koristna za narod, pa jih vera prepoveduje? Na to odgovarjamo, da je tak slučaj nemogoč. Dejanje, ki je res koristno, ni prepovedano, dejanje, ki je res prepovedano, ni koristno. Vse božje in cerkvene zapovedi imajo namreč edino ta namen, da posameznika in narode vodijo do resnične in trajne sreče. Kar je nepošteno in nenravno, ne more koristiti ne posamezniku, ne narodu. Nobeno dejanje ni samo zato nedopustno, ker mu nasprotujejo verski razlogi, vsako tako dejanje je vsaj v svojih posledicah tudi samo na sebi kvarno za narod ali za posameznika.

Končno lahko naš »prej« pomeni še, kaj bolj cenimo, svojo narodnost ali svojo vero. Tudi na to je odgovor jasen. Nadnaravni božji dar je večji, kakor naravni, zato ga bolj cenimo. Toda »bolj cenimo« ne pomeni, da je katoličan v sili pripravljen izbrati vero, ne narodnost, kakor smo že rekli. Nad-naraven dar podstavlja naravnega. Če nimam narave, ne morem dobiti ničesar nad njo. Po naravi sem pa človek, sin slovenskega očeta in matere, ki imata slovenske sorodnike, živita po slovenskih šegah in prebivata na slovenski zemlji. Kot tak sem postal še kristjan. Biti kristjan je mnogo več, kakor biti samo človek. Toda če nisem človek — in kot človek sem Slovenec — če torej nisem Slovenec, tudi kristjan ne morem biti.

Ta zavest ni bila vedno enako živa. Krščanstvo še danes proglašča nove dogme, ki so sicer vse prastare resnice, ki pa le postopoma prihajajo do popolne zavesti. Družina je bila že od nekdanj krščanstvu nekaj najsvetejšega, tudi o pravicah držav in državnih poglavarjev je obstajal jasen nauk, manj obsvetljene pa so bile v vsem srednjem veku človekove dolžnosti do razširjene družine — naroda. — V naši dobi pa sv. Cerkev vedno pogosteje, jasneje in do-

ločneje brani tudi narodnostne družine pred razjedajočim, brezdomovinskim komunizmom. Papeških in škofovskih izjav o ljubezni do naroda in domovine je že za cele knjige (Prim.: La Patrie et la Paix. Textes Pontificaux. Paris 1938. Desclée De Brouwer). Mi Slovenci smo posebej ponosni na oba naša nadpastirja, ki sta nam v sedanjih odločilnih časih ponovno s plamtečim prepričanjem govorila o dolžnostih kristjana do naroda in domovine.

Nemški katoličani so po vojni na svojih katoliških dnevih izjavljali, da je nacionalizem prva herezija, ki jo bo današnja Cerkev obsodila.

Toda izražali so se dvoumno in so zaradi tega že močno trpeli. Danes govore drugače. Ne zdrav nacionalizem, ampak internacionalizem je herezija, ker v posledicah zanika družino, ki je bila Cerkvi vedno tako pri srcu. Ne samo, kristjan sme in mora biti naroden, kakor sme in mora biti vsak človek, ker mu to vелеva njegova narava, kristjanu ljubezen do naroda še posebej ukazuje njegova vera. Služba narodu je važen del tiste splošne človeške naloge, ki nas vodi k Bogu. Trpljenje in smrt za narod je najvišja, junaška stopnja v izvrševanju te naloge in kot taka po svoji vrednosti pred Bogom najpodobnejša pravemu mučeništvu.

Osebnost in svetovni nazor.

Dr. A. Trstenjak.

Človekova osebnost postaja vedno bolj težišče, v katerem je osredotočeno ne le duhovno, marveč tudi socialno-gospodarsko teženje sodobnosti. Pri tem opažamo zanimivo dejstvo, da se vprašanje osebnosti navadno obravnava v zvezi s svetovnim nazorom in obratno. Dasi že ta zgolj zunanja okoliščina daje dovolj povoda za misel, da mora biti med osebnostjo in svetovnim nazorom ozka zveza, vendar moramo ugotoviti, da tega razmerja dosedaj sistematično še nihče ni poskusil razčistiti. Tak poizkus pa hoče biti pričujoča razprava. Nerazčiščenost obstaja že v pojmih samih. Pojma »osebnost« in »svetovni nazor« sta v svojem pomenu zelo raztezna. Prav posebno velja to o poslednjem. Beseda svetovni nazor je namreč novejšega postanka in spada razen tega med tiste pojme, ki nimajo svojega izvora pri kakšnem zaprtem učenjaku, marveč v neposredni življenjski rabi. Ker pa življenje pojmom vsebino pogosto spreminja in subjektivno barva, zato je tu enoumna in splošnoveljavna definicija mnogo težja nego pri pojmih, ki imajo svoj začetek prav v strokovni definiciji pri zeleni mizi. Za točno razčiščenje in opre-

delitev pojmov, vzetih iz neposredne življenjske rabe, je potem takem potrebna predhodna analiza celotnega sestava vprašanj, ki so z njimi v zvezi. Analitična pot do jasnega in enoumnega pojma »svetovni nazor« nam bo torej že v veliki meri odprla tudi pogled na razmerje svetovnega nazora do osebnosti.

1. Svetovni nazor.

Za dušeslovje svetovnih nazorov je zanimivo že enostavno dejstvo, da ima ta izraz svojo prvotno domovino v nemškem kulturno-jezikovnem območju. Francoskemu in angleškemu jezikovnemu občutju je tako tuj, da ga niti prevesti ne upajo. Francozi enostavno rečejo »la Weltanschauung«.¹ Prvotno pomeni svetovni nazor čutno dožemanje ali predstavo sveta v nasprotju do umskega prepričanja ali mišljenja. N. pr. zaznava sončnega »vzhoda« in »zahoda«. Polagoma pa se je ta prvotni pomen vedno bolj umikal prenesenemu, tako da nam svetovni nazor zlasti od dobe romantike naprej pomeni vse obsegajoč pogled na svet in življenje, pri čemer »pogled« ni več zgolj čutno zaznavanje, marveč predvsem umsko prepričanje.² Tako je n. pr. Schleiermacherju svetovni nazor »z religioznim čustvom prežeto neposredno zrenje sveta«; K. Jaspersu, ki je o svetovnem nazoru razmeroma največ pisal, pa »to, kar je za človeka poslednje in celotno, tako subjektivno kot doživetje, sila in prepričanje, kakor tudi objektivno kot predmetno oblikovani svet«.³ Dilthey, ki je razvil razne tipe svetovnih nazorov, vidi korenino svetovnega nazora v življenju.⁴ Max Dessoir imenuje svetovni nazor duhovno tvorbo, ki z zrenjem svetovnega smisla združuje v sebi ideal za življenje, ki je potemtakem celotno duhovno zadržanje človeka.⁵ Po njegovem mnenju ima svetovni nazor tisti, ki si je na jasnem »o vrednosti bitja, o prigradnosti in nujnosti, časnosti in večnosti in ki mu ta jasnost služi kot vodilo življenja«. Paul Simon pojmuje svetovni nazor kot posebno »duhovno stališče, ki postavlja človeka pred zadnje odločitve«.⁶ Carl Christian Bry pa vidi v večini svetovnih nazorov samo »prikrito vero ali religijo«,⁷ v kateri je neki pojem ali vidik tako stopnjevan, da zavzame absolutno veljavo enako

¹ Prim. Henri Davenson, *Fondements d'une culture chrétienne*, Bloud-Gay, 1932, str. 73.

² Gl. M. Dessoir, *Einleitung in die Phil.*, Stuttgart, 1936, 3. in P. Simon, *Die geistigen Wurzeln unserer Weltanschauungskrise*, Stuttgart, 1933, 5 sl.

³ *Psychologie der Weltanschauungen*, Berlin, 1925, 1.

⁴ Gl. Eisler, *Wörterbuch der phil. Begriffe*, III, Berlin, 1930, 506 sl.

⁵ O. c. str. 3.

⁶ O. c. str. 6.

⁷ *Verkappte Religionen*, Gotha-Stuttgart, 1934, cit. P. Simon, l. c. 6.

kakor religiozni. Romano Guardini določi svetovni nazor nekako takole: Je pogled na konkretno določeno celoto bitja, ki nam je postavljena kot naloga, ki jo naj uresničimo.⁸ M. Adlešiču je svetovni nazor: »Mišljenje o notranji spojenosti narave in človeka v njej. Ob svetovnem nazoru dobivajo predmeti svojo stopnjo in vrednost, ob njem se izoblikuje smisel življenja.«⁹ Mimogrede podaja definicijo svetovnega nazora tudi I. Janžekovič (po Hudalu), ki mu je svetovni nazor »tisti celotni pogled na svet in življenje, ki odkriva človeku njegov najvišji cilj in glede na ta cilj ureja in vrednoti vsa njegova dejanja.«¹⁰ Večina pa se s pojmom kot takim sploh ne bavi, marveč enostavno razvija vsebino svetovnega nazora samo; tako dela Peter Lippert, Herget in drugi; isto velja tudi o slovenskih, izrazito svetovnonazorskih delih iz zadnjega časa.¹¹

Navedeni primeri, kjer poskušajo posamezni misleci opredeliti svetovni nazor, razodevajo precejšno pojmovno nejasnost. Kljub vsem razlikam in dvomju pa so si ti poizkusi vsaj v nekaterih točkah edini, tako da nam je možno v skladu z njimi postaviti najprej tiste znake svetovnega nazora, ki tvorijo neobhodno podlago za analizo nadaljnjih svojiskih posebnosti vsakega pravega svetovnega nazora in tako končno pomagajo tudi k rešitvi v naslovu zastavljenega vprašanja.

Predvsem je treba pibiti, da gre pri svetovnem nazoru prvenstveno res samo za n a z o r, to je za umski dej predočevanja in doje-manja, ne pa za kakšno teživno ali volitivno razmerje človeka do sveta. Ta dej umskega zrenja ima svoj začetek v čutno-fantazijskem predočevanju in se zaključuje v umskem nazoru ali prepričanju.

Dalje pomeni svetovni nazor umsko spoznanje sveta in življenja tako, kakor se človeku sam predstavlja v svojih poedinih bitjih in dogodkih ob njih. Vesoljni bitni red in njegove zakonitosti, bistvo in bit, smisle in cilj stvari svetovni nazor že predpostavlja in enostavno »jemlje na znanje«. Svetovni nazor je torej racionalnega, nikakor volitivnega; in statičnega, ne dinamičnega; res dobesedno kontemplativnega ali nazornega in ne aktivnega ali dejavnega značaja. Dasi svetovni nazor, kakor bomo videli pozneje, neposredno vpliva tudi na človekovo čustveno in teživno življenje, vendar v svojem bistvu je in ostane umsko prepričanje o svetu in človekovem razmerju do njega. Vsako drugačno, t. j. volitivno ali dinamično pojmovanje vzame svetovnemu nazoru njegov svojiski pomen in smisel.

⁸ Unterscheidung des Christlichen, Mainz, 1935, 6.

⁹ Naravoznanstvo in svetovni nazor, Ljubljana, 1939, 142.

¹⁰ Narodni socializem kot svetovni nazor, Čas, 1938/39, str. 70 (79).

¹¹ Prim. M. Vidmar, Moj pogled na svet, Ljubljana, 1935. — Dr. Fr. Derganc, Svetozor, Ljubljana, 1936.

Drugo, kar moremo že zgolj na podlagi imena svetovni nazor ugotoviti, je njegova vsestranost ali univerzalnost v predmetu. »Svetovni« pomeni ves svet obsegajoči nazor ali prepričanje. To ni splošnost v nasprotju do konkretnosti, marveč vsestranost v nasprotju do enostranosti ali strokovne specializacije. Saj je potreba po »svetovnem« nazoru nastala baš v času vedno bolj naraščajoče specializacije posameznih panog znanosti in življenjskega udejstvovanja. Dokler je človek živel v enotni in vsestranski, recimo religiozni koncepciji sveta, kakor jo je izgradil krščanski srednji vek, tako dolgo sploh ni čutil potrebe po posebnem »svetovnem« nazoru. Tega je dejansko imel, dasi še zanj ni poznal posebnega strokovnega izraza. Tak izraz je bil nepotreben in psihološko skoraj nemogoč, kajti takratnemu človeku v ospredju svetovnega nazora ni bil ne svet, ne človek, marveč Bog. Ni bil kozmocentričen, niti antropocentričen, marveč bil je teocentričen. Ni bil kozmocentričen, ker še sveta ali kozmosa v njegovi svojskosti in vsebinskem bogastvu tako rekoč niti odkril ni. Šele novodobno naravoslovje je začelo človeku odkrivati svet v njegovi neizmerni velikosti in majhnosti, posebnosti in zanimivosti, kar je povzročalo vedno večjo specializacijo posameznih naravoslovnih panog znanosti. Tako se je začel človek vedno bolj izgubljati v posameznosti. Človek je zamenjal svoje prejšnje zgolj kvalitativno poduhovljeno gledanje sveta in življenja s kvantitativnim ali materialnim gledanjem, pri katerem mu prvič stopi pred oči svet kot svojska zanimivost, ki ima svoje zakonitosti in zanimivosti ne le kot »stvar božja«, t. j. v razmerju do Boga, temveč tudi kot samosvoje bistvo brez ozira na vprašanje, odkod je. Posledica tega naravoslovnega napredka se je pokazala tudi v načinu življenja. Tehnizacija in mehanizacija življenja, skratka vsa bogato premrežena civilizacija z nešteti napravami, udobnostmi in zahtevami obenem, je človeka prisilila, da se je začel »modro omejevati na svojo stroko«. Zdravnik, jurist, profesor, arhitekt itd., vsak obvlada komaj eno panogo svoje stroke, za vse ostalo znanje mora iskati nasvetov pri drugih, ki pa so zopet v njegovi panogi tujci. Najhujše pri tem je okoliščina, da je zavzelo življenje silno hiter tok (»tempo«), ki grozi, da bo vrgel človeka po neki centrifugalni sili raz sebe, ako se krčevito ne oprime prav tiste točke, tiste stroke in položaja, v katerega ga je zaneslo že od začetka. »Nima časa, ne utegne misliti na kaj drugega,« tako se izgovarja, ko mu kdo očita, da je njegovo vsestransko obzorje zelo ozko in revno. Vsak gleda celotni svet in svoje razmerje do njega z zelo ozkega, enostranskega stališča svoje stroke in družabnega razreda, ki mu slučajno pripada. Odtod banalni primeri strokovne omejenosti v življenjskih vprašanjih, ako je n. pr. kirurg prejšnjih desetletij samozavestno zatrjeval,

da tega, česar z operacijskim nožem ne najde, kratkomalo ne prizna. Zaradi tega je bila resna nevarnost, da bi človek popolnoma otopel in izgubil vsak smisel za tehtnost vprašanj, ki segajo v človekovo duhovno področje in mu razodevajo globlje smisle. Toda tu se je oglasil v človeku njegov tako imenovani »metafizični čut« močnejše nego morda kdaj poprej. Človek ni zadovoljen samo s stroko in zgolj trenutnim položajem, rad bi vedel tudi za globlji smisel svojega bitja in sožitja v svetu, rad bi odgovora na stotine drugih vprašanj, na katere ne daje odgovora njegova stroka; hotel bi spoznati tudi končni cilj svojega življenja. Skratka: poleg strokovnega gledanja na svet in življenje bi rad imel tudi vsestranski pogled ali nazor o svetu. Tako bi nam natančnejša zgodovinska študija mogla dodobra dokazati, da je sodobni pojem svetovnega nazora v svoji mladi terminološki posebnosti prav za prav res le nadomestek za to, kar je v srednjem veku pomenil »religiozni nazor« o svetu.

Univerzalni pogled na svet pa obsega nujno trojno temeljno razmerje, to je razmerje človeka do makrokozmosa ali sveta v navadnem pomenu besede, do mikrokozmosa ali do sočloveka in do Boga kot prapočela vsega svetovnega dogajanja. To trojno razmerje tvori zorni kot vsakega svetovnega nazora ne glede na vprašanje, ali ga gleda v luči afirmacije ali negacije. Svetovni nazor, ki bi na noben — ne pozitivni ne negativni — način ne dajal odgovora na ta tri osnovna človekova razmerja v vesoljstvu, bi sploh ne bil pravi »svetovni« nazor.

Tej predmetni (objektivni) vsestranosti mora odgovarjati tudi na strani subjekta neka »o s e b k o v n a (subjektivna) v s e s t r a n o s t. To se pravi: svetovni nazor ne obsega samo vesoljstva predmetov, do katerih se misleč in čuteč človek obrača, marveč tudi vesoljstvo dejev, s katerimi se na ta predmetni svet ozira. Ako se namreč svetovni nazor obrača na univerzalni bitni red, potem mora na neki način dojeti tudi vse duševne deje, s katerimi ta vsestranski bitni red dojemamo. Tu bi bila torej zelo blizu misel, da je svetovni nazor po svoji subjektivni strani kot prepričanje le vsota vseh nazorov in pogledov na svet in življenje. Vendar bi tako pojmovanje svetovnega nazora bilo vse preveč površno in ne bi zajelo njegovega pravega bistva. V tem primeru bi imeli namreč kvečjemu le neko množino (plural) nazorov in prepričanj, pogledov in mnenj o svetu, nikakor pa ne enega samega svetovnega nazora (singular). Pojem svetovni nazor ima ne samo edninsko obliko, ampak tudi edninski smisel: vsi posamezni nazori in zgolj enostranski pogledi na svet in življenje so strnjeni v neko novo logično in dušeslovno enoto, v eno prepričanje ali nazor, ki pa ni gola vsota posameznih nazorov, marveč mnogo več. Postavlja namreč svet v novo perspektivo tako, da

nam omogoča z enim samim pogledom ali sodbo določiti naše mesto in smisel v njem, ne da bi nam bilo v ta namen potrebno, se izgubljeni v nešteto malenkostnih snovnih podrobnosti, ki jih nudijo zgolj enostranski posamični pogledi in nazorčki o pojavih v svetu. Zato svetovni nazor ni pravilno opredeljen, ako ga imenujemo »vsoto vseh prepričanj in vrednotenj«. ¹² Res je sicer, da čim »večja vsota« prepričanj in vrednotenj tem nazorneje in podrobneje obrazloži svetovnonazorno stališče, ki ga kdo zavzema, vendar to nikakor ni bistveno za svetovni nazor, saj je svetovni nazor zaobsežen dejansko, kakor bomo pozneje še natančneje videli, v vsaki pravi svetovnonazorni sodbi, ki je večkrat prav zaradi svoje kratkosti celo jasnejša nego cela vsota (knjiga) takih prepričanj. Razen tega nam celo vsoto prepričanj in vrednotenj lahko nudi tudi ravnokar očrtana strokovna specializacija posameznih panog, ne more pa nam taka specializacija, tudi če bi obvladali vse stroke in bili univerzalni geniji, nuditi sama na sebi tega, kar imenujemo svetovni nazor. V tem primeru bi imeli kvečjemu sliko ali panoramo sveta, kjer bi morali pogled pomikati od enega konca do drugega, ne bi pa imeli svetovnega nazora, kjer z enim samim pogledom premerimo celotni svet. Imeli bi sliko sveta, to se pravi: morda celo vsestranske podatke o vseh pojavih in zakonih, ki nam jih posamezne znanosti odkrivajo v svetu, ne bi pa zaradi tega imeli tudi tistega pogleda, ki strne vse neštete posamičnosti na svetu v celoto; v eno samo zrenje ali nazor, kjer morem zajeti celoto, tudi ako sem s svojo pozornostjo obrnjen na poedin osamljen pojav v svetu.

Tu bi morda kdo ugovarjal rekoč: ko bomo predelali tudi tisto stroko, ki se bavi prav s tem celotnim pogledom ali nazorom o svetu, potem se bomo vendar tudi na podlagi zgolj »strokovnega« znanja dokopali do svetovnega nazora. Torej vendar v vsoti vseh nazorov in strok pridemo končno tudi do pravega svetovnega nazora? Na to odgovor ni težak. V tem primeru je jasno, da pridemo do svetovnega nazora, toda ne šele na podlagi študija vseh posameznih panog človeške znanosti, marveč predvsem šele na podlagi poslednje, namreč tiste, ki se z vprašanjem svetovnega nazora posebej bavi kot s svojim svojskim predmetom. Na ta način pa je podrobni študij vseh ostalih panog za pridobitev enotnega svetovnega nazora naravnost nepotreben. Tako smo ponovno prišli do zaključka, da svetovni nazor ni le matematična vsota ali sinteza vseh posameznih nazorov, ki se nanašajo na človeka in njegovo mesto v svetu; do svetovnega nazora nikakor ni mogoče priti na podlagi zgolj kvantitativnega stop-

¹² Takšno opredelitev podaja n. pr. C. Gröber, Handbuch der rel. Gegenwartsfragen, Freiburg i. Br., 1937, 646.

njevanja našega posameznega, magari še tako obširnega in vse stroke obsegajočega znanja.

Pri svetovnem nazoru gre torej za od strokovnega (znanstvenega ali neznanstvenega — vseeno) znanja kvalitativno bistveno različno stališče človeka do sveta. Stališče, ki nima samo kvantitativno večji predmet ali celo sintezo predmetov in njim odgovarjajočih prepričanj, temveč stališče, ki ima bistveno drugačen predmet nego katero koli zgolj strokovno prepričanje ali vsota takih prepričanj. To novo, kvalitativno različno stališče, ki loči svetovnonazorno gledanje od strokovnega, bi mogli na podlagi dosedanjega razglabljanja imenovati edninsko ali singularno, ako ga gledamo s subjektivne, in celostno ali totalitetno, ako ga gledamo s predmetne ali objektivne strani. Celostno gledanje je v tem, da smo zmožni v enem samem deju prepričanja zajeti vesoljstvo pojavov v svetu pod vidikom neke enote ali celote in obratno: da tudi poedin osamljen pojav v svetu gledamo v luči te celote strnjen in uvrščen v svetovni red.

Kako je mogoče priti do tako celostnega gledanja, ki zmore v enem samem deju podati vesoljni svet z njegovimi odnosi do človeka? Tembolj se nam vsiljuje to vprašanje zato, ker vemo, da človek v življenju dojema vedno samo poedinke, nikoli celote naenkrat; in ker smo po drugi strani rekli, da v svetovnonazornem spoznavanju za dojetanje celote ni treba dojeti vsote vseh poedink, in da zadošča v ta namen en sam dej, s katerim dojemamo svet v celoti in poedinko v luči te celote. V tem primeru gre torej za kvalitativno čisto nov dej, različen od vseh onih, ki so naperjeni na poedinost kot tako. Iz tega sledi, da v tem čisto novem svojskem svetovnonazornem celostnem gledanju deluje na poseben način počelo enovitosti in celote. Počelo enovitosti in enotnosti pa je vedno duhovnega značaja. Duh je počelo enovitosti in enotnosti. Gmota je počelo sestavljenosti in razkrojljivosti. Svetovnonazorno gledanje je torej vedno neko posebno duhovno razmerje do vesoljnega sveta in življenja. To je vedno takrat, kadar duh preko golih pritisk ter čutno prijemljivih in matematično merljivih danosti pronikne v duhovno sfero, ki je skrita tudi v materiji in ki s svojimi zakonitostmi vsak neznamen kamenček in nepoznan atom veže z neizmernim vsemirjem v neko višjeredno enoto. Vse to pa je samo takrat, kadar človek v poedinem predmetu vidi tudi splošno bistvo, ker le tako ob poedinem predmetu vidi nakazano tudi vesoljstvo ali celokupnost vseh onih predmetov, katerih splošno bistvo se zrcali v poedinosti. Takšno celostno gledanje pojavov je torej posebni način ponotranjenega in središčnega gledanja, v katerem se človek s površja vedno bolj pogreza v globino, v središče. Tako nam je možno ob samo na sebi enostranskem opazovanju

poedinke dobiti vsestransko obzorje; ob posamičnem primeru spoznati splošno veljavno zakonitost; se dvigniti od konkretne gmotne danosti do za nas abstraktne duhovnosti, ki je razlog in podlaga vsaki gmoti. Tako poedinke ob pogledu na splošnosti in njene zakonitosti dvignemo iz njene bitne osamljenosti in jo povežemo z višjimi splošno veljavnimi smisli; ob smislu poedinke se mi odpira smisel celote v vsemirju.

Takšno gledanje na svet nič drugega ni kakor fenomenološko (Husserl) in tomistično spoznavanje splošnosti v poedinkah in to celo pred poedinkami, ki jih spoznavamo po razlagi Tomaža Akvinca šele po neki refleksiji iz splošnosti na poedinke. Ker pa vemo, da pomeni takšna razlaga človeškega spoznanja spoznavno teoretično podlago ali vsaj pot do metafizike, zato bi bil zelo blizu sklep, da je pot do svetovnega nazora ista kakor pot do tomistične metafizike, svetovni nazor istoveten s posebno metafiziko.

A stvar ni popolnoma takšna. Res je sicer, da je potreba po posebnem svetovnem nazoru nastala šele, ko je bila pozabljena nekdanja enotna, celostna zgradba tomistične metafizike. In da je obratno povratek k enotnemu svetovnemu nazoru vedno združen s povratkom k metafiziki. Vendar metafizika in svetovni nazor nista popolnoma istovetna. Metafizika se bavi z bitjem kot takim (agit de ente ut ente), njej gre za bistvo in smisel stvari ne glede na konkretno uresničitev v poedinkah. Metafizika sicer stvarnost priznava, a pri vsem tem ji je stvarnost, t. j. konkretna udejstvenost kakšne stvari, vedno le primer,¹³ ki pojasnjuje ali tudi dokazuje splošno zakonitost; je torej samo izhodišče, nikoli pa cilj in svojski predmet, ki bi se mu posvečala zaradi njega samega. Metafizika je eminentno teoretična veda. Svetovni nazor pa ima namen, da človeka orientira, da mu služi kot vodilo in smernica v življenju in sicer ne samo v splošnih obrisih ali končnem cilju, ampak v smislu tega končnega cilja tudi predvsem za posamezne vsakdanje konkretne življenjske odločitve. Svetovni nazor ima torej za svoj neposredni predmet stvari v njihovi konkretni, enkratni, svojevrstni, nenadomestljivi poedinosti ali individualnosti, ki jo gleda v luči splošnega bistva, smisla in povezanosti v vesoljstvu. Konkretno uresničena poedinke v luči celotnega smisla.

Pri svetovnem nazoru gre torej za celostnost, ki ni abstraktna kakor v metafiziki, marveč konkretna ali organska. Konkreten poedin predmet ali dogodek itd. v svetu ni samo individuum, poedinke, osamljena v vsemirju in ločena od vseh drugih kakor izgubljen prašek na cesti, tudi ni samo konkreten primer neke abstraktne splošnosti, ki je dejansko nikjer ni, nego v našem umu,

¹³ Gl. Guardini, l. c. 5.

marveč je člen in organ tega bitnega vesoljstva, s katerim je v enoto povezan po svojem bistvu, smislu in cilju. Svet, kozmos, je zaobsežen že v vsaki poedini stvari, slično kakor je bistvo celega telesa zaobseženo že v enem samem udu, n. pr. v roki. Roka ni samo skupek posebno zgrajenih atomov, marveč po svojem bistvu in smislu uresničuje celoto telesa, kateremu pripada. Brez nje telo ni celo (totalno), celota ni neokrnjena (integralna). Kdor bi poznal zakonitost zveze med roko in celim organizmom do vseh potankosti, bi mogel zgolj na podlagi roke, da, celo samih prstov na roki sklepati tudi na celotno podobo telesa: njegovo velikost, širino, obliko in posebnost. V vsakem prstu, v vsaki njegovi potezi se izražajo bistvo in zakonitosti celega organizma. To je nalika telesne organičnosti z duhovno zakonitostjo v stvarstvu. Zato pravimo, da so stvari v svetu slično med seboj povezane v vesoljni kosmos kakor poedini udje telesa v en sam živ organizem. Tako gleda svetovni nazor stvari kot organe celote, ki je kozmos. Posamične stvari s svojim splošnim bistvom in zakonitost nam razodevajo svet kot celoto. V vsaki posamezni stvari je tako rekoč kazalec na smisel celote. Kdor ima resnično svetovni nazor, ta v vsaki izrazi svetovnazorni sodbi ali prepričanju razodeva svoj svetovni nazor v celoti. Na ta način moreš iz ene same misli prepoznati celega človeka. Kaj pa da moremo tako sodbo in njeno idejno celoto razčleniti v nešteto podrobnih sodb in potankosti, a vse to je le vsebinsko-količinski doprinos ali dopolnilo celote, ki s tem kvalitativno ostane neizpremenjena.

To konkretno organično gledanje sveta je torej živo nasprotje teoretičnega in zgolj mehničnega pojmovanja sveta. Zaradi tega je zopet razumljivo, da je prav materialistično 19. stoletje preživljalo največjo krizo svetovnega nazora. Zgolj materialistično, mehnično, aritmetično kvantitativno gledanje sveta s svojim idealom v matematiki kot edini eksaktni znanosti že v načelu onemogoča vsak svetovni nazor. Vsak pozitivizem, ki obtiči s svojim pogledom na svet ob golih čutnih pojavih in izven teh podatkov ne priznava našemu razumu nobene objektivne spoznatnosti, je prisiljen, da se odpove vsakemu pravemu svetovnemu nazoru. Njemu ostane kvečjemu le še celotna slika sveta, nikakor pa ne svetovni nazor.

Ugotovili smo, da je bistvo te totalitete in organičnosti v svetovnonazornem stališču človeka do sveta v neki zakonitostni povezanosti poedinih stvari med seboj. Ako sedaj v tej smeri nadaljujemo z našo analizo, vidimo takoj, da nam za takšno organično povezanost poedink v neko celoto ne zadošča razmerje gole tvorne medsebojne vzročnosti poedinih stvari med seboj. V smislu tega tvorno vzročnega odnosa bi bil morda A vzrok pojavu B, B pojavu C itd., toda vse to

bi ostalo za mislečega in čutečega človeka le skupina mrtvih dejstev, ki ga puste hladnega in indiferentnega. Ta zgolj tvorno vzročna razmerja poedinih pojavov med seboj ga še nikakor ne silijo, da bi moral zgolj mehanično in kvantitativno gledanje pojavov zamenjati z organično kvalitativnim. Suha dejstva, dokler jih samo enostavno ugotavljamo, da in odkod so, nam še ne stavijo nobenih nalog in odgovornosti, zato tudi nobenih dolžnosti, da jih v našem duhovnem obzorniku podrejamo kakšnim višjim celotnim vidikom.

To moč in obvezno silo zadobe dejstva za človeka šele v trenutku, ko stopijo predenj obenem kot posebne vrednote. Ko jih človek ne samo suhoparno razumsko ugotavlja, marveč t u d i v r e d n o t i. Šele vrednota ali dobrina vključuje v svojem bistvu ono bitno prvino, ki človeku omogoča, da tudi s svoje strani vidi v pisanem, atomsko razmetanem svetu neko celoto in enoto. Ta bitna prvina, ki jo vsaka vrednota ali dobrina vključuje, je s m o t r n o s t: naravnost bitja na neki cilj, bodi da je ta cilj izven njega ali v njem samem. O cilju ali smotru v strogem pomenu besede govorimo samo takrat, kadar je dotičnemu bitju transcendenten, t. j. izven njega v kakem drugem bitju. Kadar pa je v bitju vsebljen (imanenten), govorimo o smislu bitja. Šele vrednostno smotrna povezanost bitij med seboj nam omogoča pravo celotno organično gledanje sveta. Le tako gledanje namreč preмага zgolj količinsko presojo pojavov in jo zamenja s kvalitativno ali kakovostno, t. j. z vrednostno, ki ji ne gre za zunanji videz, velikost in razsežnost, marveč predvsem za pomembnost ali vrednost, ki jo ima kot člen v verigi, speljani h končnemu smotru našega življenja. Le tako gledanje more videti v svetovnem dogajanju poleg zgolj mehanično tvornega tudi še popolnejše, namreč duhovno smotrno dogajanje, ki ima obenem to posebno edinstveno lastnost, da ima za človeka ne zgolj teoretično kontemplativni ali ugotavljajoči, temveč obenem konkretno življenjski ali obvezni značaj.¹⁴ Le v tej perspektivi je človek pri vsakem količinsko najneznatnejšem pojavu v svetu postavljen pred neizbežne odločitve, kajti le v tej luči so vsi pojavi po zakoniti postopici, ki ji pravimo vrednostna lestvica, uvrščeni v en sam svetovni red ali kozmos. Bistva in dejstva brez teleologije so kakor atomi brez življenja. V smotrni povezanosti pa tvorijo celoto in enoto, ki človeku edina omogoča svetovni nazor.

Ta vrednostno smotrna ureditev sveta v eno samo organično celoto daje človeku gledati globlji smisel in cilj v vsakem poedinem

¹⁴ Svetovni nazor vključuje torej obenem življenjski nazor, zato tu o poslednjem posebej ne govorimo, dasi je ločitev obeh pojmov popolnoma umestna pri spisih z izrazito praktično-pedagoškimi nameni, kakor to dela n. pr. dr. St. Gogala, Kršč. življenjski nazor, Čas, 1937/38, str. 161 sl.

predmetu. Tako se nam svetovno nazorno gledanje kaže kot osmisle-
vanje in vrednotenje sveta. In sicer kot vrednotenje, ki je
obenem poenostavljanje sveta. V enem samem umskem
deju brez posebnih predhodnih umskih operacij je možno vrednostno
smotrno usmerjenemu, tudi zelo preprosto izobraženemu človeku,
najti stik ali zvezo tega hic et nunc ga srečujočega pojava z njegovim
končnim ciljem in mu tako določiti višino in bližino na vrednostni
lestvici življenja. To poenostavljanje sveta je bistveno za svetovno
nazorno gledanje, saj smo že zgoraj ugotovili, da pomeni svetovno
nazorno gledanje konkretno življenjsko razmerje do sveta, t. j. takšno,
ki ga v vsakem neposrednem trenutnem življenjskem položaju orien-
tira in pravilno smotrno razgleda po svetu. Svetovno nazorno gleda-
nje vidi v vsakem poedinem pojavu, ki ga človek v življenju sreča,
tako rekoč le miniaturo sveta ali kozmosa v velikem. Kajti v tej luči
je vsak pojav v svetu samo srečanje bežne časovnosti z večnostjo;
majhen izsek, ki pa zrcali v sebi zakonitost in lastnosti vesoljne
celote; je kakor kapljica rose, ki pa za trenutek zrcali v sebi ves
firmament nad seboj. Vsak izmed teh poedinih in samih na sebi zelo
različnih, da, nasprotujočih si pojavov nam nudi isto podobo ali
obraz sveta; različna je samo njena velikost, jasnost, barva, izdelava
itd. Primere takšne svetovno nazorske poenostavitve sveta, kjer je
vsak pojav le miniaturo svetovnega kozmičnega reda, nam nudi vsak
svetovni nazor ne glede na to, ali je tostransko ali onostransko
usmerjen. Tako gleda n. pr. kristjan vse »sub specie aeterni«, german-
ski rasist vse v luči nordijske krvi in njene stvariteljske sile, komu-
nist vse v luči historične materialistične dialektike, ki se povsod in
v vsem, kar je pozitivnega, javlja in udeležuje.

Kdor nima te teleološke osredotočenosti v svojem mišljenju, ta
bo vsak pojav po svoje in drugače vrednotil. Tako bo prihajal neiz-
bežno v protislovje s samim seboj. Ravnanje današnjega dne bo v
opreki z jutrišnjim. Današnja družba se s takimi nasprotji naravnost
odlikuje, kar nam daje upravičen sklep, da ji manjka svetovni nazor
ali da je le-ta v veliki krizi in nejasnosti.

Da more človek gledati svet in svoje razmerje do sveta v tej
življenjski celoti in smotrni povezanosti z najvišjimi cilji, v ta namen
pa mora imeti do pojavov življenja in sveta neko določeno razdaljo
ali distanco. Brez neke razdalje je namreč celostna perspektiva
ali obzorje človeku vedno zaprto. To velja za čutno in duhovno ob-
zorje. Ako hočem imeti celostni in res vsestranski objektivni pogled
na zemljo, ne smem ostati na njej, ker zemeljska perspektiva mi bo
dala kvečjemu to, da je zemlja v eno smer končna in da se navzgor
razprostira nebo. Šele neka nadzemeljska perspektiva mi omogoča
videti zemljo tudi z druge strani, v njeni celoti, ko plava liki orjaška

žoga po vseмирskem prostoru. Slično moramo reči o svetovno nazorni perspektivi. Ako mi naj nudi celotni pogled na svet brez subjektivnih omejenosti in enostranosti, ako mi naj odpira resnične smisle in da odgovor na zadnji človekov cilj na zemlji, potem mora človek stopiti na neko nadsvetovno vzvišeno stališče. Tu ni mišljena kakšna zemljepisna ali krajevna razdalja. Takšna razdalja ni ne potrebna ne koristna. Ni potrebna, ker ne gre za materialne razdalje in materialno perspektivo, temveč za duhovni odnos človeka do sveta. Ni koristna, ker človek lahko beži na konec sveta in vedno še ostane v njem, vedno mu je enako blizu. Tudi ne gre tu za kakšno logično razdaljo, kakor da bi se moral človek pred konkretno življenjsko bližino in plastično sliko sveta zatekati morda v neko abstraktno, kakor v dalji zabrisano in nejasno splošnost, ki ima na sebi samo še nekaj vsem pojavom skupnih znakov, oproščenih vsake subjektivne osebne primesi. Takšna logična razdalja ni samo nepotrebna, temveč naravnost škodljiva svetovnemu nazoru. Kdor se odmika in zapira v take najsplošnejše logične zakonitosti sveta in življenja, ne da bi si upal dati v danem primeru tudi odgovor na konkretna vprašanja, ki zahtevajo od njega trenutnih življenjskih odločitev, tak svetovnega nazora sploh nima ali ga noče izpovedati, na vsak način velja o njem, da mu svetovni nazor ni merilo in vodilo življenja, marveč kvečjemu zagata, ki ga vznemirja, kakor hitro stopi pred naloge in odločitve.

Potrebna distanca, ki je tu mišljena, je predvsem tako imenovana psihološka distanca, to se pravi, človek ne sme biti tako rekoč zajet v svoje duševne deje, s katerimi bi šele razmišljal in se s trudom sam dokopaval do svetovno nazornega gledanja na pojave. Svetovno nazorno presojanje pojavov ne sme biti neki vedno na novo se porajajoč in nikoli dovršen proces v duši, temveč mora biti enkrat dovršen in zaključen, tako da ima človek ob poedinih pojavih, ki jih svetovno nazorno vrednoti, že neko časovno razdaljo do tistega duševnega procesa, s katerim se je prvotno dokopal do tega svetovno nazornega presojanja pojavov. Kakor je za dobro »znanje na pamet« nujno potrebna neka določena časovna razdalja do predhodnega »učenja na pamet«, slično velja tudi o svetovno nazornem gledanju na pojave v svetu. Je to neka eksperimentalno psihološka zahteva, katere bistvo je iz eksperimentalne psihologije dovolj znano, ki edina tudi za svetovno nazorno gledanje ustvarja pravo jasnost in gotovost v presoji ali vrednotenju. Brez te dušeslovne distance, ki je časovno utemeljena, se človek skoraj ne more izogniti raznim zelo enostranskim in skrajno subjektivnim vrednostnim sodbam. Človek je v takem procesu tuhtanja in razglabljanja brez predhodne časovno že nekoliko oddaljene razjasnitve glavnih razglednih tečajev (načel) le preveč poln samega sebe, zato subjektiven; preveč

gleda samo s trenutnega vidika in razpoloženja, zato ni čudno, da so mu trenutnosti, ki so v resnici malenkosti, najvažnejše; resnično velikih in dalekosežnih stvari pa navadno sploh ne more dojeti. Odtod sedaj tudi razumljivo dejstvo, da mladostniki še nimajo jasnosti v svetovnem nazoru. Pri njih se proces iskanja in čiščenja še ni končal, nobene časovno-psihološke razdalje še nima do pojavov, ki naj bi jih vrednostno presodil, zaradi tega je prav zanje značilno, da v konkretnih življenjskih primerih ravnajo pogosto zelo nedosledno in v nasprotju s svojim dozdnevno že dognanim svetovnim nazorom.

Za orisano psihološko distanco pa je obenem nujno potrebna tudi vsaj neka bitno vrednostna ali smotrnostna distanca. To predvsem iz dveh razlogov. Prvič zato, ker bi nas en sam skupen vrhovni cilj vseh poedinik, ki bi bil svetu imanenten, logično nujno vodil do postavitve univerzalnosti ali splošnosti v stvareh samih (universale a parte rei), kar je znano protislovje ekstremnega realizma. Ako govorimo o enem skupnem najvišjem cilju in normi vseh poedinik pojavov v svetu, potem je tak cilj logično nujno vsaj na neki način svetu transcendenten, to je v bitni razdalji od sveta samega; je onstran tega sveta, ni ta svet sam. Drugič pa zlasti tudi zaradi tega, ker nas svetovno nazorno vrednotenje kot osebno spoznavno vodilo in smernica življenja spravlja vedno pred neke zadnje odločitve, je absolutnega značaja, t. j. postavlja zadnje norme in končnoveljavnost v odločitvah. Svetovno nazorne sodbe so tudi zadnja prizivna instanca, na katero se razum v dvomih vedno obrača. Vse drugo je samo kvantitativno in zato relativno; neobvezno in zato vedno kritiki in dvomu izpostavljeno. Svetovno nazorno vrednotenje pa je vedno obvezno, in to absolutno brez priziva. Svetovno nazorne sodbe imajo dogmatičen značaj. Kdor takih nima, nima svetovnega nazora, ali pa je v resni svetovni nazorni krizi. Temu ne nasprotuje dejstvo, da je pri večini ljudi svetovni nazor neka gola subjektivna tvorba brez vsake objektivnosti, kaj šele absolutne veljave, kajti tudi taki ljudje, kadar svetovno nazorno mislijo in vrednotijo, postavljajo svoje trditve z naglasom absolutnosti in končnoveljavnosti. Te vrednostne absolutnosti in dogmatičnosti pa nam ne nudi nobena svetu imanentna vrednota. Ta lastnost je izključna prednost transcendence. Čisto vseeno je, kaj in kako kdo pojmuje to transcenco; vsaj na neki nejasni način je transcendentno stališče do sveta v vsakem svetovnonazornem gledanju vključeno. Tudi materialist in pozitivist, ki zanika vsako absolutnost in transcenco, v sodbah, ki imajo svetovno nazorni značaj, nehote in nevede predpostavlja neki čutom in eksperimentom transcendenten bitni red in bitno vrednoto. Le ta transcendenca daje človeku ono močno težišče, v katerem je, kakor na Arhimedovi točki oprt, zmožen videti osišče,

kjer se stikata bežnost njegovega življenja z večnostjo zakonitosti in smotrnosti, ki vlada v svetu. Predmetno središče svetovno nazornega mišljenja in teženja je v transcendenci. Tu šele zadobi moč, da sledi tudi klicu časa in svojemu poklicu. Poklicanost, ko zre človek sebe in stvari okrog sebe v časovni enkratnosti in edinstvenosti, individualni posebnosti in nenadomestljivosti, osebni neodstopljivi nalogi, ki je še nikdo pred njim ni imel in za njim ne bo imel. Igra miniaturne sveta v poedinah konkretnih dogodkih življenja se tu naenkrat spremeni v resno nalogo življenja, polno odgovornosti.

Izven dvoma je, da je to transcendentno stališče vedno neke vrste religiozno nastrojeno gledanje sveta; kajpada bi bilo napak misliti na čisto določeno religijo. Tu je mišljeno predvsem neko religiozno razpoloženje, ki ga takšna transcendenčna usmerjenost vključuje. Niti to ni potrebno, da bi bilo takšno religiozno nastrojeno zavestno oblikovano. To bi vedlo do nemogoče trditve, kakor da svetovni nazor brez religije ni mogoč ali da je svetovni nazor z religijo istoveten. Kar hočemo tu reči, je samo dejstvo, da je psihološko jedro te absolutnosti svetovnega nazora vedno neka vsaj podzavestna transcendentnost in zato tudi religioznost notranjega nastrojenja. Neko religiozno ozadje je vedno zadnja podlaga in lastnost vsakega svetovnega nazora v pravem pomenu besede ne glede na to, ali je to ozadje resnično ali zmotno, zavestno ali podzavestno postavljeno.

Odtod zanimiv pojav, da so v zgodovini oživotvorjeni svetovni nazori, ki so pritegnili nase cele narode in čase, v resnici bili polni nekega religioznega nastrojenja, bili res »prikrite religije« (verkappte Religionen). To vidimo tudi na najnovejših primerih, ki nas kot časovno zgodovinski dejstva neposredno obdajajo: komunizem s svojim mesijanizmom in narodni socializem z religijo nordijske krvi. Prav v tem religioznem, magari še tako zgrešenem, mističnem ozadju je iskati podlago za ono čudovito sugestivno moč, ki jo ima že zgolj psihološko gledana vsaka religija na človeško srce. Tako gledan pomeni svetovni nazor res zmago nad tem svetom.¹⁵ Tu je tudi naravno psihološko jedro besed: »To je zmaga, ki preмага svet, vaša vera.« (1 Jan 5, 4). Čim več je v kakšnem času ali narodu te nadsvetovne in celo mistične nastrojenosti, tem boljša je dana podlaga za svetovni nazor. Neke iracionalne globine in transcendentne vzvišenosti je v vsakem svetovnonazornem gledanju sveta potrebno, vseeno ali je ta nazor pravilen ali ne. Zato tu ponovno vidimo, da je vprav pozitivizem, ki a priori odklanja vsako transcendenco in vsako skrivnost, ki priznava samo čutne danosti, najbolj sovražen vsakemu svetovno

¹⁵ Cf. Guardini, l. c. 10.

nazornemu stališču. Pozitivist, ki trdi, da ima svetovni nazor, je v tej trditvi silno nedosleden.

S temi lastnostmi smo se dokopali v glavnem do celotnega pojma svetovnega nazora, tako da bi ga sedaj kot zaključek nekako takole opredelili: svetovni nazor je spoznanje in vrednote nje sveta z vsestranskega, celostnega, konkretno življenjskega, vrednostno smotrnostnega in transcendentnega stališča.

Dosedanja analiza svetovnega nazora nam v zadostni meri kaže, da svetovni nazor ni samo s predmetne, marveč tudi s subjektivne strani totalitetnega značaja, obsega namreč celega človeka. Celega, ker se začenja s čutnim dožemanjem ter gre preko umskega prepričanja in vrednotenja celo do iracionalnih globin njegovega teženja in slutenj; celega, ker ne zadeva samo njegovega teoretičnega razmišljanja, marveč tudi praktično, konkretno naobračanje splošnih načel na vsakdanje življenje in odločitve; celega, ker tu ne gre samo za takšno ali drugačno spoznanje, marveč za človeka samega, za njegovo osebo. Tu gre za smisel in cilj njega samega, njegovega življenja. Odločitve tu niso važne in odgovorne zato, ker so dejanja, ampak ker so n j e g o v a, ker odločajo o n j e m s a m e m, o usodi njega kot človeka, kot o s e b e. Ta je v svetovno nazorni perspektivi uvrščena po vrednostni lestvici v svet absolutnih vrednot, utemeljenih v transcendenci. Kakor je prej očrtana središčnost (centralnost), ki jo zadeva svetovni nazor po predmetni strani, utemeljena v transcendenci, tako je ista središčnost svetovnega nazora po svoji subjektivni strani osredotočena v človekovi osebi kot samostojnem nosilcu nazora samem. Tu stojimo torej pred bitno polarnostjo: transcendenca — oseba, ki pride v svetovnem nazoru vedno več ali manj na površje zavesti. Rekli smo že, da je čisto vseeno, kakšno si človek zamišlja v podrobnosti to polarnost ali bolje oba pola: transcenco in človeka kot osebo. Ali samostatno ali zgolj pritično aktualistično, ali materialistično ali spiritualistično; oboje lahko odgovarja bistvu svetovnega nazora. Z drugimi besedami: za pojem ali bistvo svetovnega nazora je vseeno, ali je v svojih ontičnih, osebnih in predmetnih temeljih pravilen ali ne. Eno pa je važno: v tej polarnosti, ko se človek znajde postavljen pred neke zadnje bitne tečaje in vidi ob njih sebe kot protivnika in tekmeca obenem, čutimo vsi neko težo; odgovornost, ki se javlja kot nemir; nalogo, ki se razodeva kot stalna napetost in pripravljenost naših sil v smeri cilja. To je polarna dinamika človeškega bitja, ki se nikjer tako jasno in zavestno ne javlja kakor prav v svetovno nazorni usmerjenosti. Tu ne gre za enostavno razmerje: subjekt — objekt, ki zadeva samo naše mišljenje in poljubni predmet ali pojav pred nami. Tako mišljenje je

zgolj pritika in površina nas samih, tak predmet je osamljen in brezpomemben za nas in za veseljstvo. Tu gre za nas same. In predmet ni nekaj poljubnega, brezpomembnega, marveč navidezna brezpomembnost je dvignjena in povezana v vsemirsko transcendentno celoto. Ob tej polarnosti šele se začne pravi mir ali nemir človeškega srca. Tu se zgibljejo tečaji sami. Zato šele tu ob svetovno nazorno utemeljeni žalosti ali veselju človek začuti obenem tudi resnično nesrečo in srečo. Človek, ki je brez svetovnega nazora, prav za prav sploh ne zna biti ne prav srečen in ne prav do dna nesrečen; podoben je marveč vriščečemu psičku, ki ne ve, zakaj zdaj laja, drugič cvili.

Na podlagi vsega tega je tedaj tudi razumljivo, zakaj je človek v svetovno nazornih vprašanjih vedno bolj ali manj nestrpen; zakaj so umske sodbe vprav na tem področju skoraj brez izjeme obenem nažonsko, strastno, da, s fanatizmom naglašene. Ljudje si večkrat ne vedo dati odgovora na to; kar mučno jim je, da na tem polju ne morejo s stoično mirnostjo in osebno nezavzetostjo gledati drugače mislečemu v oči. Razlog je sedaj na dlani: tu ne gre samo za njihove sodbe in prepričanja, tu gre marveč za nje same, za njihovo lastno osebo. Tu je človek — hočeš nočeš — nekje v svojem bistvu, v zavesti nedostopnih, iracionalnih podstatnih temeljih prizadet. Strastnost in nestrpnost svetovnega mišljenja je torej samo izraz zgoraj razbrane osebne celotnosti ali središčnosti in iracionalne globine svetovno nazornega vrednotenja.

Ta dinamična polarnost, ki se javlja v svetovnem nazoru, predpostavlja v človeku precejšno stopnjo duhovne sile. V vsakem svetovnem nazoru se javlja neka duhovna intenziteta, ki stoji kot posebna zmožnost ali pripravljenost, sprejeti vase idejo ali načelo in uravnati po njej svoje življenje. V smislu philosophiae perennis bi mogli reči: človeška oseba ima neko dejavno zmožnost ali silo (potentia activa) nasproti ideji, ki to zmožnost udejstvuje ali izpopolnjuje. Ideja je torej dej ali lik (forma), ki to zmožnost udejstvuje in oblikuje v čim dovršenejšo stopnjo bitne popolnosti.

Ker pa ima vsak človek zmožnosti, spoznati splošne ideje in načela, saj to je ena izmed bistvenih lastnosti človeškega razuma, zato moramo dalje izvajati, da ima tudi vsak človek enako že po svojem bistvu zmožnost, pridobiti si take ideje in načela, ki mu omogočajo svetovni nazor. Seveda je lahko zmožnost pri različnih ljudeh zelo različna, navzgor odprta do nedoločene višine, navzdol pa do take nižine, da je kljub načelni zmožnosti v izjemnih primerih lahko dejansko praktično enaka ničli. To se pravi: kljub temu, da je vsak človek že kot tak po svojem bistvu zmožen spoznanja idej in načel,

pa vendar ni izključeno najti človeka, ki bi bil duševno tako slaboten, brez orisane intenzitete ali aktivne potence — da se do svetovno nazornih načel in gledanja na svet sploh nikoli ne povzpe; ki tako rekoč topo živi iz dneva v dan. Tak primer bi bil lahko celo tisti človek, ki je vzgojen v duhu kake pozitivne religije, ki je kot taka izrazito svetovno nazorna, a se njene svetovno nazorne daljnosežnosti ne zaveda, tako da mu mora pomanjkanje te svetovno nazorne usmerjenosti, ki mu jo nalaga religija, nadomestiti njegova simplicitas cordis.

Svetovni nazor ali bolje človekova svetovno nazorna izpopolnitev dopušča torej stopnje. Nastane vprašanje, v kakem pravcu moremo sploh govoriti o svetovno nazornem izpopolnjevanju. Načelno bi mogli namreč govoriti o izpopolnjevanju v dvojnem različnem smislu. Prvo je to, kar imenujemo z izrazom napredek. Napredek je v svojem bistvu količinskega značaja: k že obstoječemu subjektu dodajemo vedno več; tako napreduje gospodarstvo, tehnika, znanje, promet, hoja itd. Napredek gre torej v smeri čim večje ekspanzije ali ekstenzivnosti, ki sledi zakonu mehaničnega dodajanja ali seštevanja. Zato je napredek tudi subjektu bistveno transcendenten: k že obstoječemu, v bistvu nič popolnejšemu subjektu pristopi samo večja količina ali razsežnost že prej dane popolnosti. To, kar pristopi, ni subjektu nič bistvenega in notranjega, da, to mu je večkrat samo zunanja obtežitev, da izgubi na prejšnji prožnosti in slično. Ker gre tu vedno le za kvantitativno in subjektu zgolj zunanjo (ne imanentno) dopolnilo, zato je naravno, da je napredek bistveno delnega ali parcialnega značaja. Ne gre iz celote v celoto, marveč le del pristopi k delu, ne da bi pri tem celota kot taka, t. j. po svojem bistvu in kvaliteti, bila notranje izpopolnjena. Ker gre iz dela v del, gre prav za prav v cepitev, v vedno večji ulomek. Zato je napredek shizoiden in asimptotičen, s ciljem — popolnostjo — se stika šele v neskončnosti. Čisto drugačna, bistveno različna pa je kakovostna ali kvalitativna izpopolnitev kakšne stvari. Imenovali bi jo v dobrem smislu rast v nasprotju do golega napredka. Rast, ker jo opažamo predvsem na živih organizmih in na produktih duha, ki je princip živih organizmov, kjer ne gre prvenstveno za nove atome, dodajanje novih delcev v smeri količinske povečave telesa, marveč predvsem za kvalitativno ali kakovostno izboljšanje celote kot take. V tem smislu moremo govoriti o rasti celo pri tehniki, ker to, kar je n. pr. na stroju kvalitativno izboljšanega, ni produkt količinsko odmerjenih gmotnih sil, marveč produkt človeškega duha, ki je čista kvaliteta brez materialno deljive kvantitete. Napreduje voz na cesti, uvoz ali izvoz sredstev, produkcija ali konsumpcija, napreduje tudi

telesna teža ob rasti živega organizma, a živo telo kot tako raste, ima rast in ne napredek. Napreduje oz. nazaduje vse, kar gre zgolj v mehanično količinski smeri. Kar pa je izraz življenja, ima rast ali propast (pogin), in ker je duša počelo telesnega življenja, zato tudi s polnim in pristnejšim smislom govorimo o človeški duši in njenih lastnostih in zaradi tega tudi o človeški osebi, da raste ali bolje da propada, ne pa da napreduje. Rast kot svojski proces življenja gre tudi izrazito v *intenzivni*, ne *ekstenzivni* smeri. Pri rasti, t. j. razvoju življenja, katerega počelo je duša, ne gre za razsežnost, marveč za življenjsko silo, za moč ali nemoč. Zaradi tega rast tudi ne gre navzven, marveč je bistveno *immanenten* proces: rast, ki bi bila rastočemu subjektu transcendentna, je protislovna, te ni. Rasti se pravi: *iz sebe ven in sicer iz celote* svojega nedeljivega bistva imeti moč ohranjati in z asimiliranjem ali vsebljenjem tega, kar je zunaj nje, jačiti svoje življenje v celoti; zato tudi primerno kvantitativno napredovati, dasi to kvantitativno napredovanje ni nujno za že obstoječe organsko življenje. Lahko bi se jačilo življenje, ne da bi se kvantitativno večalo, ker duh kot princip življenja bi lahko jačil telo, ne da bi ga večal; kar dejansko tudi imamo pri odraslem človeku, pri katerem se življenjske sile jačijo, t. j. organizem stalno raste, ne da bi se večala kvantiteta telesa. Rast je torej izrazito imanentno in totalitetno ali celostno dogajanje ali dopolnjevanje.

Že na podlagi tega je razvidno, da pri svetovnem nazoru ne gre za napredek ali nazadovanje, marveč za rast ali propadanje. Ker smo mogli prej kot nasprotje svetovno nazornega mišljenja označiti strokovno (bodi znanstveno bodi poljudno), zato moremo sedaj tudi to razliko med napredkom in rastjo naobrtni na svetovno nazorno in strokovno znanje takole: svetovno nazorno mišljenje pri človeku se izpopolnjuje ali kviri v smislu rasti ali propadanja, dočim njegovo strokovno znanje vedno samo ali napreduje ali nazaduje. Svetovni nazor je namreč izrazito kvalitetnega, ne količinskega značaja. Ne gre za večje ali manjše znanje, tudi najpreprostejši človek ima pogosto celo jasnejši in trdnejši svetovni nazor nego velik učenjak, strokovnjak. Mislimo si n. pr. našega kmeta z golo ljudsko šolo, ki vse delo od zore do mraka gleda v luči krščanskega svetovnega nazora. Tu gre za jasno, izčiščeno, da, poveličano enotno perspektivo, v kateri gledamo svet in pojave okrog sebe, nikakor pa ne za večje ali manjše vsebinsko znanje o pojavih v svetu. Gre končno za eno samo posebno transcendentno vrednoto ali kvaliteto, v luči katere osmisujemo vse svoje bodisi bogato ali revno, takšno ali drugačno strokovno-materialno znanje. Zato je svetovni nazor izrazito

kvalitativnega, strokovno znanje pa količinskega značaja. Prvo sledi zakonu rasti, drugo zakonu napredka. Dalje je svetovni nazor oni pogled na svet, ki zadeva celega človeka, njegovo osebno središče. Dočim strokovno znanje zadeva samo površje naših zmožnosti, nikakor pa ne cele osebe; je lahko nekako izven nje, je človeku izrazito transcendentno; ga nič ne spremeni. Človek kot oseba lahko kljub diplomam in učenosti ostane lopov, dočim svetovni nazor človeka notranje, do njegovih osebnih globin oblikuje. Zato torej zopet svetovni nazor sledi zakonu imanence, ki smo ga ugotovili pri rasti, dočim strokovno znanje gre v smeri povnanjenosti, ki je značilno za napredek. Končno je za svetovni nazor značilna tudi prej orisana celostnost, ki je bistven znak vsake prave rasti. Svetovni nazor imaš ali ga nimaš. Imeti svetovni nazor delno, je nesmisel. Človek ne more imeti »več« ali »manj« svetovnega nazora. Ali si n. pr. komunist, kristjan, itd. ali nisi. Če nisi popolnoma, t. j. v vseh bistvenih naukih, potem pač enostavno nisi to, kar misliš, da si. Zato je M. Barrès s svojim stavkom: »Je suis atheé mais je suis catholique«, izgovoril veliko protislovje. Možno pa je, da si katolik ali komunist itd., a pri tem v marsičem, kar zatrjuješ, zelo nejasen in nerazčiščen, nedosleden. Svetovni nazor je lahko jasen ali nejasen. Pač pa je strokovno znanje poleg jasnosti ali nejasnosti še vedno tudi ali celo ali le delno, ga je lahko več ali manj. Torej tudi tu gresta svetovni nazor in strokovno znanje narazen. Prvi v smeri totalnosti rasti, drugo pa v pravcu parcialnosti golega količinskega napredka. Tako je tudi svetovni nazor princip edino prave, t. j. imanentne kulture, dočim je strokovno znanje princip civilizacije ali zgolj navzven usmerjene kulture. Zato pravimo: kultura raste in propada, civilizacija pa napreduje ali nazaduje. Ako bi sedaj v kratkem posneli vse, kar smo o svetovnem nazoru rekli, bi mogli ugotoviti, da so prav za prav vse bistvene sestavine svetovnega nazora strnjene v enem samem dejstvu: njegovi subjektivni in objektivni totalnosti ali celostnosti. Saj to dejstvo vključuje tudi prej razbrano vsestranost, življenjsko konkretnost in enotno usmerjenost v transcendenčno smotrnost.

2. Osebnost.

S tem smo privedli naše razglabljanje že v neposredno zvezo z naslovnim vprašanjem, kakšno je razmerje svetovnega nazora do človeške osebnosti. Človeška osebnost je namreč samo abstrakten izraz za konkretno obliko oseba, s tem dodatkom, da pomeni pri tem osebnost ne samo človeško osebno substanco samo ob sebi, marveč tudi akcidentalno usovršitev in izpopolnitev njenih zmožnosti. O osebi pa vemo, da so jo že stari definirali kot ono umno

samostat, ki je popolnoma sama v sebi (»tota in se«), ki si kot taka popolnoma zadošča. Celota, totaliteta v človeku ima torej svoje temelje v počelu, v osebi sami. Osebnost pa je lastnost¹⁶ ali, kakor pravi Tomaž Akvinec, »forma«,¹⁷ zaradi katere imenujemo kakšno bitje osebo. Ta forma ali lastnost se javlja v umsko-samozavestnem in svobodno-smotrnem udejstvovanju tega, kar človek že po svojem bistvu je, preden sploh pride do zavesti — oseba. Tako osebnost končno nič drugega ni kakor dokončno, t. j. pritično zavestno usovršenje podzavestnega samostatnega človekovega bistva; pomeni »vso osebitost in posebnost človekovo v pogledu na miselnost, hotenje in čustvovanje«. ¹⁸ Brez osebe torej ni osebnosti; oseba je v osebnosti že vključena.

Ker pa je osebnost le dopolnilo ali usovršitev samostatne osebne celote, zato je za osebnost princip celote enako bistven kakor za osebo samo. Celostnost je neposredno iz bistva osebe izvira-joča lastnost, ki je zato tudi za osebnost temelj in vir vseh drugih znakov, tako da te lastnosti gotovo ne bi mogel nikdo uspešno zanikati kot njen bistven znak. Pa tudi dejansko v vsakdanji govorici pravimo, da je osebnost tisti človek, ki ima v sebi središče in težišče mišljenja in dela, ki tvori v sebi celoto, ne pa tisti, ki je kakor trabant odvisen v svojem dejanju in nehanju vedno od težišč, ki so izven njega samega; da je osebnost res le tisti človek, ki je totus in se tudi v mišljenju in ravnanju. Ker pa smo prav o svetovnem nazoru ugotovili, da se prav za prav vse njegove značilnosti dado končno speljati na eno samo dejstvo — totalitete ali celostnosti — zato je sedaj jasno, da se svetovni nazor in osebnost že v svojih osnovah stikata. Res je sicer, da ta medsebojna skladnost ne pomeni istovetnosti med svetovnim nazorom in osebnostjo, a eno je s tem neizpodbitno dokazano: osebna totaliteta je lastnost, ki je obema skupna. Ni osebnost, kdor ne razodeva te osebne neokrnjenosti in celote tudi v svojem mišljenju in življenju. In obratno. Nima svetovnega nazora, kdor tudi vsakdanjega mišljenja ne uravnava v smislu enotnega osebne središča, ki mu poenostavlja pogled na mnogobrojnost pojavov v vsemirju.

Nadaljnja analiza nam razbere še nekatere druge skupnosti med svetovnim nazorom in osebnostjo. Tako je za celostnost mišljenja in ravnanja iz lastnega središča potrebna vedno neka določena mera

¹⁶ Tako moderna filozofija kljub različnim nasprotnojučim si definacijam v najsplošnejši obliki pojmuje osebnost domala pri vseh svojih zastopnikih. Glej Eisler, Wörterbuch der phil. Begriffe, II, 393 sl.

¹⁷ S. Th. I, q. 39, a. 3 ad 4. Pri Tomažu je personalitas prav za prav samo abstrakten izraz za osebo samo (samostat), torej metafizična, ne fizična (substancialna ali akcidentalna) forma.

¹⁸ Ušeničnik, Uvod v fil. II, Ljubljana, 1923, 196.

notranje osebne sile ali intenzitete. Brez nje si ne moremo misliti, da bi mogel človek vedno in povsod ravnati iz lastnega osebnega centra in v luči te osebne poenostavitve gledati na vsak pojav na svetu, zlasti ako bi prišle ovire in nasprotujoče sile iz drugih osebnih središč, ki bi pretile, da ga potegnejo v svoje centripetalno območje. In res, tudi v vsakdanjem pojmovanju imenujemo osebnost samo tistega človeka, ki nam predstavlja neko duhovno ali osebno silo. Velika osebnost je naravnost velesila, ki more cele narode in čase potegniti nase. To so sugestivne, naravnost magične sile, ki jim proti volji in podzavestno vse podlega. Ni pa nobena osebnost oni, ki niti v svojem ozkem delokrogu, n. pr. v družini ali razredu, ne more izvajati tistega vpliva, ki bi ga na svojem položaju bil celo dolžan.

Tu je treba preprečiti dve pogostni zamenjavi, ki sta morda glavni vzrok, zakaj kljub obširni literaturi o človeški osebnosti še do danes ni dovolj jasnega pojma, kaj je za osebnost bistvenega in kaj ne. Gre za pojem etičnosti in umske nadarjenosti. Navadno pojem osebnost istovetijo s pojmom etične osebnosti. Kdor je nemoralen, sploh ni ali vsaj ni velika osebnost; in kdor ni umsko, n. pr. za šolo nadarjen, ne more biti velika osebnost. Tako pojmovanje nehote zoži obseg osebnosti na redke izjeme ljudi, ki so svetniki in učenjaki ali geniji obenem. To pa gotovo ne drži. Res je sicer svetnik in genij v enem človeku najpopolnejša — idealna osebnost, a brez dvoma je bil n. pr. tudi Napoleon velika osebnost, dasi je njegova etičnost vse prej ko vzorna. Obratno pa imamo med velikimi svetniškimi osebnostmi ljudi z naravnost naivno skromnimi umskimi zmožnostmi in vendar jim nikdo ne bo odrekel značaja velikih osebnosti. Tudi vidimo, da je večkrat kdo dobesedno močna osebnost, mislimo samo na razne delavske voditelje in ljudske demagoge, ki jim moramo odrekati ne samo etično, marveč tudi umsko višino.

Ako se dalje vprašamo, v čem prav za prav obstaja ta osebna moč ali intenziteta, ki smo jo označili kot bistveno za vsako osebnost, potem moramo reči, da tu gotovo ne bomo mogli mimo neke vrste umske sile ali nadarjenosti. Seveda je to samo neka posebna, čisto svojevrstna poteza umske nadarjenosti, ki v šoli navadno ne pride toliko do veljave; poteza, ki končno ne zahteva toliko stvariteljske samonikle niti posebne spominske umske sile, marveč predvsem neko konkretno-praktično in vrednostno-smotrnno naravno celotnega značaja, ki ji je dana zmožnost enostavne intuicije pojavov v enkrat za vselej točno postavljeni svetoznorni perspektivi. Tu ima, kakor smo videli, tako imenovani preprosti in neizobraženi človek pogosto več sil in zmožnosti nego izobraženec. Vemo, da so to navadno ljudje, ki jim je v šoli slabo šlo, ki sploh smisla za šolo

niso imeli. To pa se sedaj nič drugega ne pravi, kakor da je za osebnost bistveno potrebna samo tista duhovna intenziteta in tista stopnja umske nadarjenosti, ki človeku omogoča svetovno nazorno gledanje in vrednotenje pojavov, ki jih srečava v življenju. Tako smo zopet prišli do dveh lastnosti, v katerih se osebnost in svetovni nazor krijeta. To nam vsakdanje opazovanje dejansko tudi potrjuje. Skrivnost močnih, magnetično sugestivnih osebnosti ni ne v njihovi etičnosti, niti v umski nadarjenosti, še manj pa v resnični izobrazenosti — izobrazenci predstavljajo razmeroma, t. j. glede na višino njihove izobrazbe, majhen procent močnih osebnosti — marveč predvsem v njihovi naravnost krilatično jasni, enostavni in premočrtni miselnosti, ki ima vedno privlačno moč. Ta enostavnost mišljenja prihaja iz neke svetovno nazorne enote. Ne moremo si namreč misliti, da bi ta enostavnost in enotnost mišljenja imela drugje izvor ko prav v svetovno nazorni poenostavitvi sveta. Saj je končno vsaka poenostavitev sveta in življenja svetovno nazornega značaja, kakor sledi to neposredno iz naših zgorajšnjih izvajanj. Vsaka dokončna poenostavitev gledanja na svet je namreč celostna vedno le v smislu transcendenčne smotrnosti, to pa smo zgoraj označili kot bistveno potezo vsakega svetovno nazornega razmerja do sveta. Prav posebno pa nas potrdi v tej sodbi naslednja zanimiva okoliščina, ki je z vsako osebnostjo neločljivo združena. Čim večja in močnejša je namreč kakšna osebnost, tem bolj prihajajo ljudje do nepremagljivega vtisa, da je takšna oseba v zvezi z »drugim« svetom, s tajnimi silami; tembolj vidijo ljudje v njem nekaj mističnega, magičnega; neznanski strah jih obhaja, ko mislijo nanje. Z druge strani pa take osebnosti tudi same v resnici deloma zavestno, deloma vsaj podzavestno žive in mislijo iz nekega drugega, transcendentno mističnega težišča. To transcendenčno, ki je tu zadnja skrivnost silnosti osebe, pa smo prej označili kot zadnji razlog svetovno nazorne vrednostno-smotrne enotnosti in absolutne neomajnosti, ki človeka usposablja, da stopi pred zadnje absolutne odločitve, ne da bi dvomil in omahoval. Tako smo torej vendarle tudi tu prišli do zaključka, da je sila ali intenziteta osebnosti, ki je brez dvoma njen bistven znak, končno samo tam realizirana, kjer je človek vrednostno-smotrno in to transcendenčno, t. j. svetovno nazorno uravnovešen.

Prej smo omenili, da ima človeška oseba v sebi neko zmožnost ali silo, ki jo usposablja, da sprejme vase ideje in načela, ki so ji oblikujoč lik ali dej; po drugi strani tudi že vemo, da pomeni osebnost čim dovršenejše udejstvovanje ali uresničevanje teh osebnih sil ali zmožnosti v človeku, in končno smo ugotovili, da je največja naravnost transcendentno in iracionalno zajeta dinamika udejstvena v človeku takrat, kadar so te zmožnosti svetovno na-

zorno oblikovane. Zato moramo sedaj v smislu vsega tega zaključiti, da mora tisti človek, ki naj velja za osebnost, imeti v sebi predvsem tovrstno osebno silo ali zmožnost, ki ga usposablja za svetovno nazorno poenotenje sebe in sveta okrog sebe; in da je ta sila tako rekoč samo latentna ali skrita v človeku tako dolgo, dokler te svetovno nazorne dinamično nastrojene poenostavitve sveta v sebi dejansko ne uresniči. Z drugimi besedami: dejansko, ne le v možnosti, ki je še skrita, moremo o osebnosti govoriti le pri človeku, ki je na sebi uresničil svetovni nazor v mišljenju in življenju. Osebnost je torej tisti človek, ki je v svojem mišljenju in življenju **uresničil svetovni nazor**. Svetovni nazor je potemtakem oblikujoče počelo človeške osebnosti. Glede na vprašanje medsebojnega razmerja med osebnostjo in svetovnim nazorom bi mogli torej zaključiti: ni osebnosti brez svetovnega nazora in obratno, ni svetovnega nazora brez osebnosti.

Ker pa smo že pri svetovnem nazoru ugotovili, da načelno ni človeka, ki bi ne imel svetovnega nazora, marveč da samo praktično dejansko mnogi v sebi nimajo zadostne moči, da bi ga v popolni meri oblikovali, zato velja sedaj isto tudi o osebnosti. Ni človeka, ki bi ne bil vsaj načelno in zato vsaj v možnosti tudi osebnost v pravem pomenu besede, t. j. ni človeka, ki bi ne bil brez nekih duševnih umskonagonskih zmožnosti (potenc), s katerimi more bolj ali manj tudi pritično izpopolniti svoje osebno podstatno bistvo. To velja bitno (o n t i č n o) o osebnosti celo prej ko o svetovnem nazoru, ker je osebnost neposredni bitni izraz samostatnega osebnega človeškega bistva, dočim je svetovni nazor samo posebni način človekovega mišljenja in umsko utemeljene življenjske usmerjenosti. Pač pa nas l o g i č n o psihološka pot pripelje dejansko prej do spoznanja, kaj je svetovni nazor, nego do osebnosti, ker gre vse naše spoznavanje šele od čutno danih pritisk preko duševnih vedno globlje do osebnostnega bistva samega. Prav o tem osebnostnem človekovem jedru moremo torej sedaj vzporedno z dejstvom svetovnega nazora reči, da je dejansko praktično pri mnogih ljudeh v tako malenkostni meri razvito, potence tako malo udejstvovane in oblikovane, zato osebna enotnost in dinamična strumnost v mišljenju tako v ozadju, da mu v praktičnem življenju po pravici, prav v smislu naših izvajanj, odrekamo značaj osebnosti.

Razlika med človekom, ki je osebnost in ki ima svetovni nazor — ter onim, ki ni osebnost in je brez svetovnega nazora, torej nikakor ni bistvena, marveč samo gradualna. Kar ima prvi razvito v bolj ali manj visoki stopnji, to je pri drugem razvito v tako malen-

kostni meri, da praktično sploh ne pride do izraza: je brez svetovnega nazora in »nič ne predstavlja« — ni osebnost.

Slično kakor prej o svetovnem nazoru moremo sedaj govoriti tudi o rasti osebnosti. Osebnost ne pozna napredka. Osebnost samo raste in se razvija ali pa propada in hira. Napredek bi imela, ako bi spočetka obstajala v človeku samo delno, pozneje pa bi posamezne delce pridobivala, dokler ne bi postala cela. Tako bi tudi organizem napredoval in ne rastel, ako bi imel najprej eno nogo, potem bi dobil še eno itd. Toda organizem je že v začetku razvit ves z vsemi svojimi deli, deli so že vsi v nastavku z vso svojo imanentno zakonitostjo, obliko in močjo; vse gre iz celote zopet v celoto hkrati. Tu ni golega napredka od enega člana do drugega, marveč vse se samo razvija v popolnejše oblike. Isto velja o osebnosti. Kdor je osebnost, je to že doma med brati in sestrami, pri igri, pozneje v šoli itd., ne šele v zreli dobi kot javni delavec. Kar je pozneje pridobil, ko ga že vse občuduje, ni nič novega, niso deli, ki bi pristopili k prejšnji delni osebnosti, marveč je samo razvoj ali rast iste osebnosti do čim popolnejše, jasnejše in izčiščene forme; je udejstvenje deja, ki je bil že prej v potenci sprejet, ki je prej spočel z njo vred istega človeka v vsej svoji poznejši veličini; samo izrazitejši, čistejši v svojem svojstvu je sedaj; dozorel je v svoji osebni rasti. Dočim obratno ves napredek v telesni moči in teži, tudi ves napredek v znanju in moralnih polnomočjih, učenosti, službi, diplomih, priznanju itd. niti za las ne doprinese, da bi bil tak človek tudi osebnost, ako to že prej neodvisno od vsega ostalega ni bil; ali da bi postal vsaj večja osebnost, ako je prej osebnost itak že bil.

Tako pridemo do zaključka, da je tudi osebnost sama še bolj ko svetovni nazor čista kvaliteta, kakovost, ki je ne more nadomestiti nobena kvantiteta, bodisi da bi ta kvantiteta prihajala iz območja telesa ali iz kraljestva duševnih zmožnosti.

In ker je vsa kvaliteta konec koncev svojska in izključna lastnost duha in ne materije,¹⁹ zato šele sedaj moremo zadostno ovrednotiti neizmerno pomembnost, ki jo ima v osebni in javni življenju poudarek osebnosti. Ta poudarek osebnosti pomeni torej v sodobni filozofiji naravnost premočrtno nasprotje vsakemu materializmu, posebej še tistemu, ki bi se skušal vgnездiti v pojmovanje človeškega dostojanstva in smisla njegovega življenja.

¹⁹ Da materija končno sploh sama kot taka v svojem zadnjem protonskem jedru ali bistvu ni čisto nič kvalitativno različna, marveč da vse kvalitativne razlike v gmoti izvirajo samo iz različne sestave njene količine ali kvantitete, zato nam nudi najboljši dokaz prav najnovejša biologija, ki mora pri mejnih vprašanjih (naravoslovje - filozofija) biti tudi za filozofa s svojim materialom in dognanji edino merodajna v njegovih nadaljnjih izvajanjih. Gl. Bavink, *Ergebnisse und Probleme der Naturwissenschaften*, Leipzig, 1933, str. 116.

Evropske gospodarske perspektive.

Dr. Ciril Žebot.

O vsaki vojni se govori, da ima predvsem gospodarsko ozadje. Mnogi se zadovoljujejo s površnimi ugotovitvami o imperialističnih težnjah in podobno, ne da bi skušali v zadrževano gospodarsko ozadje vojnega razračunavanja globlje prodreti.

Evropa ni le na prelomnici političnih tokov velikega stoletnega sloga, temveč ima tudi svojo veliko gospodarsko vprašanje dvajsetega stoletja. Niz glavnih evropskih gospodarskih problemov je doslej najprodnornejše razčlenil nemški gospodarstvenik A. Reithinger, eden izmed utemeljiteljev tako imenovanega »znanstvenega gospodarstva«, t. j. vede o gospodarsko-političnem uravnavanju na statističnih osnovah. Knjiga, ki nosi naslov »Gospodarski obraz Evrope«, je izšla tudi v francoskem prevodu¹, ki mu je napisal predgovor znani francoski gospodarski geograf A. Siegfried. V tem predgovoru imenuje Siegfried Reithingerovo delo kot temeljno za spoznanje gospodarskega obraza Evrope. To najvišje francosko priznanje je pač jamstvo stroge nepristranosti omenjenega dela. Podatke in sklepanja te knjige smemo torej smatrati za zanesljive. In to tem bolj, ker knjiga ni bila pisana pod vtisom sedanje vojne. Zato se jih bomo poslužili.²

Gospodarski obraz Evrope med XIX. in XX. stoletjem.

V XIX. stoletju se je gospodarsko življenje Evrope v glavnem sukalo okoli dveh temeljnih industrijskih surovin: premoga in železa. XX. stoletje je to tradicionalno gospodarsko osnovo razširilo na vrsto novih surovin: premožu in železu so se priključila rudninska olja, alkalične in lahke kovine, tekstilna vlakna, kavčuk, nitrati in kot kurivo oz. kot gonilna sila električna energija.

XIX. vek je bil tudi v gospodarskem oziru domena Evrope, ki je obvladovala obe temeljni surovini. V XX. stoletju se je to stanje spremenilo v toliko, ker Evropa izmed novih surovin ni imela v znatni meri nobene.

Je pa Evropa še vedno krepko držala v svojih rokah najvažnejšo »surovino« — duhovno in intelektualno dediščino stoletij.

Pomanjkanje novih surovin Evropi ni moglo bistveno škodovati, ker je neposredno ali posredno politično obvladovala dve tretjini sveta, ostala tretjina pa je bila v njeni večji ali manjši gospodarsko-finančni odvisnosti.

Da bomo razumeli pomen Evrope v modernem gospodarskem razvoju sveta, moramo vedeti, da je bilanca njenega stoletnega gospodarskega vodstva naslednja:

1. svetovna agrarna produkcija se je v sto letih popetorila;
2. svetovna industrijska produkcija se je v istem razdobju popdvajsetorila;

¹ A. Reithinger, *Le visage économique de l'Europe*, Paris, Payot 1937.

² R. seveda ni mogel upoštevati spremenjvalnih oz. dopolnilnih okolnosti sedanje vojne oz. njenega vojnega gospodarstva. Sicer pa vojna sama evropskega gospodarskega problema ne bo rešila. Bo kvečjemu nekoliko ali pa docela spremenila vloge »reševalcev« in načine reševanja. Problem sam pa bo tudi po tej vojni v svojem bistvu ostal isti, kot je bil pred njo, razen v kolikor bo povečan po strahotnih uničevalnih posledicah novodobnega načina vojskovanja.

3. mednarodna trgovina se je v zadnjih sto letih celo popetdesetorila;

4. industrijsko delavstvo je svoj realni dohodek popetorilo.^{2a}

Svetovna vojna je bil drugi činitelj, ki je omajal evropsko gospodarsko nadoblast. Gospodarsko osamosvojila se je Amerika, zrahljala se je nadoblast nad Azijo. Dočim je pred vojno Evropa bila edini svetovni upnik, je po vojni izmed evropskih držav samo Anglija ohranila upniški položaj, pridružil pa se ji je nov svetovni upnik — Amerika.

Evropski demografični problem.

V XIX. stol. se je prebivalstvo Evrope podvojilo (od 200 milijonov na 400). Danes živi v Evropi na 11.5 milijonov km² približno 500 milijonov ljudi. Od teh jih 250 milijonov živi od agrarnega obdelovanja, 125 milijonov od industrije, 55 milijonov od trgovine, 30 milijonov pa od javnih služb in zasebnih uslug. Evropa je torej v glavnem agrarna celina, ki ima malo jedro velike industrije, široko zono srednje in obrtne industrije, pa skoraj izključno agrarno periferijo.

Po predvidenjih demografičnega preučevanja bo še v razdobju sedaj živeče mlade evropske generacije evropsko prebivalstvo narastlo za okroglo 100 milijonov novih ljudi. Od tega jih bo Rusiji prirastlo 50 milijonov, 25 milijonov jih bo priraslo ostalim Slovanom, 15 milijonov Italo-Špancem, 15 milijonov Srednji Evropi. Zapadna in severna Evropa bosta rebus sic stantibus ostali brez prirastka. Središče demografičnega pritiska bo onstran črte Varšava-Belgrad.

V začetku druge polovice našega stoletja bo prebivalstvena struktura Evrope — ako gornja demografična predvidenja drže in v kolikor jih ne bodo razveljavile posledice sedanje vojne — v primeri z začetkom dvajsetega stoletja naslednja:

Slovani bodo namesto $\frac{1}{3}$ tvorili $\frac{1}{2}$ vsega evropskega prebivalstva, Germani bodo obdržali svojo tretjino, Latinci pa bodo padli od $\frac{1}{3}$ na $\frac{1}{5}$.³

Osrednji problem sedanje evropske generacije bi torej bil v tem, kako v bližnji bodočnosti preživeti novih 100 milijonov ljudi. Problem je še težji, če upoštevamo, da bo pretežni del tega prirastka v agrarnih predelih Evrope, kjer je itak že podana agrarna prenaseljenost in kjer je osredotočenje tvornih dobrin najmanjše.

Položaj bi bil torej naslednji:

a) Na evropskem zapadu, severu in v evropski sredini, kjer je osredotočena evropska industrija, kjer so visoke stvarne mezde in poceni kredit (stanje pred to vojno, seveda) — tam prebivalstveni zastoj;

b) Na evropskem jugu in vzhodu, kjer so nizke mezde, drag kredit in že sedaj agrarna prenaseljenost — pa prebivalstvo še vedno silno narašča.

^{2a} Iz tega je razvidno, da socialni razvoj ni sledil gospodarskemu razmahu. To je poleg nesorazmernosti v dohodkih kapitala in dela razložljivo iz okolnosti gigantskih investicij, ki so povzele pretežni del skupnega gospodarskega donosa.

³ Imam vtis, da se R. preveč zanaša na bodoča sklepanja iz preteklih števil in premalo upošteva vpliv demografične politike, ki se kaže ne le v Nemčiji, temveč tudi v Italiji in nazadnje tik pred to vojno celo v Franciji (prim. Družinski zakonik). Zaradi tega moramo R. demografična predvidenja na vsak način rezervirano sprejeti.

Evropski agrarni problem.

Evropski agrarni problem pred sedanjo vojno je bil predvsem strukturne narave. Povzročen je bil v glavnem po dveh činiteljih:

1. po agrarni prenaseljenosti vzhodne evropske polovice,
2. po umetnem dvigu in vzdrževanju visokih agrarnih cen v zapadni polovici.

Dočim znaša gostota agrarnega prebivalstva na km² obdelovalne zemlje v evropski sredini, na zapadu in severu od 40 do 60, dosega v vzhodni in jugovzhodni Evropi od 70 do 100. Pri tem pa ne smemo pozabiti, da so v teh predelih poleg tega vremenski in zemeljski pogoji agrarnega obdelovanja znatno ugodnejši kot v zapadni in severni polovici Evrope, stopnja tehnične izpopolnjenosti obdelovanja pa zelo nizka. Zaradi teh neugodnih naravnih in tehničnih okoliščin dosega v vzhodni evropski polovici agrarna donosnost na enoto obdelovalne zemlje komaj $\frac{1}{3}$ do $\frac{1}{2}$ zapadne in severne agrarne donosnosti. Sredozemske pokrajine so v toliko na boljšem, ker so tam vremenski (ne pa zemeljski) pogoji ugodnejši.

Pri vsem tem pa moramo upoštevati še važne tržne okoliščine: v vzhodni evropski polovici so bile v normalnih razmerah agrarne cene znatno nižje kot v protekcionistični zapadni polovici, cene industrijskih izdelkov pa nasprotno višje kot v zapadni polovici.

Ako imamo vse opisane naravne, tehnične in gospodarske okoliščine pred očmi, se ne bomo čudili, da dosega v vzhodni polovici Evrope življenjska raven in kupna moč komaj $\frac{1}{4}$ oz. $\frac{1}{6}$ življenjske ravni in kupne moči v zapadni polovici. »V celi polovici Evrope je doma skrajna revščina, in mi, pravi R., si moremo le s težavo predstaviti neznatnost kupne moči tamošnjega kmečkega prebivalstva.«⁴

In kakšen je izhod iz tega položaja?

Ni druge poti kot pot agrarne intenzifikacije in industrializacije, ki edina more vzhodno evropsko polovico razbremeniti že obstoječe agrarne prenaseljenosti in zajamčiti gmotno preskrbo novega prebivalstvenega prirastka.⁵

Vzhodna evropska polovica mora povečati svoj hektarski donos in dohiteti industrializacijo, ki jo je zapad izvedel v 19. stoletju.

Če novih 75 milijonov evropske vzhodne polovice (vzhodna in jugovzhodna Evropa) ne bo mogoče usmeriti v industrijske stroke, bo v začetku druge polovice tega stoletja gostota agrarnega prebivalstva na obdelovalno enoto v teh obrobni predelih Evrope trikrat večja kot gostota agrarnega prebivalstva v zapadni polovici Evrope. Dejstvo je, da danes v teh predelih prebivalstvo hitreje narašča kot agrarna produkcija in hitreje kot možnost nakupa industrijskih produktov.

Ako naj bi vzhodna polovica z lastnimi sredstvi zgradila in opremila svojo industrijo, bi morala prej biti izvedena agrarna intenzifikacija in valorizacija agrarnih cen. Agrarna intenzifikacija pa pomeni stopnjevano mehanizacijo agrarnega obdelovanja in množično uporabo umetnih

⁴ Vojna je to začasno nekoliko izpremenila.

⁵ Do istih zaključkov prihaja Bilimovič v svoji študiji: Agrarna struktura Jugoslavije in Slovenije v primeri z agrarno strukturo nekaterih drugih dežel, Ljubljana 1939.

gnojil. Mehanizacija je v teh predelih danes minimalna, uporaba umetnih gnojil pa dosega komaj $\frac{1}{10}$ zapadne uporabe. Toda po obstoječem razmerju med agrarnimi in industrijskimi cenami v teh predelih se večja mehanizacija in razsežnejša uporaba umetnih gnojil enostavno nerentira.⁶ Nerentabilnost je pri obstoječem položaju naravnost absolutna, ker je zaradi odsotnosti sistematičnega javnega sodelovanja pri gospodarskem razmahu teh pokrajin njeno edino merilo individualna kupna, amortizacijska in obrestna moč prizadetega gospodarja.

Ker so možnosti množičnega izseljevanja malenkostne in bi iz narodnostnega vidika tudi ne pomenile rešitve iz sedanjega položaja, agrarna intenzifikacija z lastnimi sredstvi ob danem razmerju agrarnih in industrijskih cen nerentabilna, velikopotezna industrializacija z lastnimi sredstvi seveda tudi nemožna, zato izgleda, da ni druge poti kot pot agrarne intenzifikacije in industrializacije teh predelov s pomočjo evropske industrijske polovice, bodisi potom neposrednih finančnih kreditov oz. plasmavnov, bodisi potom dolgoročnih blagovnih kreditov.

* * *

Drugačen je agrarni problem zapadne evropske polovice. Tam se je po vojni izvedel umetni dvig cen domačih agrarnih pridelkov nad svetovne agrarne cene s pomočjo agrarnega protekcionizma. Deloma je ta obremenitev lastne notranje neagrarne kupne moči bila izravnana z dvigom industrijskih cen za kolonije. Toda ta rešitev je bila le začasna in bi ne mogla trajati.

V bodoče bo zapadna evropska polovica morala izbirati med agrarnim protekcionizmom in ohranitvijo trgov za lastne industrijske produkte. Treba bo pač najti primeren ključ za sorazmerno porazdelitev bremen, ki jih proži svetovni gospodarski razmah, med agrarno in mestno prebivalstvo.

Severna Evropa, izvzemši Dansko, je iz evropskega agrarnega problema izvzeta zaradi malenkostnega pomena svoje agrarne produkcije.

Evropski industrijski problem.

Evropsko gospodarsko prvenstvo, ki se je izoblikovalo tekom 19. stol., je v prvi vrsti industrijsko prvenstvo, povzročeno po tehničnem prvenstvu, ki je s svoje strani bilo omogočeno zaradi evropske posesti glavne življenjske »surovine«: duhovno-intelektualne dediščine celih stoletij.

Videli smo, da živi v Evropi okoli 25 milijonov ljudi od industrije. Če to število razčlenimo, dobimo, da so $\frac{1}{5}$ evropskega industrijskega prebivalstva osredotočene v severni in zapadni Evropi.

Evropska industrija je v glavnem razvojno nanizana okoli dveh osi:
1. prva os teče v smeri od juga proti severu, t. j. od severne Italije čez Alpe preko Porenja in Champagne v Flandrijo;

2. druga os teče v smeri od zahoda proti vzhodu, t. j. od Rena preko srednje Nemčije na obrobje Karpatov.

To sta dve tradicionalni osi evropskega gospodarskega razvoja. Tod je v srednjem veku cvela obrt, tod so vodile srednjeveške trgovske poti, tod so glavna ležišča premoža in rud.

Odkritje oz. izrabljanje novih virov energije in surovin (lignit, elektrika, rudninska ležišča itd.) je sprožilo postopno industrializacijo tudi

⁶ Prim. o tem tudi študije v zagrebškem »Economistu« v več številkah let 1939 in 1940.

izven območja omenjenih dveh tradicionalnih osi evropskega gospodarskega razvoja.

Tradicionalna evropska industrija je do $\frac{2}{3}$ svoje produkcije izvažala v neindustrijske države v zameno za surovine in agrarne pridelke.

Povojni zlom mednarodnega denarnega in kreditnega sistema, ojačenje agrarnega protekcionizma v starih industrijskih državah zapadne evropske polovice, rastoča industrializacija izvenevropskih držav in evropske agrarne periferije — vse to je povzročilo velike spremembe v strukturi mednarodne trgovine na škodo tradicionalnih evropskih industrijskih držav.

Evropski industrijski problem je torej nastal v glavnem po dveh skupinah činiteljev:

1. stopnjevana industrializacija izvenevropskih držav;
2. razvoj industrializacije v evropski agrarni periferiji.

Ni dvoma, da bo tradicionalna industrija evropske zapadne polovice sicer izgubljala na trgu industrijskih potrošnih dobrin, bo pa še dolgo obvladovala trg produkcijskih sredstev (pa tudi sploh industrijskih produktov višje vrste) in to toliko bolj, kolikor se bo razvijala začeta industrializacija evropske agrarne periferije.

Evropska periferija se, kot smo videli, sama z lastnimi sredstvi ne bo mogla zadostno tehnično opremiti. Evropska zapadna polovica ima torej možnost, da s sodelovanjem pri tehnični opremitvi evropske agrarne periferije potom izvoza kapitalov, uravnovešene izmenjave in drugimi načini skuša s o u r a v n a v a t i tehnično opremljanje in industrializacijo evropske agrarne periferije in tako že na samem pravem začetku odstraniti činitelje siceršnje bodoče konkurence, t. j. prilagoditi to novo industrializacijo že obstoječemu evropskemu industrijskemu potencialu in stvarnim gospodarsko-geografskim in demografskim okoliščinam.

Je torej v samem interesu industrijske Evrope, da predvsem pomaga dvigniti kupno moč evropske agrarne polovice. Dvig kupne moči je namreč pogoj za možnost tehnične opreme teh pokrajin, od katere bo imela tradicionalna industrijska Evropa sama veliko korist. Trenutno bi torej v normalnih razmerah imela glavno nalogo evropska agrarna tehnika.

* * *

Industrijski problem sovjetske Rusije je v toliko svojevrsten, ker ima ZSSR teritorialno razsežnost brez primere, surovinsko samozadostnost, njen višje razviti evropski del pa ogromno aziatsko zaledje. Tudi Rusiji ne preostane drugega, kot da se agrarno-tehnično izpopolni in industrializira. Poleg tega mora v Rusiji industrializacija oz. zunanja trgovina nadomestiti še vse ono, kar je v predvojni Rusiji za ljudsko potrošnjo pomenila široko razporedena prevladujoča obrtniška produkcija, ki jo je revolucija uničila.

Evropski problem surovin.

Sorazmerno visoka evropska življenjska raven (izvzemši na agrarni periferiji) je v glavnem sad valorizacije in eksploatacije sveta z evropskim genijem, evropsko tehniko in evropskimi kapitali.

Danes pa je tu cela vrsta znakov, ki resno kažejo na možnost splošnega poslabšanja tega evropskega položaja kot posledice zrahljanja evropskega gospodarskega vodstva.

Problem je torej v iskanju načinov, kako naj Evropa tudi v bodoče ohrani svojo visoko življenjsko raven, oz. kako bi mogla to raven še povišati. Izgledi niso najboljši (posebno še, če pomislimo na uničevalne gmotne posledice novega načina bojevanja).

Izrabljanje razsežnih izvenevropskih surovinskih virov je spravila večino evropske predelovalne industrije v odvisnost od preskrbe z izvenevropskimi surovinami. Evropa je bolj ali manj neodvisna samo glede premoga, železa, kalijeve in lužnate soli, žvepla, gradbenega materiala in lesa. Glede vseh ostalih surovin je Evropa odvisna od drugih celin.

Ali bo Evropa mogla v bodoče ohraniti svojo v sto letih pridobljeno življenjsko raven, to vprašanje je odvisno predvsem od tega, ali bo bodoča Evropa znala najti dovolj trdnih jamstev za ohranitev izvenevropskih surovinskih virov, ki so ji potrebni.

Številni sintetični nadomestki (dušični, tekstilni, lahke kovine, gorriva, kavčuk, plastični gradbeni material itd.) ne bodo mogli v celoti nadomestiti domala popolnega nedostajanja naravnih surovin za moderno živinsko krmo, za luksuzna živila, skoraj vseh naravnih tekstilnih vlaken, velike večine neželeznih kovin in nekaterih drugih važnih rudnin, ki so vse skrite v izvenevropskih predelih.

Evropa je do svetovne vojne držala glavne srečne posestnice teh surovin bodisi v svoji vojaško-politični odvisnosti, bodisi v gospodarsko-finančni nadoblasti.

Vojaško-politična odvisnost glavnih surovinskih predelov se je po prvi svetovni vojni zmanjšala zaradi popolne ameriške samostojnosti in upniškega položaja, zaradi postopnega rahljanja angleškega imperija in z jačanjem japonske ekspanzivnosti.

Tudi gospodarsko-finančna nadoblast Evrope je iz svetovne vojne izšla oslabljena. Na mesto Evrope, kot edine upnice sveta, sta iz svetovne vojne izšla dva velika svetovna upnika: Amerika in Anglija.

Ta dvojna oslabitev je rodila dvoje važnih posledic:

1. zlom svetovne trgovine in starega zlatega sistema,
2. pospešeno industrializacijo skoraj vseh izvenevropskih agrarnih in surovinskih predelov.

Problem pa, ki ga te posledice prožijo in ki se bo kmalu pojavil v vsej svoji ostrini, je problem evropske preskrbe s surovinami.⁷

Ta problem ima dve strani:

1. politično: problem zajamčenja gotovosti surovinske preskrbe,
2. gospodarsko-finančno: problem uravnovešenja evropskih plačilnih bilanc zaradi finančne možnosti surovinskih nabav.

Pri tem pa stoji Evropa pred težkim dejstvom visoke podražitve surovin zaradi:

1. industrializacije agrarno-surovinskih izvenevropskih predelov samih,
- (2. zaradi sedanje vojne, ki poleg tega z blokado in protiblokado ter ameriškim »cash and carry« načelom večji del evropske trgovine z izvenevropskimi surovinskimi predeli sploh onemogoča.)

Iz opisanega položaja je za enkrat viden samo delni začasni izhod:

- a) v intenzivnejši valorizaciji surovin, s katerimi razpolaga Evropa sama,
- b) v pospešenem razvoju sintetične nadomestne produkcije.

⁷ Zaradi vojnih razmer se je že pojavil, in sicer posebno akutno.

Vprav pri evropskem surovinskem vprašanju je posebno jasno opazen gospodarsko-interesni prepad, ki brez ozira na sedanje vojno stanje loči evropsko celino od Anglije:

a) Anglija je glavni svetovni upnik in je bila do sedanje vojne glavni dobavitelj ter posrednik surovin.

b) Celinska Evropa (predvsem srednja Evropa, Italija in v mnogih ozirih tudi že evropski jugovzhod) pa je obenem glavni svetovni dolžnik in obenem glavni konsument (povpraševalec) surovin. Evropski jugovzhod namreč razen nekaterih rudnin, nekaj gradbenega materiala in lesa, glede surovin ni nič na boljšem kot ostala Evropa.

Problem evropske zunanje trgovine.

Problem evropske zunanje trgovine se je v vsej ostrini izcimil po zadnji veliki gospodarski krizi okoli leta 1929. Do te krize je Evropa bolj ali manj na umeten način vzdrževala svojo zunanjo trgovino, kakor se je razmahnila v začetku XX. stoletja. Po krizi pa je evropska zunanja trgovina naglo padala.

Sestav evropske zunanje oz. mednarodne trgovine je bil do izbruha sedanje vojne v velikih črtah naslednji:

a) Ena tretjina evropske zunanje trgovine se je vršila z izvenevropskimi gospodarstvi.

b) Dve tretjini evropske zunanje trgovine pa sta se razvijali med evropskimi gospodarstvi samimi.

Spremembo na upniških položajih smo že omenili. Ta sprememba ni bila brez vpliva na evropsko trgovino z izvenevropskimi gospodarstvi, kajti predvojna Evropa je znaten del svojih zunanjih nabav plačevala z dohodki svojih zunanjih naložb (dividende, obresti). Po svetovni vojni je izmed evropskih držav ostala v tem srečnem, t. j. omembe vrednem upniškem položaju samo še Anglija.

Kar se tiče sestave evropske mednarodne trgovine med evropskimi državami samimi, je zanimivo vedeti, da je bilo n. pr. leta 1932 zamenjanih med evropskimi industrijskimi državami za 320 frankov blaga na prebivalca, med industrijskimi in agrarnimi državami za 165 frankov na prebivalca, med agrarnimi državami pa samo za 40 frankov na prebivalca.

Tako nekako sta izgledala oba dela evropskega zunanje-trgovinskega problema v normalnih povojnih razmerah pred sedanjo vojno.

Kakšni so izgledi oz. izhodne možnosti?

Zaradi vedno večje industrijske kapacitete prekomorskih gospodarstev, ki bodo iz te vojne verjetno izšla še ojačena, se bo njihova možnost absorbirati evropske industrijske izdelke in pripravljenost za oddajo surovin še zmanjšala. Evropa utegne izgubiti na važnosti kot konsument prekomorskih surovin in agrarnih pridelkov.

Vsi znaki torej kažejo, da Evropi res ne bo kazalo drugega kot stopnjevano gospodarsko izrabljati še ne izrabljene ali pa še ne polno izrabljane naravne vire v evropskem agrarnem obroču. To organizirano izrabljanje vseh naravnih možnosti naj bi se po mnenju R. vršilo v naslednjih glavnih smereh:

1. Pospeševati produkcijo oljnatih semen in rastlinskih tekstilnih surovin na evropskem jugovzhodu (verjetno tudi še kaj drugega — op. pis.).

2. tekstilnih surovin živalskega izvora v srednji in jugozapadni Evropi,
3. bolj intenzivno izkoriščanje rudninskih surovin na vsej evropski periferiji.

Videli smo, da se evropska periferija samo z lastnimi sredstvi ne more primerno tehnično opremiti za intenzivnejše gospodarjenje. V ta namen potrebuje pomoči, bodisi v obliki finančnih kreditov oz. plasmanov, bodisi v obliki otvoritve dolgoročnih blagovnih kreditov.

Ta razvoj bi dvignil v evropski agrarni periferiji sedanjo nizko življenjsko ravan in kupno moč, obenem pa naj bi odprl tradicionalni industrijski Evropi nove surovinske vire in nove trge.

V luči teh perspektiv.

Iz označenih perspektiv demografičnega razvoja in gospodarsko-geografske strukture Evrope, pa v zvezi z mednarodno-političnim razvojem povojne dobe so nam nekateri izrazitejši gospodarski pojavi zadnjih let vse bolj razumljivi:

1. Vse laže razumemo naučni in dejanski prevrat, ki je nastopil v odnosih med gospodarstvom in politiko (o blastvena skrb za splošni ljudski blagor), v prid stopnjevanega poseganja slednje v tok gospodarskega življenja. Rusija ki je v primeri z ostalo Evropo v toliko na boljšem, da je surovinsko tako rekoč avtarkična, t. j. od drugih gospodarstev neodvisna, je vse gospodarsko življenje naravnost in neposredno poddržavila in prevzela s tem riziko popolne gospodarske samovoljnosti, ki je gospodarskemu vodstvu izvila iz rok merilo smotrnosti gospodarskih dejanj. Nemčija in Italija sta sicer ohranili načelo zasebne lastnine proizvajalnih sredstev, a sta obe, vsaka na svoj način, zelo omejili možnost prostega zasebnega pridobitnega razpolaganja s proizvajalnimi sredstvi pa tudi z dohodki. Producerski oz. pridobitni postopek in gospodarska kalkulacija sta v omenjenih državah v nasprotju z Rusijo sicer še naslonjena na tržno načelo in menjalni mehanizem tako, da je vsaj v principu še ohranjeno temeljno merilo gospodarske smotrnosti, a vse gospodarsko življenje v teh dveh državah je dobilo svoj zaokrožen javnopravni značaj z velikim neposrednim vplivom osrednjega političnega vodstva na gospodarsko življenje. Celó tradicionalne liberalno-demokratske države, kot n. pr. predcompiegnska Francija, so z intenzivno gospodarsko zakonodajo oz. uredbodajo skušale najti prehod v politično-uravnvano gospodarstvo. Vrsta manjših držav tava po labirintih neurejenega, nezasnovanega, empiričnega gospodarskega intervencionizma (državnega poseganja v sicer prosto zasebno gospodarstvo).

Ta splošni preobrat v odnosih med gospodarstvom in politiko je mogoče razložiti iz narave opisanih velikih evropskih gospodar-

skih vprašanj, kakor jih slika Nemeč A. Reithinger. Označena vprašanja (demografsko, agrarno, industrijsko, surovinsko, zunanje-trgovinsko) namreč vsa presegajo zasebni interesni vidik in možnosti ter so vsa na ravni velikih nacionalnih in mednarodnih gospodarskih vprašanj, ki jih more v eni ali drugi obliki zadovoljivo rešiti samo zavestna in organizirana javna skrb in javnopravno urejanje.

2. V luči Reithinger-ovih perspektiv laže razumemo nove gospodarske nazore o »življenjskih prostorih« in »gospodarstvih na velikih prostorih«, ⁸ Gre za nadomestno začasno notranje-evropsko reševanje označenih velikih evropskih gospodarskih problemov vse dotlej, dokler ne bo mogoče urediti novih trajnejših gospodarskih odnosov med evropsko celino in izvenevropskimi surovinskimi predeli.

3. V tej luči tudi zelo lahko razumemo pomen in važnost silnega razmaha sintetične nadomestne produkcije surovin in to že v času, ko neposredni vojni zapletljaji še niso bili na obzoru.

4. Ravno tako iz označene analize in nakazanih perspektiv vse bolj umevamo sistem kontingentne in kompenzacijske mednarodne trgovine, klinički sistem mednarodnih plačil in skoraj popolno odsotnost mednarodnih finančno-kapitalskih transakcij.

5. Ako je nekdanji sistem tako imenovane »svobodne mednarodne izmenjave« blaga, dela in kapitalov pospeševal dejansko premoč industrijskih držav nad agrarnimi in skupno odvisnost obojih od finančne nadoblasti velikih svetovnih upnikov, vsebuje novi red, ki se zaenkrat uveljavlja, zaradi načelne prevlade politike nad gospodarstvom nevarnost političnih presij v gospodarskih odnosih na »velikih gospodarskih prostorih«.

Ali bodo manjša narodna gospodarstva, posebno ona iz evropske periferije, v novem gospodarskem redu, ki se oblikuje, bolje odrezala kot v nekdanjem dozdevno ravnopravnem sistemu proste mednarodne izmenjave — to vprašanje je v glavnem odvisno od naslednjih dveh okolnosti:

1. od načelne ureditve političnih odnosov med narodi, zlasti onimi, ki bodo na skupnem »velikem gospodarskem prostoru«.

2. od tega, ali drži Manoilescova teorija protekcionizma.⁹ Ta romunski gospodarstvenik je namreč skušal dokazati na podlagi

⁸ Uradno pojasnitev teh pojmov in njih aplikacije je podal nemški gospodarski minister W. Funk v »Südost-Echo« z dne 30. julija 1940 pod naslovom: Wirtschaftliche Neuordnung Europas.

⁹ Prim. M. Manoilescu, Théorie du protectionisme et de l'Echange International, Bibl. intern. d'Ec. pol., Paris 1922.

teorije o različni donosnosti (produktivnosti) dela v različnih produkcijskih panogah, da se blagovna izmenjava med dvema gospodarstvom, katerih eno zamenjuje produkte panoge, ki je glede delovne donosnosti pred panogo, katere produkte zamenjuje drugo gospodarstvo — vrši vselej na škodo tega drugega gospodarstva. Na splošno bi torej agrarna država v menjalnih odnosih z industrijsko državo vedno slabše odrezala. Življenjski standard v agrarni državi bo torej nujno in stalno nižji od standarda v industrijski državi. Kajti za n. pr. 1 uro industrijskega dela mora drugo gospodarstvo dati recimo 8 ur agrarnega dela. Manoilescu je iz tega sklepanja razvil gospodarsko-političen nauk o absolutni smotnosti industrializacije agrarnih držav in zgradil teoretično obrambo protekcionizma. Ne moremo se na tem mestu spuščati v subtilnosti Manoilescovega sklepanja in kritik, ki so jih ugledni ekonomisti (Oulès, Sommer, Ohlin, Röpke, Aftalion in dr.)¹⁰ postavili proti Manoilescovi tezi.

Ako Manoilescova teza drži in ako se gospodarski red na velikih prostorih zamišlja v smeri preproste industrijsko-agrarne komplementarnosti, torej brez večjih industrializacijskih upov evropske agrarne periferije, potem manjša, pretežno agrarna narodna gospodarstva v novem redu ne bi ravno bolje odrezala kot prej.

Ako pa se gospodarsko sožitje na velikem prostoru pojmuje v smislu *s o m e r n e g a* razmaha vseh njegovih sestavnih delov, potem bi mogla periferna, pretežno agrarna gospodarstva kakor tudi socialni odnosi v njihovih okvirih iti dobi obnove naproti.

V vsakem oziru pa drži ta-le resnica: razvezani liberalizem in njegov nebogljivi potomec — empirični intervencionizem, nista sposobna, da bi sploh zadovoljivo načela velika gospodarska in socialna vprašanja sodobne Evrope, ki so vsa na stopnji narodne in mednarodne pomembnosti. Konfuzno načrtno gospodarstvo sovjetskega sloga brez kontrole osnovne gospodarske smotrenosti bi bil seveda še slabši recept. Poskušajmo si samo predstavljati sodobno nemško gospodarstvo — upravljano po sovjetskem stilu.¹¹ To bi se kmalu vse razsulo. Zdi se, da bo organizacijsko načelo evropskega gospodarstva bližnje bodočnosti treba iskati na strani zdravo pojmovanega korporativizma. O tem pa drugič kaj več.

¹⁰ Prim. *Revue Economique internationale*, Bruxelles 1938, Vol. III. No. 1. *Weltwirtschaftliches Archiv*, januar 1931; Aftalion, *L'Equilibre dans les Relations Economiques Internationales*, Paris, Domat-Montchrestien 1937; F. Oulès, *Essais sur la théorie de l'Echange international*, Paris 1934.

¹¹ O sovjetskem oz. sploh kolektivističnem načrtnem gospodarstvu je avtor napisal obširno razpravo, ki bo v kratkem izšla kot samostojna knjiga.

O znanstveni vrednosti razvojne teorije.

Ivo Pirkovič.

V vrsti šestih člankov je napisal v »Času« (v letnikih 1938/39 in 1939/40) g. dr. Ehrlich Lambert svoje nazore o znanstveni vrednosti razvojne teorije. Z verskega in svetovnonazornega stališča ne pove o teoriji nič, kar se mi zdi čisto prav, ker je to vprašanje s teh obzorij po znanih srditih bojih za vselej izgini. Ko pa ga gleda s filozofsko-logičnega in prirodoslovnega zrelišča, se mu zdi, da bi prirodoslovec izgubil na znanstvenem ugledu, če bi bil danes zagovornik teorije evolucije. Ker mora modroslovec, prirodoslovec in tudi vsak ljubitelj prirodoslovja neizogibno zadeti ob vprašanje splošnega razvoja rastlinskih in živalskih vrst in se kakor koli že odločiti, se mi zdi zavoljo dvomov, ki bi jih utegnila zbuditi dr. Ehrlichova izvajanja, potrebno pisca opozoriti, da je prišel do svojega stališča le zato, ker je močno premaknil težišče pravega pomena znanstvene teorije in pa, ker ni vedno dosledno skladen sam s seboj. Dokazati hočem, da mi znanstvena vest ne more ničesar očitati, če sem kot prirodoslovec in kot modroslovec evolucionist.

G. dr. Ehrlich ni načelno proti razvojni teoriji, saj pravi: »... brez najmanjšega oklevanja hočem sprejeti razvojno teorijo v vsem onem obsegu, v katerem se da res dokazati« (s. 201). Ko govori o sistematiki rastlinstva in živalstva, paleontoloških izsledkih, primerjalni anatomiji, embriologiji in rastlinski ter živalski geografiji, se zdi celo, da se izreka spričo indijski dokazov, ki jih sam navaja, za razvojno teorijo, saj pravi prav tam: »To so posredni ali indicijski dokazi, ki nudijo precejšno verjetnost za razvojno teorijo, to tem bolj, čim bolj se množijo neposredni dokazi iz današnjega izkustva, da nastajajo še danes novi dedni organizacijski liki v obliki pasem, pa tudi vrst.«

Toda avtor na drugem mestu pravi: »Drzno je brez konkretnih dokazov vse tako jasno oblikovane vrste zveržiti v nepretrgan razvoj« (s. 288). Preučevanje »živalskega drevesa«, ki naj bi kazalo, kako so se živalske vrste razvijale druga iz druge in kako se je prvotno enotno deblo (ali nekaj prvotnih debel, med katerimi ni bilo rodni zvez) cepilo v zaporedju geoloških vekov v veje, naj bi ne bilo po mnenju dr. Ehrlicha niti pravo znanstveno delo. »Kako izgleda rodovnik,« piše dr. Ehrlich, »kakor si ga zamišljajo evolucionisti? Pravi znanstveniki-naravoslovci neradi raziskujejo in sestavljajo podrobnosti tega 'drevesa živalskega rodu', ker je vsak tak poizkus nujno diletantski...« (s. 131).

Ker bi dobili na ta način oznako diletantov možje, ki smo jih imeli za resne znanstvenike, in ker bi utegnili podvomiti v upravičenost vzdevek »prirodoslovec« pri vseh, ki bi se izrekli za teorijo evolucije, hočem povedati najprej nekaj o pravem pomenu znanstvene teorije, potem bom pa dodal še nekaj opomb o današnji razvojni teoriji. V načelu zgrešeno bi bilo pričakovati od znanstvene teorije vedno čisto resnico, tako resnico, ki bi jo morala logično misleča in razumna bitja priznavati v vseh časih in kjer koli v našem vesoljstvu. Smemo celo domnevati, da je dokaj današnjih znanstvenih teorij bistveno zgrešenih, če jih bodo presojali kdaj pozneje, tako kakor vemo, da so zgrešene mnoge teorije iz prejšnjega stoletja ali celo iz prejšnjih desetletij. Teorija severnega sija je danes drugačna, kakor je bila pred štiridesetimi leti. Mi pravimo, da je današnja

prava, ona iz preteklosti pa napačna. Kaj bodo rekli o današnji za nami, ne vemo.

Če je prirodoslovje preteklega stoletja v naših očeh zgrešeno, nas to ne upravičuje, da bi mu odrekli značaj znanosti. Saj bi sicer takoj zabredli v težkočo, če bi nas logik vprašal, po čem tedaj sodimo, da so današnje teorije res znanstvene, saj ne vemo, kako bodo o njih mislili v bodočnosti. Logika ne pozna usmiljenja. Če rečemo, da so danes splošno sprejete teorije po svojem značaju znanstvene — in temu nihče ne ugovarja — ter če še priznamo, da ni v naši moči razlikovati, katere teorije se bodo obdržale v bodočnosti, katere pa ne, potem bomo brez težav spoznali, da je »znanstvena resnica« (znanstveno metodično dognanje) nekaj drugega kot resnica sploh. Teorije nam podajajo »znanstveno resnico« toda ta »resnica« bo morda že jutri neresnica, ker jo bo nadomestila druga »znanstvena resnica« — tudi ta morda le za kratek čas.

Kar brez truda pridemo do spoznanja, da nam znanstvene teorije v splošnem ne opisujejo dejanskih razmer, ampak razmere, kakršne si mi sami zamišljamo. Atomska teorija opisuje tako podobo atoma, kakršno smo si mi izmislili, ker te stvarnosti ni še nihče videl. Podoba je pa narejena za naše človeške oči in človeško pamet, ki je drugačna kot na primer kak višji razum. Zato si mi predočujemo stvarno resničnost drugače, kot si jo zamišlja višji razum, ki prodira globlje ali iz drugih »razsežnosti«. Morda se prav danes resen znanstvenik bolj kot kdaj prej zaveda šibkosti svoje pameti in svoje znanosti, ker ve, da so njegove teorije le boljše ali slabše podobe resničnih razmer. Zato ostaja sodobni prirodoslovec s svojo znanstveno resnico ponižnejši, kakor prirodoslovec kdaj prej.

Prav ima dr. Ehrlich, ko pravi, da »nas sme in mora voditi najiskrenejša ljubezen do resnice«, toda ne sme pozabiti, da gre samo za »znanstveno resnico«, ki ni resnica sama po sebi, ampak utegne biti tudi le videz. Za prirodoslovno-znanstveno resnico pa ni potrebno, da jo iščemo tako, kot išče resnico modroslovec, ker bi s takim načinom iskanja prirodoslovje nikamor ne prišlo.

Iskanje izkustveno-znanstvene resnice ima svoje lastne zakone. Pokorava se sicer splošni logiki, ne terja pa brezpogojno neposrednega dokaza, ampak mu zadostuje logična potrebnost in kakršni koli indiciji. Neposreden dokaz je nad vse dragocen, za znanstvenost teorije pa ni neizogibno potreben. Teorija etra je bila splošno sprejeta in klasično dovršena, čeprav ni mogel nihče bivanja etra neposredno dokazati. Znanosti je za sprejetje etrske teorije zadostovalo bivanje valovanja in pa logična nuja, da gibanje ne more biti brez nosilca gibanja. Tako se je zgodilo, da je znanost računala že prožnost in trdnost snovi, ki ni menda nikoli bivala. Nismo upravičeni misliti, da to početje ni bilo znanstveno, čeprav je slonelo samo na indiciju.

Dr. Ehrlich je v »Času« očitno vse to premalo upošteval, ker vedno znova terja za razvojno teorijo neposreden dokaz in meni, da je sicer vse skupaj diletantizem, ki da se ga pravi znanstveniki-prirodoslovci neradi lotevajo. Če bi merili s tako mero, potem od prirodoslovja ne bi mnogo ostalo. Kozmogonija bi na primer vsa izgnila v nič, oziroma bi bila diletantizem, ker res ni mogoče neposredno dokazati, da je šlo vesoljstvo to in ne ono pot. Vsa kozmogonija je zgrajena na posrednem gradivu, na poznavanju prirodnih zakonov, logičnem sklepanju in pa na opazovanju sedanjih oblik. O Kantu, Laplaceu in Jeansu, ki so nam

dali svoje teorije o razvoju našega planetnega sestava, vendar ne bomo trdili, da so bili diletanti, ker so oprli svoje teorije samo na domneve. — Predzgodovina je zgrajena vsa na domnevah, ki so postavljene samo na indicije. Brez dvoma so v tej znanosti zmote, ki jih bomo morda kdaj še sprevideli, ki so pa danes del znanosti. Pračlovek je živel v jamah, kar jasno izpričujejo sledovi. Toda ali se ni morda zatekal v jamo samo izjemoma? Nekdo je opozoril, da se kulturni sledovi zunaj pač niso mogli ohraniti zaradi uničevalnega dela vremenskih sprememb, ki jih v jamah ni. Dokler se ne izkaže varljivost indicijev, smemo na nje opirati znanstveno teorijo. Toda treba je vedno počakati, da pridejo verjetnejše teorije, dotlej pa priznati one, ki so splošno sprejete.

Po številnosti in tehtnosti indicijskih dokazov zaostajajo za razvojno teorijo mnoge znanstvene teorije, kot so na primer teorija o sestavljenosti in življenju zvezd, o nastanku osončja, ali kot je teorija o psihologiji barv.

Zato pa govorimo pri izkustvenih vedah še o večji ali manjši verjetnosti teorij in pravimo, da je ta misel le domneva, ona pa že teorija. Vmes so prehodne stopnje. Zvezdoslovec opazi, da hodi neka zvezda drugačno pot, kot bi po naravnih zakonih o njej pričakoval, in izračuna iz opazovalnih motenj novo nebesno telo. Če govori potem ta zvezdoslovec o novi zvezdi ali planetu, ni tedaj nič manj znanstvenik, oziroma bolj diletant, kakor njegov tovariš, ki razlaga, kako je novo zvezdo z daljnogledom našel in jo fotografiral. In vendar se opira prvi le na indicije, medtem ko doprinaša drugi neposreden dokaz. Ideji obeh prirodoslovcev se ne razlikujeta po znanstvenosti, ampak le po stopnji svoje verjetnosti.

Če uporabimo sedaj te zaključke za primer evolucijske teorije in primerjamo dr. Ehrlichova izvajanja, najdemo v njih nesoglasnost, ko beremo na primer nekje: »Na to vprašanje ne sme naravoslovec odgovoriti s preprostimi, apriorističnimi formulami, kakor je to splošni razvoj, dokler ni tega razvoja dejansko dokazal. Kajti ugotovitev dejstev in samo to je naloga naravoslovcev« (s. 287).

Nikakor in odločno ne! Dokler samo ugotavljamo dejstva (trenutno stanje vremena, opažanja v prirodi in na nebu), komaj zbiramo gradivo, na katerem utegne prirodoslovna veda šele nastati. Pravo delo prirodoslovca se tam šele začne, kjer misli dr. Ehrlich, da se konča. To delo je zamišljati na osnovi zbranih ugotovljenih dejstev, različne domneve in teorije. Prirodni zakoni, smotrnost, red, so abstraktne domneve, ki si jih ustvarjamo na osnovi ugotovljenih konkretnih dejstev. Trdim lahko celo, da je šele to poslednje pravo znanstveno delo, zakaj ugotavljanje samih konkretnih dejstev vrši zanesljiveje od človeka registrirni aparat. Moji trditvi, da prirodni zakoni niso objektivna dejstva, ampak prirodoslovčeve domneve, pa očitno ne bo mogoče ugovarjati. Brez dvoma odgovarja naravnemu zakonu nekaj objektivnega tudi v prirodi. Prirodoslovčeva formulacija zakona je pa le domneva o tem nekaj. V prirodi je nekaj, kar imenujemo težnost. Tej stvarnosti se je skušal približati Newton s svojo domnevo, Einstein s svojo. Toda tudi Einsteinov zakon težnosti je še vedno samo domneva. Druga taka domneva prirodoslovja je misel o razvoju življenja na Zemlji, misel, ki tedaj ne izpade že a priori iz okvira znanstvenega prirodoslovja, ampak nasprotno, ki je logično in indicijsko zadostno znanstveno podprto, kakor bomo še videli.

Iz istega razloga je nevzdržna tudi piščeva trditev: »... za bolj splošne in daljne sličnosti, kakor se pojavljajo med debli ali redi, rodovi (n. pr. med posameznimi redi vretenčarjev, ki jim je skupna hrbtenica), je treba tak prenos hromosomov in genov potom rodnje dokazati, ne pa zgolj po analogiji predpostavljati (češ, če nastane v vrsti sličnost po rodnji, bo nastala na isti način tudi v redu)« (s. 287). Neposrednega dokaza si v znanosti redno želimo, ne terjamo pa ga brezpogojno in se zadovoljimo tudi s posrednimi dokazi, toliko bolj, kolikor več takih dokazov imamo.

Dr. Ehrlich razčlenjuje posamezne indicijske dokaze razvojne teorije in prihaja pri vsakem posebej do zaključka, da ni zadosten. Tako pravi glede podobnosti živalskih vrst: »Bistveno zgrešena je namreč domneva, da se da morfološko sorodstvo razlagati edino z genetičnim. Že Darwin je zgrešil v tej točki. Sličnost dveh stvari ni v nujni zvezi z medsebojno genetično vzročnostjo obojih. V anorganskem svetu vidimo, da so si n. pr. elementi klor, brom, jod, fluor sorodni, a vendar niso nastali eden iz drugega« (s. 286). (Pisca naj opozorim mimogrede, da je morfološka sorodnost kemičnih prvin osnovana dejansko na genetičnem sorodstvu in da je primer nesrečno izbral.) Logično je popolnoma upravičena trditev, da zunanja podobnost še ne izpričuje sama po sebi genetičnih vezi, čeprav zbuja nanje misel. Krompir utegne biti podoben roki, umetna gmota pravemu marmorju. Toda stvari ne smemo gledati tako! Pomen podobnosti vrst postane očiten šele spricho vrste drugih indicijev, ki vsi kažejo v isto smer.

Mislimo si človeka, ki ni še nič slišal o razvojni teoriji in ki bi primerjal med seboj vse vrste vretenčarjev. Utegnil bi morda plaho pomisliti, da imajo vretenčarji nekje v preteklosti skupen izvor in da so si njihove vrste zato podobne med seboj, ker imajo skupnega prednika. Po večji ali manjši zunanji morfološki podobnosti bi si izmislil razvoj vretenčarjev in njih zaporedno razcepljanje v sedanje vrste. Mi bi mu razložili logično nezadostnost indicija, na katerega je oprl svojo idejo, in moral bi nam pritrčiti, če bi bil resnicoljuben. Podobnost bi imel potem za naključje. Sedaj bi mu pa povedal kemik, da je kemična sestava beljakovin živalskih vrst toliko sorodnejša, kolikor večja je zunanja podobnost teh vrst. Ker daje tudi kemična sorodnost beljakovin isto razvrstitev teh živalskih vrst, kakor jo je dala zgolj zunanja morfološka sorodnost, se bo človek spomnil svoje misli o razvoju. Ali se smemo sedaj še sklicevati na slučaj? Razum bi se uprl. Dva posredna dokaza za isto stvar zadostujeta, da imenujemo misel že znanstveno domnevo, če ni sicer drugotnih logičnih pomislekov. Tretji indicij se pridruži, ko pove anatom, da je ščitna žleza v vratu kakor rdeča nit skozi ves razvoj vretenčarjev: njen prvi zametek najdemo pri ribah, bolj je razvita pri plazilcih, še bolj pri pticah, najbolj pa pri opicah in človeku. Takih primerov nam pove anatom mnogo. Potem bo prišel embriolog, paleontolog in morda še kdo, vsak s svojim indicijskim dokazom, ki pa vodijo vsi k isti misli. Domneva se utrjuje bolj in bolj, postaja znanstvena teorija, o kateri lahko rečemo, da je dobro podprta. Vsi brez izjeme čutimo, da tukaj ni mogoče govoriti o golem naključju, o slučajnem srečanju tolikih videzov. Paleontologija pa dodaja za razvojno teorijo enega najprijemljivejših dokazov, ko potrjuje, da so se pojavljale posamezne vrste v določenem časovnem zaporedju, najprej preprostejše, potem pa vedno bolj popolne, oziroma vedno bolj specializirane.

Ko se pridruži že znanim posrednim dokazom nov dokaz, doprinese k verjetnosti teorije ta dokaz več, kot pa nudi verjetnosti za teorijo sam

zase. Zakaj matematik nam pove, da se verjetnosti ne seštevajo, ampak množe. Znanstveno zgrešeno je razčlenjevati vsak posredni dokaz za razvojno teorijo zase in najti njegovo nezadostnost, zakaj vsi skupaj dajejo mnogo večjo verjetnost kot vsota posameznih.

Dr. Ehrlich misli, da prirodoslovec že izgublja legitimacijo za reševanje vprašanja o razvoju, češ da gre to vprašanje preko okvira samega prirodoslovja in spada že v modroslovje. »Seveda ostane vprašanje, odkod izvira veličastni sistematični red, ki vlada v vsem živalstvu, odprto. Toda taki veliki problemi presegaajo okvir zoologije in naravoslovja«, piše na nekem mestu avtor, »ker ne gre več samo za vprašanja, kaj je in kako je, ampak tudi za vprašanje zadostnega razloga, zakaj je tako« (s. 287). Ne bi mogel pritrditi tej misli. Res da gre tudi za prepomembno metafizično vprašanje zadostnega razloga, toda po današnjem naziranju nič bolj, kot pri slehernemu kamenčku, ki leži v skorji zemlje in ki ne pozna razvoja. Vsaj dokler obvladuje prirodoslovec vprašanje razvoja živalskih vrst s prirodoslovnimi metodami. Gornje dr. Ehrlichovo mnenje je odsvit onega naziranja iz preteklosti, ki je videlo čudež samo v pojavu življenja, o tako »vsakdanji« ostali prirodi pa je mislilo, da ni zmožno bogve kako dvigati človeka k Stvarniku. Tako naziranje se je očitovalo posebno v oni dobi, ko se je še zdelo, da je razvojna teorija v opreki z vero in sv. pismom. Toda ni tako! Ne verujem, da bi me mogel kdo prepričati, da je nepojmljivi red v kozmičnem prostoru ali v kepici cestnega blata manjši čudež od razvoja živalskih oblik. V poslednji snovni resničnosti se očituje določena potrebnost neke metafizike, priznati pa moramo, da ima tudi mnogo zamotanejša vprašanja, na primer vprašanje nastanka živalskih vrst, svoje izrazito prirodoslovno lice, ki ga moramo upoštevati v znanosti do mej verjetnosti, če nočemo biti deležni očitkov trmoglavega reakcionarstva ali celo sumničja protiznanstvenega razpoloženja.

Že sama misel razvoja ni tuja prirodoslovcu, ki razmišlja o razvoju zvezd od rdečih velikank do belih pritlikavk, ali o razvoju kemičnih prvin od vodika do urana. Filozofu pa je z razvojem povezan še pojem rojstva in smrti: ker se svet razvija, se obenem stara in bliža svojemu neizbežnemu koncu. Prav ta razvoj pa kaže tudi nazaj v preteklost na nujnost rojstva. Paleontološke najdbe nam zbujajo misel, da se tudi živalske vrste v svojem razvoju starajo in poginjajo, kakor poginjajo zvezdni svetovi ali kemične (radioaktivne) prvine.

Ideja razvoja je tedaj za prirodoslovca prirodna in bi bila celo izjema, če si razvoja v svetu živalskih vrst ne bi bilo mogoče zamišljati.

Dokler hoče ostati prirodoslovec samo prirodoslovec, mora iskati vzroke pojavom samo v prirodi in njenih zakonih. Ne pojmuje prav prirodoslovja dr. Ehrlich, ko pravi: »Najmanj pa se sme naravoslovec zabubiti v aprioristični kalup zaključene prirodne vzročnosti, češ, vsi pojavi prirode morajo imeti svoj izvor in svojo razlago v prirodi sami« (s. 287). In vendar je potrebno, da se prirodoslovec »zabubi v (tak) aprioristični kalup«, ker sicer ni razvidno, na katere temelje naj nasloni svojo vedo. »Prirodoslovec mora raziskovati naravo tako, kakor da bi se dogajalo v njej vse samo od sebe. Ne sme pa trditi: v naravi se dogaja vse izključno samo od sebe in brez sodelovanja transcendentnega činitelja...« (dr. E. Dennert). Prirodoslovje postavlja tedaj svoj pogoj: kakor da bi šlo za sklenjene člene vzročnostnih verig. Šele dejstvo, da človeka samo znanstveno naravoslovje ne more potešiti ter da mu zastavlja razum vprašanja, ki gredo preko okvira znanosti, šele to dejstvo

ustvarja potrebo transcendentne metafizike, ki daje človeku popolnejšo in bolj zaokroženo kozmično podobo. Onega prirodoslovca, ki taji nujno teh metafizičnih vprašanj, imenujemo materialista. Je pa tak prirodoslovec »podoben dejansko človeku, ki bi po skrbni preiskavi radijskega aparata hotel trditi: godba in govor se pojavljata v aparatu čisto sama od sebe in brez sodelovanja slehernega zunanjega činitelja« (dr. E. Dennert).

V narodi opazujemo povsod zakonitost dogajanja in smo idejo zakonitosti posplošili za vse čase in ves prostor. Zato mislimo, da je Stvarnik že od začetka položil v prostor in tvar zakone, po katerih se vrši razvoj. Zato pa tudi iščemo vzroke naravnim pojavom v narodi sami in njenih zakonih in se ne zatekamo k nadnaravnim vzrokom, dokler naravni zastujejo ali dokler moremo vsaj domnevati naravne. Včasih so te domneve zelo šibke, vendar nosijo lahko že pečat znanosti. Znanost pa dobiva po njih svojo logično vrednost, ki ni vrednost absolutne resnice, ampak le vrednost »znanstveno upravičene trditve resnice«.

Če vse to upoštevamo pri razvojni teoriji, moramo reči, da ji množica posrednih dokazov dovolj podkrepljuje znanstveni značaj, saj imamo vrsto znanstvenih teorij, ki so verjetnostno manj utrjene.

Še en pomislek imam proti dr. Ehrlichovim izvajanjem. Nekje pravi namreč: »Priznati morajo, da v življenju organizmov ni mutacij, ki bi nastajale hipoma, skokoma in bi spremenile eno vrsto v popolnoma novo drugo vrsto ter bi bile dedne, razen nekaj dvomljivih izjem, ki nikakor ne morejo utemeljiti teorije o vsestranskem splošnem razvoju vseh organskih vrst« (s. 130). Na drugem mestu našteva pisec podrobno vse zgodovinsko znane primere nastanka novih vrst. Dr. Ehrlich očitno pozablja, da milijon in milijon pozitivnih opazovanj še ne more dati narodnemu zakonu absolutne veljavnosti, en sam negativen rezultat opazovanja pa zruši veljavnost narodnega zakona. Imeli smo zakon o stalnosti in neizpremenljivosti kemičnih prvin, ki ga je skozi dolge dobe vsako novo izkustvo znova potrdilo. V novejšem času je nekaj izjem (radioaktivnost) na videz utrjeni zakon zrušilo. Lahko trdimo, da ni izkustvenega narodnega zakona, ki bi mu mogli pripisovati absolutno veljavnost, ker ne moremo vedeti, če ga ne bo eno samo novo izkustvo zrušilo še danes, jutri ali čez sto tisoč let. Če priznava dr. Ehrlich eno samo kršitev zakona neizpremenljivost živalskih vrst, potem ne more več braniti splošne veljavnosti tega zakona; če pa bi bil bolj previden in bi se mu zdela ta edina izjema dvomljiva, potem bi mu morala logično nujno postati vsaj dvomljiva tudi domneva o stalnosti živalskih vrst. Znanost je v svojih najmanjših zahtevah dokaj škrorna, vendar pa v tem neizprosna. Če je znan en sam nedvoumen zgodovinski primer nastanka nove vrste, potem zgubi zakon o neizpremenljivosti vrst svojo splošno veljavnost, če pa bi bil ta zgodovinski primer še dvomljiv, postane nujno tudi zakon o neizpremenljivosti vrst vsaj dvomljiv, oziroma njegovo vprašanje odprto do nadaljnjega odločilnega razpleta. V tej točki so v dr. Ehrlichovih izvajanjih logične pomanjkljivosti.

Čprav bi sprejeli misel razvoja, se zdi dr. Ehrlichu, da ni mogoče govoriti v smislu razvojne teorije o razvoju od nižjih k višjim oblikam, oziroma od manj popolnega k popolnejšemu. Prav ima avtor le s svojega posebnega teleološkega stališča, češ, vsaka žival je popolna v svojem okolju. Krt je pod zemljo s svojo popolnostjo tako srečen in zadovoljen, da si ne želi popolnosti ribe ali ptiča, riba zopet s perutmi nima kaj početi. Toda ni nujno, da gledamo stvari samo s teleološkega stališča, s katerega gleda vprašanje dr. Ehrlich. Psiholog bo našel na primer raz-

lične razvojne stopnje popolnosti. Psihologija celice je še vsa obsežna v neki nujni organski usodnosti in se izčrpava »volja« teh najpreprostejših bitij v mehanizmu tako imenovanih tropizmov. Če izvzamemo človeka, je druga in sicer zgornja skrajnost psihologija primatov, pri katerih opažamo že nastavke višjih dušeslovnih prvin, kot so na primer čustva. Ne da se tajiti, da je pes psihološko više razvit od ptice ali ribe, riba pa zopet više od enostanične menjačice, Psihološka razvitost gre vzporedno z razvitostjo živčno-možganskega sestava, ki je zopet pri sesalcih sestavljenjši in lahko trdimo tudi popolnejši od tega sestava pri ribah ali črvih. S stališča anatomije je pri organizmih tudi mogoče govoriti o višjih in nižjih, ali drugače, o manj in bolj razčlenjenih. Saj sem že govoril o ščitni žlezi, ki je s svojo stopnjo razvitosti rdeča nit skozi ves razvoj vretenčarjev.

Glede teleološkega nazora bi si pa mimogrede dovolil še kratko pripombo. Čeprav bi tajili sleherno metafiziko teleologije, moramo, če smo resnicoljubni, vendarle priznati vsaj to, da gre prirodni razvoj tako, kakor da bi ga vodilo neko načelo smotrnosti. Vsako bitje je organsko in psihološko toliko in samo toliko razvito, kolikor je potrebno za okolje, v katerem organizem živi, in pa za način njegovega življenja. S teleološkega stališča potem lahko govorimo namesto o razvoju, ki vodi do popolnejših oblik, rajši o razvoju, ki vodi življenje v nova okolja in v nove načine.

Sodobna razvojna teorija govori rajši o specializaciji vrst. Skozi geološke veke gre neko nespecializirano deblo živalskih vrst, od katerega se cepijo veje, ki so v svojem razraščanju vedno bolj specializirane za posebne življenjske pogoje. Tako je bil prvi ptič prilagojen na splošno za življenje v zraku, posamezne ptičje vrste, ki so se od prvega ptiča razvile, so pa že bolj specializirane, na primer za življenje na vodi, v močvirju, v arktičnem mrazu, za hitro letanje itd.

Najpomembnejše pa je sedaj dognanje, da zmanjšuje napredujoča specializacija verjetnost cepitve v nove vrste, obratno pa da je taka cepitev toliko bolj možna in pogosta, kolikor bliže gremo po vejah k osrednjemu nespecializiranemu deblu. Deblo samo je pa poganjalo najgostejše veje »pri tleh«, v zgodnjih geoloških dobah. V splošnem tedaj pada »rodnost« za veje (cepitve v nove vrste) na samem nespecializiranem deblu s časom, na vejah pa s specializacijo. Tu najdemo razlago za težavo, ki je ne more prebroditi dr. Ehrlich, za težavo namreč, da se v najstarejši znani dobi življenja, v kambriju, pojavijo že vsi danes znani tipi nevretenčarjev in da se proti koncu geološkega srednjega veka in v začetku terciara prvi vretenčarji tako hitro cepijo v nove vrste.

Teorija specializacije najde presenetljivo verno prispodobo v embriologiji. Rodne celice so po prvih cepitvah (morula, gastrula) še vedno nespecializirane in tudi pozneje se ohranjajo v organizmih nespecializirane potomke teh celic, ki prehajajo od staršev na potomce. V embriju pa se odcepijo od glavnega debla nespecializiranih celic take, ki se diferencirajo najprej v tri različne »zarodne liste« (ekto-, mezo- in endoderm), ki se pa potem opredeljujejo postopoma v organe z vedno bolj omejeno in natančno določeno nalogo. V posameznih organih se vrši potem diferenciranje stanic vedno bolj, dokler niso končno celice opredeljene kot mišične, kostne, živčne, kožne. Vsaka nespecializirana stanica da po delitvi lahko celoten organizem, specializirana pa tega ne more več. Ko se celica

že popolnoma specializira, se deli samo še v sebi enake nove celice in se potomci ne diferencirajo več naprej. Nastajanje novih »vrst« je zaključeno.

S teorijo specializiranja je dosegla razvojna teorija že dokaj visoko stopnjo znanstvene izdelanosti.

Dr. Ehrlich mi bo ugovarjal, češ da je napisal vendar mnogo logično utemeljenih pomislekov proti razvojni teoriji, ki se jih jaz niti ne dotikam in niti ne skušam ovreči. Seveda jih ne skušam ovreči, ker jim je treba priznati veljavnost. Naperjeni so namreč proti darvinizmu in lamarckizmu, dvema zgodovinskima prirodoslovnima teorijama, ki jih danes prirodoslovje ne zagovarja več, vsaj njunega bistvenega jedra ne. Avtor je porabil za te dve teoriji sploh mnogo preveč dela, zato pa prezre novejša dejstva in izsledke, ki so v zvezi z razvojno teorijo in ki so za prirodoslovca zanimivi.

Paleontološka odkritja res dokaj prepričevalno kažejo, da si ni mogoče misliti nepretrganega in zvezanega razvoja, ki bi šel od prve enocelične oblike do opic in človeka. Vrsta se pojavlja nenadoma, brez zveznih prehodov in ostaja potem skozi geološke veke oblikovno neizpremenjena (fiziološko in biološko se pa vrsta stara). Mnogih vrst kožokrilcev, ki so se ohranile iz geološkega srednjega veka, ni mogoče razlikovati od njihovih današnjih potomcev, če jih primerjamo po zunanji obliki ali mrežastem vzorcu kril. Lani so ujeli ob južnovzhodni afriški obali živo fosilijo, globokomorsko ribo, latimerio chalumnae, ki je bila znana prej samo kot okamenjena iz dobe dinosavrov. Skozi milijone let se ni vrsta prav nič spremenila. Zato je samo ta izhod, da ohranimo zakon o stalnosti vrste in sprejmemo domnevo o hipnem nastanku nove vrste. Vrsta se ne razvije iz druge vrste, ampak se začne s prvim parom. Tako danes splošno mislijo na osnovi paleontoloških najdb in pa po izkustvenih dognanjih, ki bi jim lahko že pripisovali značaj neposrednega dokaza, o katerem bom govoril kasneje.

Vrsta se tedaj ne razvija iz vrste, kot sta mislila darvinizem in lamarckizem, ampak izhaja vrsta iz vrste brez prehoda, recimo skokoma. Če pravi dr. Ehrlich: »Ni torej govora o kakem nepretrganem valovanju in prelivanju iz vrste v vrsto, kakor bi to zahtevali evolucionisti od narave« (s. 288), potem to ne zadeva v resnici evolucionistov, ampak samo darviniste in lamarckiste. O teoriji razvoja v skokih pa pravi avtor na drugem mestu še: »Toda s tako razlago izpodkopavajo svojo lastno razvojno teorijo, čije bistvo je vendar postopni razvoj z najmanjšimi spremembami, hkrati pa bijejo v obraz vsakemu znanstvenemu delu. Tak skok iz ene vrste v drugo bi morali res izkustveno dokazati, ne si ga kratkomalo izmisliti« (s. 138).

Predvsem moram opozoriti pisca, da je v znanosti kar navada, da nove teorije izpodkopavajo stare in da se znanost nikdar ne oklene nekkih idej (na primer darvinistične in lamarckistične) za vsako ceno. Saj ni znanosti kaka ideja pri srcu sama po sebi, ampak le, kolikor odgovarja splošnim znanstvenim zahtevam. Če bi pa hotel dr. Ehrlich opozoriti morda samo na okolnost, da ideja nastajanja vrst v skokih ni nič več skladna z imenom razvojne teorije, da to ni nič več evolucijska teorija, mu moram pritrditi le, dokler mislim na posamezno živalsko vrsto: vrsta se ne razvija, ker nastane hipoma in se potem ohranja. Kakor hitro pa gledamo na celotno živalstvo, na zaporedje nastajanja živalskih vrst, je brez dvoma tu razvoj, čeprav razvoj v skokih. Ni logične težave, da ne bi imenovali tudi sodobnega prirodoslovca evolucionista. Potem

seveda ne smemo pri tem imenu misliti več samo na darvinizem in lamarckizem.

Ali res bije misel o razvoju v skokih v obraz vsakemu znanstvenemu delu?

Nikakor tega ne razvidim. Če pogledamo v druga prirodoslovna področja, bomo videli, da je razvoj v skokih najsplošnejši zakon v naravi. Kemične spojine nastajajo pri ohlajevanju ali segrevanju pri natančno določenih temperaturah skokoma. Zato je šel geološki razvoj v skokih, ker so nastajale kamenine skokoma pri posameznih določenih temperaturah (nenaden pojav ledenih in tropičnih dob?). Astronomija opazuje večkrat eksplozije nebesnih teles (novae), ki pomenijo razvojne skoke. Štirideset let je že znano, da je tudi energija kvantizirana in da gredo zato vse energijske spremembe v naravi skokoma. V velikem svetu se nam zde spremembe zvezane samo zato, ker so skoki tako majhni, da jih ne razločimo. Če gre tudi v živalskem svetu razvoj v skokih, to prirodoslovca nič ne preseneča. Nasprotno, tudi v živalskem svetu najde naliko za neko splošno veljavno prirodoslovno zakonitost.

Teorija o razvoju vrst v skokih ni tedaj prirodoslovno nekaj izjemnega in posebnega, kar bi bilo v obraz vsakemu znanstvenemu delu, posebno še, ker imamo zanjo že tehtna pozitivna izkustva.

Kako si teorijo o evoluciji v skokih zamišljamo in na katera izkustva jo opiramo? Nosilec lastnosti vrste so dedne snovi, ki jim pravimo geni in ki so v hromosomih, mikroskopsko opaznih telescih v jedru žive celice. Stalnost živalskih vrst je osnovana na stalnosti genov. Zgodi se pa, da se gen v rodni celici pod kakim notranjim ali zunanjim vplivom hipoma spremeni. Potem je potomec, ki se iz take prizadete celice razvije, izrodek ali spaček. Razvojna teorija pa misli, da je ta spaček v resnici predstavnik nove živalske vrste.

Spački so po večini prizadeti v vitalnosti in so za življenje le manj sposobni ali pa sploh nesposobni. To pa ni vedno tako. »Spaček«, ki ni noben spaček, ampak le nova življenjska oblika, utegne biti tudi popolnoma zmožen življenja in ploditve ter utegne najti v naravi svoji obliki ugodne življenjske pogoje. Da postane spaček res začetnik nove vrste, je potrebno, da so njegove na novo pridobljene lastnosti in oblike v pogledu dednosti absolutno dominantne.

Spački so razmeroma pogost pojav. Če pa upoštevamo vse pogoje, ki so potrebni, da se vrsta ohrani, potem se verjetnost takega nastanka živalske vrste zelo zmanjša. Posebno še, če je »spaček« tako posebne in nove oblike, da si mora za plodno poiskati sebi enako ali vsaj dovolj podobno obliko.

Vzemimo primer! Zajec z razvitim trinajstim rebrom je »spaček«. Profesor Brown je poizkušal z dvema rodovoma trinajstrebrih zajcev in našel po primerni selekciji, da se je trinajsto rebro pri enem rodu dedovalo stalno pri 94,7% potomcev, pri drugem rodu pa pri 97,7% potomcev. Trinajsto rebro tedaj ni še tolikšna sprememba, da bi lahko govorili o novi vrsti, brez dvoma pa kaže na spremembo v dedni gmoti, ki je pri potomcih že domala dominantna. Prof. Brown je proučeval dednost še nekaterih drugih »spačkastih« organskih sprememb.

Dedna gmota — geni — je silno odporna in so bili brez uspeha vsi mogoči fizikalni in kemični poizkusi vplivati nanjo in na ta način umetno povečati odstotek »spačkov«, ki jim po razvojni teoriji lahko rečemo sedaj nove vrste. Dr. H. J. Müller pa je prvi pomislil na prodorne rentgenske

žarke, s katerimi je res dosegel pri neke vrste muhi, da se je pomnožilo število spačkov za stopetdesetkrat. Mnoge teh muh so bile res docela nove vrste. Imele so več ali manj nog ali so bile celo brez njih; nekatere so bile velike, druge majhne; nekatere gole, druge dlakaste; in zopet trdo, mehko, gladko ali kodrasto dlakaste; oči, krila in drugi deli so dobivali vse mogoče nove oblike. Tiste od teh muh, katere so ohranile rodnost, so dajale zopet sebi enake potomce.

Razlaga Müllerjevih poizkusov je preprosta: muha z izpremenjeno obliko kril se je razvila iz take rodne celice, v kateri je bil prizadet od rentgenskih žarkov prav oni gen, ki daje dedno osnovo za oblikovanje kril.

Rekli boste, da pred Roentgenom ni bilo rentgenskih žarkov, vrste pa da so nastajale v vseh geoloških dobah. To ni važno! Filozofa zanima načelna možnost vplivanja na dedno gmoto in dokaz nastajanja novih vrst. Priroda dosega to lahko tudi na druge načine, morda celo na več načinov. Fiziolog nam pove, da je mogoče vzdražiti živec na kemičen, mehaničen, toploten in električen način. Različni zunanji vzroki zbujaajo tu isti fiziološko-psihološki učinek.

Nekateri so opozorili na kozmične žarke, ki so neprimerno učinkovitejši od rentgenskih in ki prihajajo k nam neprenehoma iz kozmičnih prostorov. Organizmi so tem žarkom neizogibna tarča. Neverjetno je, da bi se geni odtegovali njihovim vplivom, če se že ne morejo zoperstavljeni sili rentgenskih žarkov. Tako se pojavlja nova veda — kozmobiologija.

Šaljivo vprašanje, ali je bila prej kokoš ali jajce, je dobilo svoj prirodosloven odgovor. Najprej je bilo kokošje jajce, ki ga je izleglo nekaj drugega nego kokoš, zakaj spremembe v dedni gmoti ne prizadevajo v ničemer nosilca te gmote (staršev), pač pa potomce.

Ali je potrebno misliti poleg razvoja v skokih še na dobe postopnega razvoja? V novejšem času mislijo zopet nekateri prirodoslovci (n. pr. ruski agronom Lisenko), da ima tudi okolje svoj določen, čeprav zelo počasen in še nepojasnen vpliv na dedno gmoto. Elastičnost vrste se kaže v določeni prilagodljivosti (aklimatizaciji) na okolje. Če po aklimatizaciji pridobljena lastnost v začetku še ni dedna, ne vemo, ali ne bo postala dedna morda po dovolj dolgi dobi, ko bo okolje delovalo geološke veke vedno v istem smislu. Morda je tedaj v lamarckizmu vendarle zrno resnice.

Rešitev vprašanja o razvoju in nastajanju novih vrst nas s prirodoslovno-znanstvenega stališča zadovolji. Filozof je v splošnem širše razgledan in ga izkustvena znanost zadovolji manj. So ljudje, ki reko, da jim znanost zadostuje in da ne potrebujejo nedoločene metafizike. To so mnogokrat kandidati materializma, ki bi ga imenoval nazor majhnih duhovnih potreb. Zakaj samo prirodoslovna stran teorije ne more še potešiti mislečega razuma. Tudi razvojna teorija ima za misleca svoje težave: zakaj je nova vrsta biološko pomlajena, tako nekako, kakor je poganjek iz ostarele veje mlad. Mislijo, da je biološki vrh človeškega rodu v bodočnosti, medtem ko so ga opice že davno prekoračile. Višje, na primer sesalske vrste izgube svojo življenjsko silo v nekaj milijonih let in izginejo potem s pozornice življenja. Če se pa od nje odcepi nova veja, je v tej veji nova življenjska sila. Čutimo, da je razvojna teorija morda samo naivna podoba objektivne resničnosti, kakor tožijo o svojih teorijah danes tudi prirodoslovci drugih področij.

Geni so ime, za katerim ne vemo, kaj tiči. Morda kemični encimi? Morda nesnovna načela? Samo to vemo, da so določevalci življenjskih oblik, in da je gen v svojem delu nezavisen od drugih genov, pa podrejen

nadgenom. Tako kakor je pri gradnji hiše mešalec malte nezavisen od nosača opeke, oba pa vodi zidarski mojster, ki se zopet z drugimi mojstri podreja eni sami zamisli načrta. In kakor nastopa klepar pri zgradbi ob svojem določenem času, ne prej in ne pozneje, tako začne tudi gen, oblikovalec živčevja, pozneje s svojim delom od nekaterih drugih genov. Zakaj je čakal, saj so vsi geni že v rodni celici prisotni, kakor trdi osnovna misel teorije dednosti. Prirodoslovec meni, da je oni gen čakal na povelje nadgena, na čigar skrbi je višje vodstvo razvoja. Zakaj je pa nadgen čakal s poveljem? Zato ker razvoj organizma še ni dosegel potrebne stopnje. Kako pa to nadgen ve, saj se geni in nadgeni nič ne razvijajo, ampak so že od vsega početka v dokončni obliki tu, potem tudi razvoj ne more nazaj nanje vplivati in jih spomniti: sedaj je čas, sedaj dajte povelje! Od stalnih encimov ali od drugih kemičnih spojin tega ne moremo zahtevati. V ostalem bi pa potem bil fizikalnokemični del organizma tisti, ki ukaže nadgenom, naj ukažejo genom, naj ti dajo povelje — tistemu, ki je dal prvi povelje. Kako je pa tedaj, če rentgenski ali kozmični žarek oplazi gen? Mar ta potem pozabi na povelje, ki ga je dajal milijone in milijone let, in začne poveljevati nekaj drugega? Toda tako sprauje otrok, ki veže vprašanja brez konca. Otrok in pa — mislec.

Ali ni tedaj zavoljo filozofskih pomislekov domneva genov in na njej gradeča razvojna teorija dednosti neporabna igrača? Nikakor ne! Podobne pomisleke najde mislec pri vseh teorijah empiričnih ved. Misli bi rajši, da je teorija genov primer znanstvene duhovitosti, kar vedo tisti, ki poznajo čudoviti zakon dednosti, ki nam je kot na dlani šele v luči teorije genov.

Posebej pa je mislečemu človeku tisti obroč ukazovanj nelogičen in se mu zdi, da dobi priroda nekakšen smisel šele, če ta obroč na primer-nem mestu preseka. Beljakovinom ukazujejo geni, genom nadgeni. Ta vrsta mora nujno imeti zadnjega zapovednika, če hočemo prizanesti svoji pameti. Če bi pa trdili, da je snovni nadgen (encim ali kar koli) zadnji zapovednik in najvišji graditelj organizmov, potem terjamo od njega najbrž več, kakor bi naša pamet mogla pojmiti.

Razvojna teorija pravi, da je nastanek nove vrste igra gola nakučja, izkustvo pa pove, da gre razvoj v določeno smer raznovrstne specializacije in tudi v smer vedno večje popolnosti v onem pomenu, kakor sem že razlagal. Zato si moramo misliti, da je bil ves načrt razvoja položen že v prvo klico življenja in da je ta razvoj splošna zakonitost organizmov. Zunanji vplivi (kozmični žarki ali kar koli) samo od časa do časa sproščajo spone razvoja, ki so sicer, kakor da bi bile zvezane. V tej točki se ne moremo izogniti neki posebni smotrnosti, v okviru katere pojmuemo lahko človeka kot končni smoter splošnega razvoja organizmov.

Občutek imam, da gleda iz dr. Ehrlichovih izvajanj povsod strah pred zmaterializacijo in zmehanizacijo sveta in prirode. Mislim, da so vse znanstvene podobe o prirodi bolj ali manj naivne in preveč mehanične. Take so pa zato, ker si drugačnih ne znamo delati. Mi sami smo si postavili pravila, po katerih morajo biti te podobe narejene, da jih uvrstimo v znanost. Toda to so samo podobe in zato nujno materialistično pobarvane. Pravi smisel dobe šele v šoli duha in kritiki razuma. Zato sem dejal, da je materializem nazor majhnih duhovnih zahtev. Ker pa človeku ne morete vlti duhovnih potreb, ki jih po naravi nima, je materializem nazor, ki je težko premakljiv iz svojih tečajev.

Mislecu se pa ni treba nikoli bati znanosti, niti se mu proti njej boriti, ker jo zna prav vrednotiti. Nasprotno, naravnost vzljubi jo, če jo spozna, ker mu le-ta odkriva vsaj slutnjo prirodne lepote, ki ga vodi do višjih in plemenitejših misli ter globljih idej. V znanosti najdeta razumu in logika sebi primeren predmet in je zato znanost človekovemu razumu dragocen božji dar. Znanost je človekova materialna in umska potreba. Toda fizika še ni vsa znanost, izpopolnjuje jo metafizika. To pa zato, ker bi sicer tudi vprašanje, ali gledamo zato ker nam je dala priroda oko, ali smo dobili oko zato, da gledamo, molelo deloma v brezupno in gluho praznino.

Družinske mezde.

(Ali jih zahteva menjalna ali socialna pravičnost?)

Rudolf Čuješ.

Vprašanje družinskih mezd spada med izredno važna vprašanja socialne in populacijske politike. Zato se ne smemo čuditi, da je vzbudilo na eni strani mnogo teoretičnih razmišljanj in zaradi svoje zapletenosti tudi sporov, na drugi strani pa tudi več poizkusov, kako tako ali drugače zasnovano zamisel izvedbe družinskih mezd dejansko izvesti.

Prav zadnje čase se je v našem slovstvu obnovil teoretični spor, ali je uvedba družinskih mezd zahteva menjalne ali pa le socialne pravičnosti. Prvo mnenje zastopa A. Ušeničnik nazadnje v komentarju o okrožnici *Quadragesimo anno* (izšel je kot XXI. zvezek zbirke *Naša pot*; glej str. 142 do 144) ter v izjavi v *Mladih borbah* (1. IV., št. 29, str. 115), drugo mnenje pa brani A. Gosar nazadnje v delu *Socialni nauk Cerkve* (str. 185—192).

* * *

Na vprašanje družinskih mezd moremo gledati z dvojnega vidika. Z induktivno spoznavnega vidika preiskujemo, kako se mezde dejansko določajo in kakšne zakonitosti se pri tem pojavljajo, z normativno spoznavnega vidika pa postavljamo norme, zahteve, kakšne naj bi bile družinske mezde.

Ker pa je gospodarstvo lahko zgrajeno, če ne upoštevamo vmesnih prehodnih oblik, bodisi na avtoritarnem bodisi na zasebno gospodarskem načelu, se moramo zavedati, da je vprašanje mezd in tudi družinskih mezd v obeh primerih različno.

Ker je za avtoritarno gospodarstvo bistveno, da določa gospodarski proces oblast, nastajajo tudi mezde po volji in odredbi oblasti. Ker nastajajo mezde neposredno po volji oblasti, ki določa njih višino, zato moremo preučevati mezde v avtoritarnem gospodarstvu le z normativnega vidika in pa idiografično kot opis in pojasnitev individualnega pojava.

Če pa je gospodarstvo zgrajeno na zasebno gospodarskem načelu, nastajajo mezde kot heterogeni socialni pojavi. Volja ljudi, ki nastopajo v tem procesu določanja mezd v izredno velikem številu, tako da se pojavljajo določene pravilnosti, tukaj ni neposredno naperjena na ustvaritev določene višine mezd. Podjetnik stremi, da višino zniža, ker zniža s tem svoje proizvodjalne stroške, delavci pa streme, da višino mezd dvignejo — mezda pa se ustali na neki višini, ki je neposredno ni nihče hotel.

Vsako poseganje oblasti, n. pr. z določanjem minimalnih mezd, pa tudi nastopanje organiziranih skupin, ki hočejo s svojim bolj ali manj čistim monopolnim stališčem vplivati na višino mezd, pomeni odstopanje od zasebno pravnega načela in obenem prehod k načrtnemu ali vsaj uravnavanemu gospodarstvu (glede razlikovanja primerjaj članek dr. C. Žebota v »Času« 1939/40, št. III-IV, str. 164—168). Vsako tako poseganje pa predstavlja tudi tako ali drugačno normativno zamisel idealne mezde ali v našem primeru idealne družinske mezde.

* * *

U. ugotavlja v Mladih borcih: »Dr. Gosarja in mene loči pač tu socialno gledanje. Gosar gleda samo na to, kako se dejansko odmerjajo plače, jaz gledam na to, kaj je smisel plače in kako se mora naravno odmerjati.« Iz te izjave bi sledilo, da gleda U. na vprašanje družinskih mezd z normativnega, G. pa s pozitivno spoznavnega vidika. Čeprav je res, da prevladuje pri U.-u normativni vidik, bi si o G.-ju ne upal trditi, da gleda samo na to, kako se mezde dejansko odmerjajo. V tem primeru bi namreč za G.-ja ne imelo več pomena govoriti, da je uvedba družinskih mezd zahtevala socialne pravičnosti. Tudi ta zahteva je namreč normativnega značaja. Kdor bi gledal samo na to, kako se mezde dejansko odmerjajo, bi sploh ne mogel govoriti o mezdah, kakršne naj bi bile, ker obstoje zanj samo mezde, kakršne so. Za zagovornika absolutnega in samogibnega menjalnega mehanizma povpraševanja in ponudbe, ki igra v na zasebno gospodarskem načelu zgrajenem gospodarstvu odločilno vlogo — saj nastopa v njem mezda kot cena za prepustitev delovne moči — vprašanje pravične mezde (= mezde, kakršna bi morala biti) načelno sploh ne obstoja. Vsaka dejanska mezda, ki nastopa kot rezultanta povpraševanja in ponudbe, je zanj edino možna mezda. Priznavam pa, da je sicer izhodišče pri obeh avtorjih različno. U. izhaja iz splošnih načel krščanske socialne filozofije. Iz nje povzema, da ima človek, ki je po naravi družno bitje, naravno pravico živeti in naravno pravico ustanoviti si družino. Naravna dolžnost: preživljati sebe in družino, pa daje človeku pravico do sredstev za življenje. Ta sredstva pa dobiva delavec le z delom. Torej mora biti mezda po svojem namenu tolikšna, da bo delavec z njo lahko preživel sebe in družino, torej družinska. Socialno idealna mezda za odraslega delavca je torej sploh le družinska mezda. Takšna mezda — seveda v svoji realni, ne pa nominalni vrednosti — postane tako norma, ki se morajo po njej ravnati dejanske mezde. Kolikor so nižje, ne odgovarjajo svojemu namenu in so vsaj objektivno krivične. Subjektivno krivdo posameznega podjetnika more seveda izbrisati objektivna nemožnost, da bi določeni podjetnik izplačeval svojim delavcem tolikšno mezdo, če tega objektivnega zla ni zakrivil sam, ampak splošne družabno gospodarske razmere. V tem primeru pa je zahteva socialne pravičnosti, da se razmere preuredi tako, da bo podjetnik mogel izplačevati družinske mezde. Brž ko bo doseženo to stanje, bo pa zahteva menjalne pravičnosti, da izplačuje delavcem družinske mezde. Torej je naloga socialne politike glede mezd predvsem ta, da skrbi, da bodo družbeno gospodarske razmere tako urejene, da bodo družinske mezde za podjetnike gospodarsko zmožljive.

Tudi G. priznava načelno pravico delavca do družinske mezde: »Menda ga ni človeka, ki ne bi priznaval, da ima delavec, ki po svojih močeh vestno in pošteno opravlja svoje delo, tudi pravico do tega, da more ne le sam primerno živeti, marveč tudi, da more preživeti svojo

družino« (Za nov družabni red I., str. 332). Vendar pa je zanj vprašanje, »ali more delavec to mezdo danes, v modernem menjalnem gospodarstvu... vedno in v vsakem primeru zahtevati neposredno od svojega delodajalca« (n. n. m. str. 332). Kot svoje mnenje izrazi, da delavčeva pravica — pravice same torej ne osporava — do družinske mezde »ne velja danes nič več izključno nasproti njegovemu delodajalcu, marveč velja prav tako in mnogokrat še bolj nasproti družbi« (n. n. m. str. 334/335). G. jemlje za izhodišče današnje gospodarstvo, ki je zgrajeno na svobodi v izbiri dela, konsuma in na splošni zasebni lastnini in ki mu je osnovni zakon povpraševanje in ponudba (menjalni mehanizem) ter je po svoji naravi naravnano na profit. Ta gospodarski red hoče preurediti, ne spreminiti, na njegovih dosedanjih temeljih, upošteva pri tem osnovna načela, ki jih jemlje iz modroslovno etičnih osnov krščanstva in iz socioloških osnov (njegovo občestveno pojmovanje družbe). Ta vprašanja je možno rešiti s socializacijo v tem smislu, da se gospodarstvo podredi socialnim zahtevam in potrebam in jim služi. Tako hoče tudi vprašanje družinskih mezd socialno rešiti, torej ne v odnosu podjetnik-delavec, ampak v odnosu vseh delavcev do vseh podjetnikov (bodisi v okviru poedinih proizvodjalnih panog ali določenega ozemlja).

Praktično pa si za današnje razmere obe stališči ne nasprotujeta. U. priznava, »da v današnjih razmerah takšne plače na splošno še niso mogoče in da tudi ni krivda posameznih delodajalcev, temveč splošnih razdejanj gospodarskih razmer, da še niso mogoče« (komentar k okrožnici Qu. a. str. 143). G. pa tudi priznava: »Vse to pa seveda ne pomeni, da bi se obča stopnja mezd in plač sploh ne mogla dvigniti in vsaj kolikor toliko približati vzdrževalnim stroškom srednje družine. Do neke mere je to brez dvoma dosegljivo in kolikor bi posamezni gospodarji dejansko mogli plačevati take mezde in plače, so po vesti dolžni to storiti. Prav tako so... sami dolžni delati na to, da se s primernimi ukrepi in ustanovami omogoči plačevanje takih mezd in plač.« (Socialni nauk Cerkve, str. 185.) Oba tudi priznavata, da Pij XI. ni avtoritativno odločil, da je zahteva po družinskih mezdah zahteva menjalne pravičnosti. Ne soglašata pa več v mnenju, ali je Pij XI. glede tega sploh kaj odločil in kako je odločil.

U je mnenja, da Pij XI. tega spornega vprašanja ni avtoritativno odločil. Čeprav je utemeljevanje družinskih mezd bolj v skladu z mnenjem o strogi pravičnosti, se vendar izrecno sklicuje le na socialno pravičnost. »Da bi pa bil Pij XI. to preporno vprašanje avtoritativno rešil, tega po mojem mnenju ni mogoče reči... Saj tudi ni navada, da bi papeži vprašanja, ki so med samimi katoliškimi znanstveniki sporna, avtoritativno reševali, če ni za to posebne potrebe. Piju XI. je bilo zadosti, da je poudaril upravičenost in potrebo družinskih plač in da so take plače zahteva socialne pravičnosti, to se pravi, da socialne razmere ne bodo prav urejene, dokler ne bodo možne take plače, da bo priden in pošten delavec lahko vsaj skromno preživel sebe in družino.« (Mi mladi borci, str. 115.)

G. pa izvaja iz okrožnice Divini Redemptoris, ki pravi: »Ni mogoče reči, da bi bilo socialni pravičnosti zadoščeno, ako delavci nimajo zagotovljene zadostne plače, da bi mogli primerno preživeti sebe in družino« (52), da je potrdila njegove nazore, po katerih je zahteva po družinskih mezdah zahteva socialne pravičnosti in »da bi moral biti vsaj odslej izključen vsak dvom in spor o tem« (Socialni nauk Cerkve, str. 193, opomba).

Vendar mene osebno kljub precej ostro formuliranemu G.-jevemu stavku bolj prepriča U.-ovo mnenje, zlasti še, ker pravi Pij XI. v Qu. a.: »Če v sedanjih razmerah to izplačevanje družinskih mezd ni vedno mogoče, zahteva socialna pravičnost, da se razmere čimprej tako uredijo, da se bo vsakemu odraslemu delavcu lahko določila takšna plača.« (Qu. a. 71.) Zahteva po izplačilu družinskih mezd je torej šele drugotno v teh izrednih razmerah zahteva socialne pravičnosti. Načelno pa je zahteva menjalne pravičnosti, saj pravi Pij XI. nekoliko dalje: »Vzajemne odnose med njima (med delom in kapitalom) je treba urediti po zahtevah tiste stroge pravičnosti, ki se imenuje menjalna pravičnost, pomaža naj pa krščanska ljubezen.« (Qu. a. 110.)

Tudi dejansko izvedbo družinskih mezd si predstavljata oba avtorja različno. Čeprav U. ne zameta poskusov organizirati izplačevanje družinskih mezd s pomočjo izravnalnih blaganj, je vendar njegov ideal, ki naj se udejesti, ta, da postanejo sploh vse mezde tolike, da bi zadoščale srednje številni družini za primerno preživljanje. Le za družine, ki imajo nadpovprečno število članov, naj se uvede socialno skrbstvo. G. pa meni: »Ta problem se da spraviti s sveta samo s primernimi socialno političnimi ukrepi in ustanovami, ki bi skrbele za to, da bi se del celokupnih prejemkov vseh delavcev in nameščencev v okviru poedinih gospodarskih panog ali tudi celokupnega narodnega gospodarstva porazdeljeval med prizadete delavce in nameščence sorazmerno njihovim družinskim potrebam in dolžnostim.« (Za nov družabni red II., str. 720.)

Mnenja sem, da je pri teoretičnem vprašanju, ali so družinske mezde zahteva socialne ali menjalne pravičnosti, pritrčiti U.-u. Po svojem namenu mora biti mezda tolikšna, da more preživljati delavec sebe in srednje veliko družino. Če bi se dejansko dosegle tako visoke mezde, pa bi seveda tudi ne imelo več smisla govoriti o družinskih mezdah, ker bi bila že itak vsaka posamezna mezda »družinska«. Preostalo bi le še vprašanje gmotne oskrbe družin z nadpovprečnim številom članov, kar pa zadeva socialno pravičnost. G.-jev ugovor, češ da pomenja uvedba družinske mezde uvedbo plačevanja po potrebah, ne pa po storitvah, in da bi bilo kaj takega že po zdravi pameti nemogoče, tukaj ne zadene bistva stvari. Njegov ugovor bi bil upravičen, če bi U. zahteval za samskega delavca nižjo in za družinskega očeta višjo mezdo. Toda tega U. ne zahteva, pač pa: »Plače bi morale biti splošno »družinske«, ker se normalna vrednost dela mora meriti po normalnih potrebah delavca-človeka.« (Mi mladi borci, 115.) Pravilno ugovarja U. G.-u, da tukaj ne gre za delavca, ki ima kakor koli več potreb, ampak za delavca, kakršen na splošno je ali ima vsaj pravico biti, za družinskega očeta.

Praktično pa je danes v današnjih gospodarskih razmerah zahteva po družinskih mezdah zahteva socialne pravičnosti. Dosegati pa se mora na dva načina. Začasno rešitev predstavljajo razni načini in organizacije izravnalnih blaganj, ki so mnogokje pokazale lepe uspehe (mimogrede omenim, da bi morali podjetniki plačevati prispevke ne sorazmerno številu zaposlenega delavstva, ampak sorazmerno višini v podjetju naloženega kapitala; plačevanje socialnih prispevkov po številu zaposlenega delavstva pospešuje racionalizacijo podjetij večkrat preko potrebe, kajti podjetniku je treba toliko manj odšteti za socialne prispevke, kolikor manj ima zaposlenih delavcev). Ponekod plačuje država iz davkov družinam posebne družinske doklade. Izplačevanje družinskih mezd pa se lahko

nasloni tudi na tehniko socialnega zavarovanja, kot je to urejeno v Italiji, kjer plačujejo prispevke delavci, podjetniki in država. (Prim.: dr. Ciril Žebot, Korporativno narodno gospodarstvo, st. 202 ss.) D o k o n č n a rešitev tega vprašanja pa mora težiti za tem, da se dvigne kupna moč mezde na toliko višino, da bo mogel delavec primerno vzdrževati sebe in družino. Za družine z nadpovprečnim številom družinskih članov pa bo vedno potrebna ta ali ona oblika socialnega skrbstva. Ko bodo razmere tako urejene, da bodo »družinske«, torej z normativnega vidika edino pravične mezde tudi gospodarsko zmožljive, bo postala zahteva po takih mezdah zahteva menjalne pravičnosti in vsako utrgovanje takih mezd bo individualni greh posameznega podjetnika, ki vpije do neba po maščevanju.

Obzornik.

400 LET JEZUITSKEGA REDA

I.

Dne 27. septembra 1540. leta je papež Pavel III. z bulo »Regimini militantis Ecclesiae« cerkveno-pravno priznal jezuitski red oziroma Družbo Jezusovo, ki jo je ustanovil Ignacij iz Lojole. Dne 27. septembra 1940 je torej mogla Družba Jezusova gledati nazaj na 400 letno delo v službi Cerkve in kraljestva božjega. Zgodovina priča, da je red bil upravičen s pomembnimi slovesnostmi obhajati svoj visoki delovni jubilej. Temu pričevanju zgodovine je papež Pij XII. dal izraza v posebnem pismu, ki ga je v juliju naslovil sedanjemu redovnemu generalu, Vladimirju Ledohovskemu. (Med drugim je bila okrožnica objavljena v zagrebškem »Životu« v julijski številki 1940.)

Štiri sto let pa za red nikakor ni bila le doba mirnega in stalno naraščajočega dela v službi Cerkve. Bila so tudi leta mnogega in hudega sovraštva in preganjanja. Za apologeta je zaradi tega štiristoletnica jezuitskega reda še posebno pomembna. Ustanovitveni dan Družbe Jezusove ni le pričetek dela, s katerim je zastavil določen krog idealnih mož. Pomenja tudi slovesno cerkveno potrditev regularnega reda v katoliški Cerkvi. Ta potrditev je vsakomur, ki je čutil poklic, da se pridruži Družbi Jezusovi, dala tudi izvestnost, da se pridružuje in posveča dobri stvari. In vsak nasprotnik, ki je mislil, da mora pobijati duha, načela in sredstva jezuitov, si je moral biti na jasnem, da s svojim ravnanjem postaja tudi nasprotnik Cerkve. Cerkevna potrditev nam pove vsaj toliko, da jezuitski red ni v nasprotju z bistvom katoliške Cerkve. T o j e z g o d o v i n s k i p o m e n 27. s e p t e m b r a 1540.

Jezuitski red nima nobenih tajnih postav. Njegova ustava ali Konstitucije so vsakomur dostopne. Kdor jih bere brez predsodkov, se lahko prepriča, da je jezuitski program globoko verski in da je duh, ki Konstitucije preveva, duh Kristusov in njegove Cerkve. V slovenščini najbrž nimamo dobesednega prevoda jezuitskih Konstitucij, toda septembrska številka »Stimmen der Zeit« (1940) nam izpod peresa Franca Hilliga dosti nazorno podaja kratek pregled pravil Družbe Jezusove.

Po smernicah, ki jih je Ignacij dal v sedmem delu Konstitucij, naj bi se jezuiti predvsem posvečali takim opravilom, ki so potrebnejša, ali ki so zaradi časovnih razmer posebno nujna, ali ki služijo splošni blaginji.

Eno izmed načel sv. Ignacija se namreč glasi: »Čim bolj splošna je kaka dobrina, tem bolj je tudi božja.« V tem smislu se red posveča oznanjanju božje besede, šolski vzgoji, pisateljevanju in dušnemu pastirstvu.

Častno mesto v delovanju jezuitov zavzemajo duhovne vaje sv. Ignacija. Včasih so takšne duhovne vaje javno v cerkvah za vse ljudstvo ali pa za posamezne stanove. Njihovo posebno mesto pa so posebni domovi za duhovne vaje, kjer skupine duhovnikov, učiteljev, dijakov, delavcev itd. opravljajo duhovne vaje v treh, štirih, osmih ali celo 30 dneh. Pod vodstvom jezuitov je l. 1938 opravilo zaprte duhovne vaje: 107.582 duhovnikov in redovnikov; 218.336 redovnic; 293.863 moških laičnega stanu in 150.369 žena.

Duhovnim vajam sledijo tako imenovani ljudski misijoni po župnijskih in drugih cerkvah. Temu lepemu delu se posvečajo mnogi najboljši udje Jezusove družbe. K ljudskim misijonom spadajo cerkveni govori, spovedovanje v lastnih in tujih cerkvah, obiski bolnikov itd. To delo jezuitskega reda je tako obširno, da ga v natančnejših številkah sploh ni mogoče izraziti.

Že takoj spočetka se je red posvečal verskemu pouku in je gojil posebno skrb za reveže. Celo jezuitskim bogoslovnim izvedencem pri tridentinskemu koncilu je sv. Ignacij polagal na srce, naj tega dela nikar ne zanemarjajo. — Danes opazujemo, da se red s posebno ljubeznijo posveča dušebrižništvu delavcev v najbolj različnih oblikah. V Italiji in Belgiji so jezuiti delovni v večjih katoliških delavskih organizacijah.

Pouk mladine je prav od ustanovitve ena pglavitnih nalog jezuitskega reda. Izven poganških misijskih dežel vzdržuje danes red 15 vseučilišč, 421 srednjih šol in 3686 jezuitov je na teh učiliščih delovnih kot profesorji in učitelji. Število dijakov in učencev znaša 138.307. Med temi učilišči so tudi duhovska semenišča in bogoslovne fakultete, med katerimi je najpomembnejša papeževa Gregorijanska univerza s papeškim Bibličnim inštitutom in Orientalnim inštitutom.

Prva Marijina kongregacija za dijake je bila ustanovljena leta 1563 v Rimu. Danes pa se kongregacije ne omejujejo več le na dijake in mladeniče. Na prvo dijaško kongregacijo, tako imenovano Prima Primaria, je bilo od l. 1584 pa do konca 1939 priključenih že 67.117 kongregacij. Celotno število Marijinih kongreganistov je danes težko ugotoviti; cenijo jih na kakih 5 milijonov.

Tako imenovani molitveni apostolat je bil ustanovljen od reda sredi 19. stoletja. Danes šteje ta apostolat približno 35 milijonov udov, ki delujejo v 125.787 središčih.

Pisateljevanje se že od nekdaj s posebno skrbjo goji v Družbi Jezusovi. Na vatikanski razstavi tiska l. 1936 je bilo razstavljenih 1112 jezuitskih publikacij: od teh 26 splošno kulturne vsebine, 152 znanstvenih, 77 misijskih, 596 nabožnih in 261 strokovno organizacijskih.

Od svoje ustanovitve dalje deluje Družba Jezusova v poganških misijonih. Sčasoma je postala pravi misijski red in je to ostala do danes, posebno če primerjamo število jezuitov, ki delujejo v misijonih, z onimi udi reda, ki so v katoliških domovinskih deželah. Sv. Frančišek Ksaver (umrl 1552) je ustanovil misijone v Indiji in na Japonskem in razvil tolikšno misijsko delavnost, da ga še do danes nihče ni dosegel. Misijonom v Indiji in na Japonskem so se kmalu pridružili novi misijoni na Kitajskem, na Filipinih, v Abesiniji, v Kanadi, Braziliji, Paragaju itd.

Zelo vnet pospeševatelj misijonske delavnosti v novejšem času je bil general reda Janez Roothaan (umrl 1853). Jezuiti imajo svoje misijonske province v Siriji, v Nankingu, v Kalkuti, v Ranchi, v Bombayu, na Madagaskarju itd., skupno 54 misijonskih pokrajin s prebivalstvom 174 milijonov, od katerih je poganov nad 167 milijonov; nekatoliških kristjanov dva milijona in pol; katoličanov nad tri milijone in katehumenov nad 300.000. Na tem ozemlju deluje danes 2145 patrov, 975 klerikov in 665 laičnih bratov. L. 1938 so vzdrževali jezuiti v misijonih 40 seminarjev z 2373 gojenci; 15 vseučilišč in zavodov z 8580 slušatelji; 169 srednjih šol z 51.734 učenci; 67 učilišč za učitelje in katehiste z 2289 gojenci; 95 strokovnih šol s 4500 učenci in 7817 ljudskih šol s 375.000 dečki. — Razen tega je red vzdrževal v istem letu v misijonskih deželah 155 sirotišč z 12.881 sirotami; 70 bolnišnic s 7459 bolniki in 349 lekaren. Poleg tega je delovalo v misijonih 25 jezuitskih tiskarn, ki so tiskale 115 listov za domačine. L. 1938 so jezuiti krstili v misijonih 234.878 oseb. (Obširno statistiko o delovanju jezuitov ima tudi knjiga: Gaetan Bernoville, Jezuiti. Prevedel Andrej Duh. Izdal »Glasnik Presv. Srca Jezusovega«. Ljubljana 1940.)

Še bolj zgovorno kot te številke pa govore katoliškemu ljudstvu o misijonski delavnosti jezuitov imena znanih svetih misijonarjev in mučenicov. Poleg sv. Frančiška Ksaverja, apostola Indije, stoji sv. Peter Klaver (umrl 1654), apostol zamorcev; sveti kanadski mučeniki (umrli 1642—1649); brazilski mučenci; mučenci iz Salsette; bl. Janez Britto, mučenec iz Madure; trije sveti in tri in trideset blaženih mučencev iz Japonske; trije blaženi mučenci iz Rio Plata itd.

K mučencem v poganskih misijonskih deželah lahko prištejemo tudi mučence iz dobe verskega preganjanja v Evropi, tako na Angleškem, na Škotskem, na Poljskem in v Franciji. Tudi v novejšem času so jezuiti prelivali kri za svojo vero, kakor pater Mihael Pro, ki je bil 1927 v Mehiki ustreljen, in številni redovniki, ki so v španski državljanski vojski umrli nasilne smrti za sv. vero.

Tako dela Družba Jezusova, ki je v početku 1940. leta v 50 provincah in v 1531 redovnih hišah štela 26.303 ude, od katerih je bilo 12.164 duhovnikov, 5.217 laičnih bratov in 8.922 bogoslovcev, ki so se pripravljali za mašnike.

Red more danes gledati na vrsto izredno pomembnih mož, ki so v 400 letih živeli kot pravi sinovi sv. Ignacija in delovali po redovnih pravilih. Nobenega katoliškega apostolskega področja ni in tudi ne nobenega znanstvenega polja, na katerem ne bi eden ali drugi jezuit odlično deloval. Med najpomembnejše bogoslovne pisatelje in učenike prištevamo sveta cerkvena učenika Petra Kanizija in Roberta Bellarmina, potem so znameniti pisci Franc Suarez, Leonard Lessius, Dionizij Petavius, Cornelius a Lapide, Janez de Lugo, Molina, Vasquez, Busembaum, Laymann in še mnogo drugih iz starejše dobe. V novejšem času pa so se odlikovali: Perrone, Taparelli, Franzelin, Palmieri, Mazzella, Billot, Patrizi, Cornely, Ballerini, Wernz itd. Izredno pomembni ascetični pisatelji so: Ludvik de Ponte, Alfonz Rodriguez, Alvarez de Paz, Scaramelli, Lancicius, St. Jure, Rouet in Meschler. Segneri, Skarda, Vieira, Bourdaloue, blaženi Claudius de la Colombière, de Ravignan, Bangha in drugi so bili veliki govorniki. Bolandisti, Pallavicino, Sirmond in drugi so bili pomembni zgodovinarji. Clavius, Matej Ricci, Verbiest, Adam Schall, Anastazij Kircher, Boscovich, Secchi, Atgué, Perez del Pulgar so bili prirodoslovci, astronomi in

matematiki. Kot literati in literarni znanstveniki so postali slavni Emanuel Alvarez, Sarbiewski, Jakob Balde, Bartoli, Bresciani, Bouhours, Aleksander Baumgartner, Coloma in še mnogi drugi.

Cerkev je svetnikom prištela 24 sinov jezuitskega reda, 141 pa blaženim. Med njimi so možje vseh stanov, poklicev in starosti. Na te svoje sinove more biti red sv. Ignacija najbolj ponosen, ker iz njihovega zglada črpa novo moč in novo pobudo. Ti plemeniti in čisti možje, ki so šli skozi šolo svojega reda in jih je oblikoval duh Družbe Jezusove, so po našem mnenju najbolj dragocena in merodajna apologija za jezuitski red.

II.

Vendar pa bi jezuitskemu redu ne bili pravični, ko bi gledali le njegovo izredno zunanjo delavnost in presenetljive uspehe njegovega vsestranskega dela. Ne bili bi do reda pravični, ko bi merili le razvoj njegovih naravnih sil in jih skušali ločiti od nadnaravnega milostnega življenja, kakor je storil sicer občudovalec jezuitov znani kalvinist Ren  Fülöp-Miller. (*Macht und Geheimnis der Jesuiten. Kulturhistorische Monographie. Greethlein & Co., Leipzig-Zürich. 1929.*) Ne bili bi do reda pravični, ko ne bi upoštevali globokega stremljenja po krščanski popolnosti, ki je versko bodrilo zunanje delavnosti jezuitov. To napako je napravil poznani sociolog Max Weber (*Wirtschaft und Gesellschaft — Grundriss der Sozial konomie, Bd. II. — Molier, Tübingen 1922*) in tudi Eberhard Gothein, ki je v redovnih pravilih jezuitskega reda gledal le nekakšno protiutež k pojavom kapitalistične dobe in ki organizatorično delavnost jezuitskega reda primerja s taylorizmom in fordizmom. (E. Gothein: *Ignatius v. Loyola und die Gegenreformation, Halle 1895.*)

Ni dvoma, da  e zunanji pojav jezuitskega reda vzbuja mogočen vtis in izredno življenjsko razgibanost. Ni težko razumeti besede Novalisa, ki je menil, da v svetovni zgodovini  e ni bilo družbe, ki bi bila bolj gotova svojega uspeha; celo rimski senat ni bolj premišljeno izdeloval svojih nartov za osvojitve sveta in nikoli ni bila v pogonu bolj okretna in istočasno premišljena sila za izvedbo velikih idej, kakor pa je jezuitski red. (V knjigi: *Bochuner H.: Die Jesuiten. Historische Skizze. Leipzig, 1921, str. 87.*) Toda z vsemi temi hvalnicami ne doumemo zadnje skrivnosti tega reda. Jezuitski red je v teku svoje 400 letne zgodovine moral pretrpeti tudi silovite udarce. Moral je gledati, kako so se v nič zrušila mnoga njegova pomembna dela in neštevilne ustanove, o katerih se je zdelo, da bodo celo red sam preživele. Toda skozi vse zgodovinske zmede in ob vseh uspehih in neuspehih je notranji verski duh reda ostal nespremenjen. Moramo reči, da je red ostal ponižen in pokoren v uspehih in ponosen ob neuspehih.

Ignacij, ustanovitelj reda, je imel izreden dar za stvarnost. Zidajo  na realno življenje je ustvaril redovno pravo, v katerem naj bi redovna misel ostala trdna in nespremenjena, a oblika bi se mogla prilagoditi prostoru in času. Pravila so nastala v zgodovinski dobi, ki sicer ni bila naklonjena konstitucionalni misli, ker je bil individualizem  e v polnem razmahu. Zaradi tega je Ignacijevu delo tem bolj občudovanja vredno, ker je umel ustvariti redovno postavo, ki vsebuje vse elemente družabnega prava, hoteč na ta način človeški družbi dati možnost, da se ob njih šola in dviga, ne da bi bila podložna tem istim pravilom. Le v prilog jezuitskih redovnih pravil je, ako se jim na eni strani očita avtoritarni absolutizem

in se jim na drugi strani prav tako očita, da se umejo individualno prilagoditi razmeram in času. Je to prav isto, kakor če nekateri gledajo v jezuitih utelešen verski fanatizem in drugi zopet zvičajno prilagoditev sodobnemu človeku in njegovim potrebam. Jezuitska pravila so pač delo moža, ki je bil globok poznavalec človeške narave. Ko bi govorili s tehničnimi izrazi, bi mogli reči, da je v njih združena celotnostna misel in stremljenje gotike s široko prostornostjo baroka.

Moramo pa reči, da nosi osnovno postavbo jezuitskega reda duh drobne knjižice, ki jo je sv. Ignacij napisal za opravljanje duhovnih vaj. Že omenjeni Fülöp-Miller pravi, da je ta knjižica usodno posegla v zgodovino človeštva in on ne pozna nobenega drugega dela v katoliški literaturi, ki bi se po svoji zgodovinski pomembnosti moglo primerjati s knjižico sv. Ignacija (O. c. str. 31.) Ako so redovna pravila telo in okostje reda, potem so duhovne vaje njegova duša. Samo še benediktinska pravila so imela sličen pomen za oblikovanje evropskega zapada. Največja svoboda osebnosti z najožjim duhovnim obvladanjem sebe, to je vsebina tako benediktinskih kakor jezuitskih pravil. Zaradi tega za nas ni važno, kdo je imel večji pomen za zgradnjo zapadne kulture, ali sv. Benedikt ali sv. Ignacij. Oba sta bila agilna zapadnjaška zakonodavca. Na oblikovanju krščanskega zapada imata oba s svojima redovoma odločujoč delež.

III.

Naj bo ob tej priliki spregovorjena še beseda o tako imenovani jezuitski moralii, katere značilnost naj bi bila v načelu, da namen posvečuje sredstva. To vsaj nasprotniki očitajo jezuitom, hoteč na ta način največkrat opravičiti svoje lastno ravnanje. Nekaj podobnega slišimo včasih govoriti tudi ljudi, ki nasproti redu niso nerazpoloženi. Le-ti jezuitom očitajo, da so ponaredili krščanstvo in iz njega napravili svetovljansko ustanovo. »Jezuitizem« naj bi bilo krščanstvo, ki se je prilagodilo svetu in njegovi kulturi. Temu »jezuitskemu krščanstvu« pa postavljajo nasproti svetobežno in brezkulturno krščanstvo, n. pr. kakega Frančiška Asiškega.

Vidimo, da pač ni lahko vsem ljudem ustreči. Eni pobijajo krščanstvo, češ da je svetobežno in svetu odtujeno, drugi pa se bore proti njemu, ker naj bi bilo preveč svetovljansko in pomešano s svetom. Tudi to jezuitom očitajo, da hočejo istočasno biti kristjani in kulturni ljudje, kar mora, tako pravijo, nujno dovesti do notranjih nasprotij. Mnogo izobražencev pozna Dostojevskijevo delo »Bratje Karamazovi« z njegovo znano vizijo o »Velikem Inkvizitorju«. Tu je ruski pisatelj uporabljal besedo »jezuitska pot«, ki naj označi razliko med versko idejo in praktičnim življenjem. Aljoša, najčistejša postava v »Bratih Karamazovih«, tudi spočetka ni hotel nič vedeti o kakem izmirjenju in izravnavi med krščanstvom in kulturo, nič ni hotel vedeti za kompromis s svetom. Za tak kompromis, za upoštevanje dejanskih razmer v svetu je rabil izraz »jezuitski«, dokler ni nekoč sam od svojega obsojenega brata Dimitrija, ki ga je hotel rešiti pred pregnanstvom v Sibirijo, bil zaloten na »jezuitski poti«.

Kaj naj o tem sodimo? »Jezuitska pot«, ki ni nič drugega kakor pot katolicizma, je dejansko upoštevanje življenjske stvarnosti. To je katoliški realizem, ki je enako oddaljen od revolucionarne gledanja na življenje, kakor so ga politično in družabno pokazali jakobinci in boljševiki, kakor je tudi enako daleč od načel modernega duhovnega življenja,

ki večkrat misli, da so krščanska načela nevzdržna v praktičnem življenju. Na trojni način je mogoče rešiti diferenco med idejo in resničnostjo: ali delamo nasilje nad stvarnostjo in resničnostjo življenja, ali delamo silo ideji, ali pa gremo po tzv. jezuitski poti, to se pravi, ponižno priznamo človeško nepopolnost in v tej svoji ponižnosti poizkušamo uresničiti, kolikor pač moremo tu na zemlji, idejo, to je versko rečeno, božjo misel in božjo voljo in to kljub padcem, ki jih v sporu med notranjo idejo in zunanjo stvarnostjo doživljamo. Jezuiti so zadnji, ki ne bi hoteli priznati, da so tudi oni podvrženi postavi greha. Tudi oni, kakor sleherna človeška družba in kakor vsak posameznik, morajo plačevati svoj delež padli človeški naravi. Ob to diferenco med idejo in izkušnjo se nasprotniki jezuitov in katolicizma vedno spotikajo. To nasprotje mora nujno čutiti sleherni na sebi in marsikoga ta dvojnost in neprestani boj tako utruja, da se pred časom resignirano umakne z bojišča. Zdi pa se nam čisto naravno, da se boj med idejo in izkušnjo v katolicizmu in v jezuitizmu posebno očitno kaže, kajti čim višja je ideja, tem večja je tudi ta razlika. Kdor nima nobene ideje in nobenih načel, za njega tudi ni — samo po sebi umljivo — nobene difference med idejo in izkušnjami, med religijo in svetovljanstvom. Gotovo je, da te razlike v tostranskem življenju nikdar ne bomo mogli izenačiti in da je niso mogli izenačiti niti svetniki, ki so še prav posebno občutili vzvišenost krščanskega ideala in revnost človeškega prispevka, da bi se mu približal. Hoditi po jezuitski poti ni torej nič drugega, kakor da motrimo, kar je nadnaravno-naravno in kar je naravno-nadnaravno in se po tem tudi ravnamo. Z eno besedo: jezuitska pot je pot zdrave krščanske pameti. Po tej poti ljudje postanejo kristjani in kristjani ljudje.

Dr. I. Ahčin.

TROCKIZEM.

I.

Dne 20. avgusta je bil izvršen atentat na Leona Trockega, ki je bil mnogo let najožji sodelavec Lenina in ki je živel zadnja leta v Mehiki v prežnanstvu. Trocki je naslednjega dne podlegel zadobljenim ranam, ki mu jih je s kladivom zadal neki komunist iz moskovske internacionale. Pozneje ni bilo mogoče natančno ugotoviti, ali je bil Trocki odstranjen naravnost po zapovedi njegovega sovražnika Stalina, ali pa je postal le žrtev fanatizma nekega Stalinovega pristaša. Toda boljševik Trocki je bil velik nasprotnik boljševika Stalina in to ne le iz kakega čisto osebnega spora, temveč zaradi različnega pojmovanja naloge komunističnega revolucionarnega gibanja. Naslednji podatki naj pojasnijo, zakaj je med obema voditeljema sovjetskega komunizma prišlo do nasprotstva, v čem se je mnenje Trockega ločilo od Stalina in kakšen pomen ima trockistično gibanje.

Trocki je bil revolucionar izredno svojeglave, neukročene in revolucionarne narave. Svoj uporen značaj je moral plačevati z nemirnim in nestalnim življenjem, kar mu je tudi onemogočilo, da bi si pridobil trajnih prijateljev. Po Leninovi smrti in ob pričetku spora s Stalinom so Trockega imenovali »samotnega volka brez tropa«. Življenje Leona Davidoviča Bronsteina — ker to je njegovo pravo ime, ki ga je dobil kot sin judovskega lekarnarja na Krimu — je potekalo kakor kak senzacionalen roman. Kot petnajstletni učenec je bil izključen iz gimnazije. Kot študent se je

udeleževal dela v južno-ruskih delavskih organizacijah, nakar so ga zaprli in pregnali v severno Sibirijo. Posrečilo se mu je zbežati iz pregnanstva in sicer na Dunaj ter v druga evropska mesta. Ob izbruhu revolucije v Petrogradu 1905. leta se je naenkrat med delavstvom pojavil Trocki in bil izvoljen za predsednika delavskega sveta. Kmalu pa je bil znova prijel in pregan v vzhodno Sibirijo. Toda zopet mu je uspelo, da je pobegnil in se naselil v Parizu. Zadnja leta pred svetovno vojno je živel v Döblingu pri Dunaju. Še preden pa se je pričela vojska, se je preselil v Švico. Zaradi revolucionarne propagande proti vojski pa je bil izgnan iz Švice, nato iz Francije, iz Španije in tudi iz Kanade. Nazadnje je bil v Newyorku, odkoder se mu je leta 1917 po mnogih težavah posrečilo priti v Petrograd.

Do tega trenutka Trocki ni bil na strani Lenina, ampak je sam samcat stal med menjševiki in boljševiki. Brezobzirna propaganda proti vojski in brezpogojna želja po revoluciji pa sta malo pred oktobrom l. 1917 spravila Lenina in Trockega na isto črto. Boljševiki so zmagali in Trockiju je bila zaupana organizacija rdeče armade. L. 1920 je največ po uspehih rdeče armade bila boljševiška oblast na znotraj in na zunaj za silo utrjena. V komunističnem politbiroju tistega časa sede Lenin, Trocki, Sinovjev, Kamenev in Stalin. Lenin je po daljšem bolehanju umrl 1924. leta. Trocki je bil poleg Stalina najbolj slavljen mož sovjetske revolucije in ob njem brez dvoma tudi najbolj genialen voditelj boljševizma. Zaradi tega je brez zlih slutenj trdno uverjen pričakoval, da ne bo nihče drug kot on naslednik Lenina. V tem svojem prepričanju niti ni opazil, kako se je tajniku stranke Stalinu posrečilo nevidno in neslišno spraviti v svoje roke ves ogromen upravni aparat kakor tudi gospodarske niti iz vse države. Tudi ni opazil, da se je proti njemu izoblikovala zloglasna trojka: Stalin-Sinovjev-Kamenev. Žilavi in zahrbtni Stalin mu je izpodnesel tla, še preden je Trocki opazil svojo osamljenost. Ko pa jo je opazil, je bilo že prepozno. L. 1925 mu je Stalin izvil iz rok vrhovno armadno poveljstvo. H koncu l. 1927 je bil razrešen tudi vseh drugih visokih vladnih poslov. L. 1928 ga že zopet najdemo kot pregnanca v Sibiriji, in l. 1929 je moral prisiljen zapustiti meje sovjetske Rusije. Nato so ga gonili in preganjali iz države v državo kakor steklega psa. Končno se je l. 1936 naselil v Mehiki v upanju, da mu bo usojeno uživati vsaj tamkaj neko varnost in mir. Toda tudi tu so se vrstili atentati na njegovo življenje. Dvakrat se mu je posrečilo, da se je rešil, toda tretjič so njegovi morilci uspeli.

Nasprotstvo med Stalinom in Trockijem se je pričelo s tistim dnevom, ko je Trocki pričel nasprotovati Stalinovemu upravnemu sistemu. Stalin je izvedel gospodarsko preosnovo Rusije z izredno številno in tudi oblastno močno birokracijo. Sovjetska birokracija je postala nova vplivna družabna kasta v sovjetskem ustroju. Trocki pa se je ogreval za socializem »z demokratično pobudo od spodaj«. Sovjetski režim, tako je zatrjeval Trocki, mora biti demokratičen režim, kajti tudi boljševikom ni svoboda nič manj potrebna kakor surovine ali pogonsko olje za stroje. Da Trocki teh svojih načel ni razumeval v smislu splošne demokratične strpnosti za ves narod, temveč le za vladajočo plast komunistične stranke, ki je prišla na površje, se umeva samo po sebi. Saj je bil Trocki vedno najbolj zagrizen razrednobojež. Njegova tragika je bila v tem, da je sam pomagal graditi diktatorski boljševiški režim, kateremu je že nekaj let pozneje on sam prišel pod kolesa.

Iz Trockijeve kritike Stalinove diktatorske gospodarske in državne uprave pa se je polagoma razvila doktrinarna opozicija med Trockijem

in Stalinom. Od l. 1929 dalje je Trocki svoje nazore pojasnjeval v raznih spisih. Posebno znana so dela: »Moje življenje«, »Zgodovina ruske revolucije« in »Permanentna revolucija«. Nauk o permanentni revoluciji je tako zvani trockizem.

Na kratko povzemimo dve poglavitni točki nauka o permanentni revoluciji in obenem tudi nasprotstvo med trockizmom in stalinizmom:

1. Po Stalinu je mogoče socializem čisto dobro izvesti tudi samo v eni deželi. Socializirana dežela, kakor na primer sovjetska Rusija, more revolucionarnim komunističnim krogom sleherne druge dežele pri njihovem boju pomagati s svojim svetom in dejanjem. Tudi komunistična internacionala more revolucionarnemu proletariatu posameznih dežel svetovati in mu pomagati. Toda temeljno revolucionarno delo pa je in ostane naloga komunistov v vsaki deželi posebej. Njih naloga je, da revolucijo pripravijo, zanjo izberejo najprimernejši trenutek in potem gredo samostojno na delo. Seveda jih pri tem morejo po najboljših močeh podpirati tudi komunisti v drugih deželah in posebno še sovjetska zveza. — Trocki pa je mislil drugače. Po njegovem izreku je socializem mednarodni in revolucionaren, ali pa ga sploh ni! Izvedbo socializma v eni sami državi je smatral Trocki za eksperiment, ki ga trajno ni mogoče zdržati. Socialistična država, ki ostane osamljena, zaide prej ali slej v notranja in zunanja protislovja. Narodna revolucija more slej ko prej biti le provizorij, le člen mednarodne verige. Izhod za rešitev socializma v kaki deželi je torej permanenten proces mednarodne revolucije. Trocki je očital Stalinu, da je izdal revolucijo, kakor jo je hotel in zamislil Lenin.

2. Trocki je bil prepričan — in tudi pri tem se je skliceval na Lenina — da diktaturo proletariata more uspešno voditi in dovesti do zmagoslavnega konca samo voditelj, ki ima v sebi silo in darovitost kakega Lenina in Trockega. Delo boljševiške revolucije so olajšale razmere, kakor so vladale v Rusiji zadnja desetletja. Fevdalno veleposestvo, šibek srednji stan in pa ogromna množica kmečkega in delavskega proletariata, ki se je posebno čutila prizadeto z vojaškim porazom na bojiščih, so leta 1917 v ruskem narodu pripravili duhovno razpoloženje, ki ga je potem boljševizem razvnel v revolucijo. Trocki je bil prepričan, da bi s primernim revolucionarnim nastopom tudi po drugih državah mogel komunizem zavladati. Po njegovem mnenju je v nasprotju z Marxom in Leninom, ako kdo misli, da vodi pot meščanskih narodov k socialistični preosnovi skozi dolgo dobo demokratičnega razvoja. Ravno z odločno in brezobzirno diktaturo se splete med demokratičnim prevratom in socialistično preosnovo neprekinjena veriga, »trajnost neprekinjenega revolucionarnega razvoja«.

II.

Ko se je Stalinu posrečilo, da je spravil Trockega z vodilnega mesta, je »samotni volk« s svojimi redkimi prijatelji obžaloval, da je ostal brez tropsa. Sicer Trockemu ni manjkalo odločne volje in duha, kar bi mu moglo pridobiti pristašev. Toda manjkalo mu je nečesa, kar je v izobilici imel njegov tekmeč — pomožnih sredstev ogromne, šestino suhe zemlje obsegajoče države, tako bogate na vseh gospodarskih sredstvih, da je mogla prenesti tudi najbolj krute in nesmiselne komunistične eksperimente.

Stalinu se je posrečilo, da je Trockega prisilil k umiku in ga izrinil iz Sovjetije. Toda sila ni nobeno zanesljivo in trajno sredstvo za obvladavanje nasprotnika. Trocki je imel še mnogo simpatij pri komunistih, ki

so ga некоč slavili kot enega prvih mož boljševiške revolucije. Morda so veliki politični procesi v Sovjetiji v l. 1935 do 1938, s katerimi je Stalin uničil vso staro boljševiško gardo, bili v glavnem prirejani res samo za ulico. Verjetno, da so bili le sredstvo, s katerim je diktator hotel ostrašiti svoje nasprotnike. Toda dejstvo bo ostalo, da je v tem času med sovjetskimi boljševiki hudo vrelo in da so zelo mnogi bili skrajno nezadovoljni s Stalinovo diktaturo. Kaj umljivo je, da so vsi nezadovoljniji tajno zidali na Trockega. S Sovjetijo Trocki seveda ni mogel računati, toda nekaj se je pa že dalo začeti s številnimi simpatizerji po raznih komunističnih strankah izven Sovjetije. Ako so že trockistični procesi v Moskvi vzbujali neki nemir v komunističnih skupinah izven Sovjetije, potem ni dvoma, da je nova taktika »ljudskih front«, ki jo je komunistična internacionala pričela izvajati od poletja l. 1935 dalje, vzbudila odpor vseh radikalnih elementov v komunističnih strankah. Za pravoverne komuniste in neizprosne razredne borce je pomenjalo strašno preizkušnjo njihove potrpežljivosti, ko so naenkrat iz Moskve dobili navodila, naj za enkrat odlože revolucionarni program in naj gredo roko v roki s socialnimi demokrati, z demokratičnimi liberalci in celo s katoliškimi delavci, ako bi le-ti hoteli z njimi sodelovati (kar se nikjer ni zgodilo).

V tej točki je skušal poprijeti Trocki in s smelim organizacijskim delom prevrniti Stalina v evropskih komunističnih strankah. Zbiral je levičarsko opozicijo v komunističnih strankah tretje internacionale in je z njimi v juliju l. 1936 in sicer v Ženevi ustanovil Četrto internacionalo. Vse, kar je stalo levo od stalinistov in hotelo hitrejše zorenje komunistične stvari, kot pa je hotel Stalin in Tretja internacionala, vse to se je pridružilo trockističnemu gibanju.

Številčno ni bilo trockistično gibanje nikdar močno. Še najštevilnejše je bilo v Franciji, kjer bi utegnilo šteti kakih 10.000 organiziranih pristašev. Vendar pa je bilo močno dovolj, da je moglo zavirati komunistično revolucionarno delovanje. Bilo je tudi močno dovolj, da je vzbudilo pozornost Stalina in Tretje internacionale. Proti koncu španske državljanske vojske je sovjetska GPU s toliko ostrino in krvoločnostjo nastopila v Kataloniji proti stranki španskih trockistov, kakor še nikoli proti kakim meščanski stranki. Vsi vidnejši člani so bili enostavno postreljeni.

Sovjetsko-nemška pogodba o nenapadanju in imperialistična osvojevalna politika Sovjetske Rusije sta dali Trockiju in njegovi 4. internacionali ugoden povod za nov sunek proti Stalinu. Poleg tega pa je poraz ljudske fronte na Španskem in pa v Franciji veliko škodoval sovjetskemu ugledu v zapadni Evropi, ker je vsakdo vedel, da za ljudsko-frontaško politiko stoji Tretja internacionala. Toda nove razmere v Evropi so dovedle mnogokje do prepovedi komunistične stranke ne le Stalinove smeri, ampak so zatrle tudi delavnost trockistov.

Stalin je spravil Trockega s pota, bodisi da je napad na starega boljševika on sam ukazal, ali pa so ga izvedli njegovi pristaši. Že v dobi velike francoske revolucije je prišlo v pregovor, da revolucija požira svoje sinove, kakor je grški titan Chronos požrl svoje lastne otroke. Toda sama revolucija zaradi tega še ni propadla. Njen duh se vedno znova poraja v glavah. Vselej, kadar v kaki dobi primanjkuje stvarnih in resnih pogledov na življenje ter istočasno cvete socialna krivica, je to vsakokrat setev revolucionarne miselnosti, ki prej ali slej rodi krvavo žetev. Dr. I. Ahčin.

Ocene.

Rajko Mulaček, **Gradbeni predpisi**. Izdaja društva »Pravnik« v Ljubljani. Založili in tiskali J. Blasnika nasl., 1940.

Naše agilno društvo »Pravnik« je letošnje poletje izdalo kot tretji zvezek svoje zbirke zakonov priročno knjigo »Gradbeni predpisi«, ki jo je priredil sodnik upravnega sodišča v Celju Rajko Mulaček.

Zbirka vsebuje, poleg kratkega predgovora, gradbeni zakon v sistematiki ureditvi in številne predpise pravnega in tehničnega značaja, ki so izšli zaradi izvrševanja in uporabljanja gradbenega zakona od l. 1931 dalje. Prireditelj je knjigo razdelil v štiri oddelke in šest dodatkov.

I. V prvem oddelku je objavljen gradbeni zakon. Pri posameznih paragrafih tega zakona se navaja vsebina uredb in pravilnikov, ki jih predvideva dotično zakonsko besedilo. Tako sledi § 1 zakona uredba, s katero se določajo mesta in trgi, na katere se uporablja prvi del gradbenega zakona. Za § 106 so objavljena začasna navodila za osnovanje gradbenih odborov po gradbenem zakonu; za § 114 najdemo pravilnik o knjigah gradbenopravnih obveznosti, a pri § 115 pa pravilnik o oddaljenosti zgradb v mestih in trgih od posebnih zgradb in drugih naprav; za § 126 sta navedena pravilnika o skladu za izvajanje regulacije v mestni občini ljubljanski in mariborski, za § 127 pravilnik o gradbenih predpisih za vasi, ki so v neposredni bližini mest in trgov, za § 132 so pa navedeni kraji v dravski banovini, ki so proglašeni za turistične in klimatske kraje ter kopališča, a za § 134 pravilnik o napravi in vzdrževanju hodnikov v območju občine mariborske. Pod črto je pa pri posameznih paragrafih citiranih mnogo zakonov, naredb, dvornih dekretov, razpisov, pravilnikov in drugih predpisov, ki se nanašajo na materijo, obravnavano v dotičnih zakonskih določilih. Nekatere zakonske predpise je pisec opremil tudi s kratko vsebino sodb celjskega upravnega sodišča in sodb državnega sveta v gradbenih zadevah.

II. oddelek vsebuje pravilnik za izdelavo regulacijskih načrtov; III. splošna navodila za izdelavo uredbe o izvajanju regulacijskega načrta in gradbenega pravilnika; IV. pa norme za označevanje regulacijskih načrtov za naselja.

Dodatek A vsebuje gradbeno obrtne predpise, in sicer § 23 in §§ 35 do 49 obrtne zakona s pravilnikom o izvajanju tesarskih, kamnoseških in vodnjakarskih del v izvestnih krajih, dalje s pravilnikom o obsegu in razmejitvi gradbenih obrtov, z uredbo o izvrševanju manjših zidarskih, tesarskih in kamnoseških obrtov in z uredbo o obsegu poslovanja gradbenih obrtov, ustanovljenih pred uveljavljenjem zakona o obrtih z dne 5. novembra 1931. V dodatku B so objavljeni taksni predpisi v gradbenih stvareh, in to: a) izvleček iz taksne tarife zakona o taksah ter b) posebni predpisi o taksah v gradbenih stvareh.

V dodatku C so navedene določbe občega državlanskega zakonika v gradbenih in sorodnih zadevah, in sicer: §§ 340—343 (o pravnih sredstvih posestnika pri motenju njegove posesti z gradnjo in ob nevarnosti iz obstoječe zgradbe); §§ 364—365 (omejitev lastninskih pravic), § 395 (predpisi o najdbi skritih predmetov), §§ 398—401 (predpisi o najdbi zaklada), §§ 417—419 (umetna prirast po predelavi ali združitvi sploh, zlasti pri zgradbi), §§ 475, 476, 487—491 in 497 (o služnostih), §§ 850—852 (obnavljanje in poprava mej) in §§ 854—858 (domnevana skupnost). Dodatek D vsebuje izvleček iz pravilnika o higienskih in tehničnih varnostnih odred-

bah v podjetjih in izvleček iz dodatka k prejšnjemu pravilniku. V dodatku E je objavljen zakon o pooblaščenih inženirjih, dočim je v zadnjem dodatku F pisec priredil predpise o gradnji zaklonišč za zaščito pred zračnimi napadi.

V jezikovnem pogledu je prireditelj poskrbel za enotnost pravniške terminologije in je popravil netočnosti v prejšnjih prevodih iz srbohrvaščine.

Kakor prvi dve knjigi: Dolenc-Maklecov Zakonik o sodnem kazenskem postopanju in dr. Sajovčev Civilni pravdni postopnik, ki jih je izdalo društvo »Pravnik«, izborna služita pravnikom judicijalne stroke, bodo Gradbeni predpisi zelo koristni predvsem upravnim juristom, pa tudi odvetnikom, inženirjem, gradbenikom, posebno pa še gradbenim oblastvom prve stopnje — občinam, ki imajo mnogo opravka z gradbenimi zadevami, a jim že prejšnja raztresenost gradbenih predpisov večkrat povzroča dosti težav, ki bodo s pričujočo zbirko odstranjene. Zato to knjigo pozdravljamo in priporočamo.

Dr. Ivan Bizjak.

Dr. Anton Urbanc, Slovenska bratovščina sv. Hieronima v Vidmu iz leta 1452. Poseben odtis iz »Glasnika aktuarja«, št. 1 in 2, iz l. 1940.

Odvetnik dr. Anton Urbanc, ki je pred kratkim izdal zelo pohvalno sprejeto knjižico »Zavarovalno pravo«, je v navedeni razpravi prikazal in obdelal najstarejšo znano listino zavarovalno pravne zgodovine Slovencev, ki vsebuje važne zavarovalne misli, ki jih srečamo danes v modernem zavarovalnem pravu.

Pisatelj je našel v občinski knjižnici v Vidmu statute Slovenske bratovščine sv. Hieronima in obširne priloge (zvezki: kvaderni). Prvi zapisi segajo v leto 1412, zadnji pa so iz leta 1795; ko je po piščevem mnenju prenehalo delovanje bratovščine. Pisatelj je obdelal le statute bratovščine iz l. 1452, dočim ostalih zapisov zaradi preobsežnosti ni mogel preiskati.

Bratovščina je imela za patrona cerkvenega učenika sv. Hieronima, ki je od 14. stoletja veljal za narodnega svetnika tako pri Slovencih kakor tudi pri Hrvatih. Zato ni golo naključje, da si je bratovščina izbrala ime tega svetnika za svoj naslov, temveč je v tem videti tudi poudarek slovenske narodne zavesti. Že slovenska bratovščina v Vidmu sama dokazuje, da je bila tedaj slovenska skupina v Vidmu precej močna in je hotela ohraniti svoj narodni življenjski in ga tudi povezati z vzajemno pomočjo, ki je bila tako pravno in gospodarsko razvita, da se lahko smatra za pravo predhodnico slovenskega in jugoslovanskega zavarovalstva sploh.

V svoji razpravi je pisec posebno pokazal na zavarovalno-pravne elemente v statutu, ki res predstavljajo prve konture modernega zavarovalstva. Prispevki, ki so jih morali plačevati udje bratovščine, predstavljajo današnjo premijo. Bratovščina je poznala več vrst zavarovanj, in sicer bolezensko in pokojninsko zavarovanje: vdovske in sirotinske podpore (druge življenjske neprilike), dalje zavarovanje pogrebne in končno tudi zavarovanje za doto.

Organizacija bratovščine, ki so jo vodili duhovniki, je slonela na demokratskih temeljih. Udje so morali biti pošteni, na dobrem glasu in zakonskega rojstva, iz česar izhaja, da je bratovščina zasledovala tudi moralno-vzgojne namene. Iz statuta se vidi, da so bile udom naložene obsežne karitativne dolžnosti in dolžnosti pri verskih pobožnostih.

Na koncu razprave je odtisnjen fotografski posnetek opisanega statuta.

Pisatelj je s to razpravo gotovo opravil za našo javnost zanimivo in za slovensko pravno zgodovino zaslužno delo.

Dr. Ivan Bizjak.

Ptujska gora. Opisal Francè Stele. 1940. Izdal župni urad na Ptujski gori. Natisnila Mohorjeva tiskarna.

V »Predgovoru« pravi avtor, da je knjižica nastala iz dvojne potrebe: Slovincem dati v roke sporočilo o najlepši gotski umetnini pri nas, romarju pa priročnik v razumevanje in vodstvo. Nadalje podaja izčrpen in natančen popis znamenite Marijine božjepotne cerkve, triladijske cerkvene dvorane, zunanje ter notranje arhitekture, skulptur, oltarjev in drugega. Ne ostaja pa pri golem popisu, marveč se loteva tudi kritičnega pretresa literature in posameznih kulturno-zgodovinskih vprašanj, ki se umetnostnemu zgodovinarju odpirajo ob gradivu in pri ogledovanju umetnin samih. S tem pa knjižica že prestopa in za velik korak presega meje in okvir romarskega vodiča, tako da človeka spremlja ob branju občutek nesoglasja med vsebino, tehtnostjo problemov in okvirom profano romarskih navodil (avtomobilske zveze, razgled itd.) Stelè skuša datirati postanek cerkve in posameznih umetnin. To stori s presenetljivo eleganco brez utrudljivega precejjanja podatkov. Tako ugotavlja, da je romarsko »štifto« na Gori ustanovil ptujski gospod Bernard z ženo, ki je bila celjskega rodu, in podpre to svojo trditve z zanesljivimi dokazi. Kot prvi pa opozarja na zveze Ptujskih z Walseejci, ki so zapustile svoje sledove tudi v cerkvi na Gori. Dalje skuša postanek datirati tudi z navajanjem ikonografskih spoznanj, ko ugotavlja, da je lik Marije Zavetnice zgodovinsko povezan na čas in prostor. Kdor cerkev na Gori pozna, bo presenečen nad ugotovitvijo, da milostna podoba najprej ni bila namenjena za glavni oltar, marveč za pročelje. S tem se odpira nov problem, problem pročelja, ki je danes pusto in brezizrazno, dočim je po avtorjevih trditvah, ki so več kot verjetne, bilo nekdanj v popolnem stilnem skladju z notranjščino. Ob pretresu umetnin sproži vprašanje vplivov in šol ter ugotavlja, da moremo spričo bogatega materiala govoriti o treh delavnicah. Predvsem pa opozarja na nedvomno sorodstvo z dunajsko-praško delavnico. Na zamisel cerkvene arhitekture je vplivala cerkev sv. Štefana na Dunaju preko neposredne predloge za gorsko cerkev — svetišča v Strassengelu pri Gradcu. Vendar pušča avtor ta vprašanja v glavnem še vedno odprta. Gotovo pa je, da bo umetnostnemu zgodovinarju, ki bo hotel nanje odgovoriti, služila za izhodišče prav Steletova razprava, prva po svoji znanstveni dožnanosti in prepričljivosti. Nadaljnje iskanje in podroben študij pa naše najlepše gotsko svetišče zasluži. Bralec, ki je v umetnostni zgodovini novinec, bo brez moči obstal pred tujkami kot: fiala, vimperg itd., kar razodeva potrebo po slovarčku strokovnega izrazja, dočim bo izobraženec želel morda že več: lastnih nazivov za pojme te vrste. Vendar je to poglavje zase. Ob koncu se človeku vsiljuje misel, če bi vendarle ne kazalo tega dragocenega kulturnega spomenika z javnimi sredstvi pa na podlagi znanstvenih dožnanj popolnoma rekonstruirati, kar bi bilo za študij umetnostne zgodovine silnega pomena.

J. M.

Gaëtan Bernoville, Jezuiti. Prevedel Andrej Duh. Izdal »Glasnik presv. Srca Jezusovega«. Ljubljana. 1940.

Za štiristoletnico od ustanovitve jezuitskega reda smo dobili prevod knjige francoskega pisatelja G. Bernovillea. Iz nje se morejo vsi, ki poznajo morebiti komaj po imenu Družbo Jezusovo, zadostno poučiti o njej. Kar je največ vredno, ne bodo spoznali le zgodovine tega posebnega reda katoliške Cerkve, marveč predvsem notranji duh, ideal in bistvena duhovna sredstva, ki so Družbo v njeni ogromni in tako razsežni delavnosti

ohranili enotno, vedno živo dejavno in prožno skozi vsa štiri stoletja. Ta vedno živi duh, predanost svojemu idealu je vzrok, da se je Družba Jezusova vedno dvignila iz začasnih slabosti ali velikih nevarnosti in da ni ostarela, marveč je še danes polna mlade sile in neutrudljiva v službi katoliške Cerkve in njenega poglavarja za razširjanje kraljestva Kristusovega na zemlji. V štirih poglavjih nas pisatelj seznanja z Družbo Jezusovo. Najprej kratko, a jasno očrta lik ustanovitelja sv. Ignacija Lojolskega (11—37). Posebno dobro je poglavje o Duhovnih vajah (41—76). Drobna knjižica je »vir in studenec«, v katerem se Družba in pod vodstvom njenih udov nešteti verniki vseh stanov vedno znova in znova duhovno prenavljajo. Ni knjiga za branje, je navodilo za duhovne vaje, a v njej je modrost in moč, iz katere je izviral življenje in delovanje jezuitskega reda. Pisatelj je sam doživel silno duhovno moč duhovnih vaj, zato tudi tako lepo piše o njih. »Hčerka Duhovnih vaj« pa so konstitucije Družbe Jezusove (79—142), ki jih je Ignacij sam sestavljal celih šest let in ki jih preveva duh Duhovnih vaj. V obsežnem zadnjem poglavju govori pisatelj o apostolatu D. J., ki ga seveda more le v značilnih potezah očrtati, ne da bi se spuščal v približno natančno in konkretno opisovanje vsestranskega delovanja in uspehov ali neuspehov. Vprav v tem pogledu je bilo in je še poleg občudovanja tudi mnogo silovitega nasprotovanja jezuitskemu redu. — Na koncu je prevajalec dodal statistiko o udih in delavnosti D. J. Ta seveda danes ni več točna.

Knjigo priporočamo. Radi bi videli, da bi mirno in trezno pisano delo prebrali tudi tisti krogi naše domače inteligence, ki brez premisleka sprejemajo gesla mednarodnega nerazumevanja ali sovraštva o »jezuitski moral«, o njihovih »skrivnostnih sredstvih«, o njihovem delu. I. F.

Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja. Izdelal Geografski inštitut ljubljanske univerze. Izdal Socialno-ekonomski inštitut v Ljubljani. 1939.

Dolgo časa smo posvečali Slovenci vse premalo pozornosti gospodarsko-socialnim temeljem našega narodnega obstoja. Šele zadnja leta smo se v tem oziru stregnili in začeli sistematično preučevati gospodarsko in socialno strukturo našega narodnega organizma. Posledica tega je, da si zadnji čas kar po vrsti sledijo publikacije, ki nam skušajo nadoknaditi zamujeno in nas seznanjajo z resničnostjo ter neizprosno stvarnostjo našega narodnega položaja. Ena takih publikacij je zgornje delo Geografskega inštituta.

V uvodu knjige razlaga univ. prof. Anton Melik težave, ki jih je moral prebresti s svojimi mladimi sodelavci, združenimi v geografskem inštitutu naše univerze, preden so mogli zbrati zadovoljive in stvarnosti ustrezajoče podatke za svoje delo. Statistike naših ljudskih štetij so pač v mnogih ozirih nenatančne in nezanesljive. Tako si je treba pomagati na druge načine.

Sledi obširna študija Svetozarja Ilešiča o poklicni ter gospodarski razčlenjenosti prebivalstva v Sloveniji, iz katere je razvidno, da so že minili časi, v katerih smo lahko razglašali slovenski narod za kmečki narod, ne da bi prišli pri tem navzkriž z resničnostjo. Že leta 1931 je bilo v Sloveniji komaj še 60% kmečkega prebivalstva, in od tedaj se je delež kmečkega prebivalstva glede na celotno prebivalstvo Slovenije še znatno zmanjšal, dasi Ilešič tega v svoji študiji še ne upošteva, ampak se drži še dognanij ljudskega štetja iz l. 1931. Po tej statistiki je najti le še v Prekmurju in

v ostalih najvzhodnejših predelih Slovenije občine, v katerih se bavi s kmetijstvom kot z glavnim poklicem skoraj vse prebivalstvo. V ostalem delu Slovenije (dravske banovine) pa delež kmetiškega prebivalstva enakomerno pojema od vzhoda proti zahodu, dokler ne doseže v severozahodnem koncu banovine najnižjega staleža, tako da nad kmetiškim prebivalstvom že odločno prevladuje industrijsko, gozdno in prometno delavstvo.

V naslednjem poglavju se bavi Ilešič z deležem industrijskoobrtnega prebivalstva v jugoslovanskem delu Slovenije. To prebivalstvo je zastopano z ozirom na celoto z 19 in pol odstotka, to pa brez rudarskega prebivalstva, ki ga obravnava posebej in ki je zastopano z 2.4%. Ilešič razčleni delež industrijskoobrtnega prebivalstva tudi še na posamezne glavne industrijske in obrtne panoge.

Končno poda še razporeditev prebivalstva, ki živi od prometa. Delež tega prebivalstva znaša v jugoslovanskem delu Slovenije skoraj 4%. Veliko večino v njem sestavljajo uslužbenci državnih železnic.

Najzanimivejši del knjige pa predstavljajo zemljevidi, ki na izredno jasen in pregleden način prikazujejo vsa dognanja sodelavcev glede na gospodarsko strukturo slovenskega ozemlja v Jugoslaviji. je

Naši gozdovi in žage. O gozdnem gospodarstvu in o socialnih razmerah in težnjah šumsko-žagarskega delavstva v Sloveniji. Ljubljana 1939. Cena 15 din. Izdala in založila Delavska zbornica v Ljubljani.

Delavska zbornica za Slovenijo je zbrala v zgoraj označeni knjigi vse dosegljive podatke o slovenskem gozdnem gospodarstvu in o socialnem stanju našega gozdnožagarskega delavstva, in to kot »prispevek k enakim raziskovanjem za področje vse države, ki so v načrtu centralnega tajništva delavskih zbornic v Belgradu«. Knjiga je zaradi tega zelo važen doprinos k boljšemu poznavanju slovenskih gospodarskosocialnih vprašanj, katera moramo pač prej v vseh njihovih vzrokih in učinkih poznati, preden jih hočemo z uspehom rešiti.

Skoraj tretjino knjige zavzema temeljita študija Filipa Uratnika o gospodarskih in socialnih razmerah v slovenskem gozdnem gospodarstvu in lesni industriji v razdobju od leta 1927 do l. 1938. V njej prikazuje najprej kapaciteto in vrste slovenske lesne proizvodnje ter žagarske industrije, na kar preuči v tesni zvezi s proizvodnjo socialne razmere slovenskega gozdnega in žagarskega delavstva z ozirom na mezde in življenjski nivo, brezposelno skrbstvo ter zavarovanje za primer bolezni, nezgod in starosti. Iz študije izvemo mnogo zanimivih podatkov o tej važni panogi slovenskega gospodarstva. Tako je na primer Uratnik izračunal, da se izvozi letno iz Slovenije za povprečno četrto milijardo dinarjev tehničnega lesa. Že samo to nam da slutiti narodnogospodarsko važnost slovenske lesne industrije, oziroma trgovine. Nadalje ugotavlja, da imajo slovenske žage dvakrat višjo kapaciteto, kakor pa znaša letni prirastek lesa v slovenskih gozdovih, kar vodi ali k čezmernemu izkoriščanju gozdov, ali pa k nerentabilnosti žagarskih obratov in k zbijanju mezd žagarskemu delavstvu. Kar se tiče socialnih razmer gozdnožagarskega delavstva, je med drugim prikazal, kako po krivici je zapostavljeno to delavstvo v brezposelnem skrbstvu, dočim mora nositi enaka bremena plačevanja prispevkov OUZD kakor delavstvo drugih gospodarskih panog. Šele nova odredba o brezposelnem skrbstvu je nekoliko omilila to krivico. Zanimiva je tudi ugotovitev, da dve tretjini delavstva, ki dela v gozdnem gospodarstvu, nista zavarovani, ter da ima samo 12% gozdnožagarskega delavstva s kolektivnimi pogodbami določene in urejene delovne pogoje ter mezde.

Inž. Lojze Žumer je prispeval nadaljnjo študijo o delovnih razmerah slovenskega gozdnega delavstva, v kateri prikazuje, kako težke in neurejene so te delovne razmere v primeri z delovnimi razmerami v drugih gospodarskih panogah. Delovni čas gozdnega delavstva je skoraj neomejen in mezde nizke. Pisatelj predlaga, naj se uveljavi tudi za gozdno delavstvo socialna zakonodaja in upostavijo minimalne mezde. Nadalje je treba, da prizna OUZD tudi drvarjem pravico do popolnega starostnega zavarovanja.

Iz te študije izvemo tudi zanimivo ugotovitev, da ni danes v slovenskih gozdovih niti ene tretjine normalne mase lesa, kot bi ga po načrtnem gospodarstvu moralo biti.

V nadaljnem obsega knjiga poročilo župnika Karla Škulja o gozdnem delavstvu iz Loškega potoka in poročila ter predloge delodajalcev in delavcev.

Na koncu knjižnega teksta so uvrščeni socialnopolitični ukrepi, ki jih priporočajo udeleženci te ankete o gozdnožagarskem delavstvu na podlagi njenih ugotovitev v izvedbo socialnopolitični oblasti.

Na zadnjih 19 straneh so objavljeni vsi podatki, ki jih je omenjena anketa zbrala in ugotovila glede na slovensko gozdno gospodarstvo in delavstvo, po večini v obliki grafikonov in statistik.

Knjigi so pridejani tudi trije skrbno izdelani zemljevidi, ki prikazujejo razvrstitev, vrste in kapaciteto žag v Sloveniji, pregled slovenske lesne industrije in relativni pomen gozda za gospodarstvo poedinih občin.

Delo nujno spada v knjižnico vsakogar, kdor se bavi z našimi gospodarskimi in socialnimi vprašanji.

Edino, kar se da očitati knjigi, je precej neizbran jezik in polno nepotrebnih tujk. Tako zamenjuje čisto pc nepotrebem srbskohrvaški izraz »šumsko« na mnogih mestih — celo v podnaslovu — slovenski izraz »gozdno« (delavstvo). Treba pa je, da so pisane tudi take knjige v pravilnem in lepem jeziku.

jef

Dr. Ivan Lah, Druga knjiga spominov. Ljubljana 1940. Strani 192.

V pričujoči knjigi, ki jo je izdal odbor za postavitve nagrobnega spomenika rajnemu pisatelju, nadaljuje ta svoje osebne spomine na svetovno vojno in na svoje doživljanje. Kot osumljenec protidržavnih in protimonarhičnih teženj je bil takoj v začetku vojne prijet in zaprt. Bralec potuje z njim skozi tesne, zatohle prostore ljubljanskega gradu, potem pa iz taborišča v taborišče vse do ofenzive na romunski fronti. Vmes je vpletenih nekaj intermezov, brezosebnih literarnih črtic, ki s spomini nimajo neposredno kaj opraviti, so pa nastali v dobi, ki jo pisatelj popisuje. Pripovedovanje je živahno; hotelo bi biti zanimivo, kar pa vedno ni. Ko človek knjigo prečita, se nehote vpraša, če je pametno in koristno, da se knjiga spominov tako piše; mnogo besedi, pa malo jedra. Vajeni smo namreč memoirne literature (Šuklje, Hribar itd.), ki nam je povedala mnogo novega o starih časih, sliko življenja, ki se je odigralo, pogledano skozi prizmo nekega značaja. Teга v pričujoči knjigi pogrešam. Pisatelj je mnogo preveč zanesenjaški, mestoma vse prevelik lirik in retorik; izgublja se v detajlnih opisih in čustvih. Vse to je za knjigo spominov brez pomena. Pač pa bi želeli slišati kaj o ljudeh, vedeti, kaj so mislili, kaj govorili, kaj počeli. Teга je močno premalo. To, kar najbolj prime v knjigi, pa je izredna žilavost in doslednost narodno skoraj fanatično zavednega slovenskega inteligenta, ki je bila in je še danes bolj redka, kot mislimo. Če bo sleherni bralec le to občudoval, bo knjiga dosegla svoj namen. J. M.

»ODLOČITI SE JE TREBA.«

V 9. št. Dejanja je nekaj člankov, za katere se v celoti ne moremo odločiti v pritrdilnem smislu. Ker sem prejel številko prepozno, da bi mogel kaj več napisati, samo omenim, s katerimi sestavki se ne morem povsem strinjati. E. Kocbeka uvodnik »Odločiti se je treba« vsebuje ostro analizo spora med »Stražo v viharju« in listom »Mi mladi borci« ob priliki vprašanja o stanovski reorganizaciji akademskih društev, napravi tudi več pravih sklepov. Ne morem pa sprejeti tako negativne sodbe o vsem delu in zadržanju slovenskih katoličanov v zadnjih dvajsetih letih, kakor jo izraža E. Kocbek. Mislim, da ni pravična. Bolje bi bilo, če bi pisatelj malo manj govoril o klerikalizmu, duhovnem meščanstvu, duhovni reakciji, čeprav so mnogi pogledi pravilni, pa bi bolj jasno očrtaval osnove novega družabnega reda, za katerega se je treba odločiti. Ni prav imenovati korporativno idejo le pretvezo za ohranitev dosedanjega družabnega reda, saj predstavlja vendarle resen poskus priti iz njega. Seveda ni korporativizem recept za popolno ozdravljenje družbe, še manj so morebiti posrečeni konkretni poskusi realizacije. A s tako kratko zavrnitvijo te ideje pa tudi ne služimo ciljem, ki jih poudarjamo kot bistvene. Isto napako ima tudi članek »Kritične misli o korporativizmu«. Tako daleč pa le ne more iti kritika, da bi mirno ugotovila: »Korporativizem je torej zelo huda mistifikacija, ki jo je uporabil kapitalizem.« (356.) Govorite rajši konkretnije in jasneje o novem družabnem redu! Črtica »Grešno gnezdo« bi pa zaradi svojega ciničnega podtona spadala preje v kakšno drugo »realistično« revijo, kakor v »Dejanje«.

J. F.

KRATEK ODGOVOR.

V Reviji Katoliške akcije št. 5 (1940) str. 502 sl. je g. J. K. napisal pod naslovom »V pojasnilo «Času» nekaj pripomb k mojim zapiskom v 9./10. št. Časa (1940). Nimam ne časa ne Časa za brezplodno polemiko s tako dialektiko. Trpka spoznanja se mi zbuja ob branju tega »pojasnila«. Če te nekdo stalno obsipa s različnimi hudimi očitki, sumničenji, podtikani, celo lažmi, verjemi, da je vse prav in ponižno molči. Če se braniš in pokažeš neutemeljenost in krivičnost očitkov, veljaš ti za napadalca.

Rečem le to: 1. Tudi po tem »pojasnilu« ne morem obžalovati nobenega stavka, ki sem ga zapisal v svojih zapiskih. Če bi hotel porabiti vse gradivo, kar ga imam, bi lahko napisal obširno razpravo.

2. O »temeljitosti« člankov v Rev. KA ima g. J. K. dokaze v isti številki Časa, pogleda naj pa še Dejanje III. št. 7 str. 282—288.

3. Kje sem očital pisatelju članka »Na valovih iracionalizma« »namerno goljufijo«? V kakšnem smislu sem očital nepoštenost, je pa jasno razvidno iz mojega dokazovanja. Zgražanje nad »edinstvenim primerom« bi bilo izostalo, če bi se g. J. K. zgrozil nad hujšimi primeri, ki so se dogodili in se še dogajajo.

4. Glede prof. Kocbeka, ideologa Zarje, naj g. pisec še enkrat prečita, kar sem napisal. Morebiti bo razumel, kaj sem obsojal, potem mu ne bo treba dokazovati nekaj drugega. Isto velja tudi glede članka »Razcepljenost v slov. kat. skupnosti«.

5. Zadnji odstavek Pojasnila pa je zelo nelep dialektični sunek proti »Času«. Upam pa, da ne bo smrten, četudi bi bilo nekemu krogu to zelo prav.

J. F.

RAZPIS KNJŽEVNE NAGRADE.

Slovenska straža v Ljubljani razpisuje nagrado v znesku

3000 dinarjev (tri tisoč)

za najboljši leposlovni spis, ki bi budil v mladini močno slovensko narodno zavest ter zavest jugoslovanske in državne skupnosti. Spis naj bi obsegal 1 do 2 tiskani poli navadne osmerke in naj bi bil primeren za mladino od 7. do 10. leta starosti. Podrobnejše želje javi Slovenska straža interesentom na zahtevo tudi pisмено ali ustno. (Naslov: Poljanski nasip 12/X/1.)

Rokopisi naj se predložijo izdajateljici najkasneje do 31. decembra 1940. Poslane rokopise bo presodila posebna komisija, nagrajenega pa bo založnica takoj izdala bogato ilustriranega. Slovenska straža si pridržuje pravico, da nagrade ne podeli, ako bi spis ne ustrezal v zadostni meri svojemu namenu.

Slovenska straža.

Publikacije Leonove družbe

- Slovenci v desetletju 1918—1928.** Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Uredil dr. Josip Mal. Str. 776. Cena broš. 100 Din, vez. 124 Din.
- Dr. Fr. Kos, **Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku.** I. knjiga broš. 100 Din, vez. 120 Din (razprodana); II. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; III. knjiga broš. 120 Din, vez. 140 Din; IV. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; V. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din. — Kdor kupi vse knjige naenkrat, dobi še 20% popusta od cele vsote.
- Dr. Jos. Gruden, **Slovenski župani**, broš. à 8 Din.
- Dr. Jos. Gruden, **Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stol. in ustanovitve ljubljanske škofije**, à 25 Din.
- Dr. M. Opeka, **Rimski verzi**, à 10 Din.
- Paul Bourget-Kopitar, **Zmisel smrti**, à 20 Din.
- Bazin-Iz. Cankar, **Gruda umira**, à 30 Din.
- Baar-Hybašek, **Zadnja pravda**, à 20 Din.
- P. St. Škrabec, **Jezikovni spisi, snopič** à 5 Din.
- Dr. P. Blaznik, **Kolonizacija selške doline**, à 30 Din.
- Dr. A. Gosar, **Kriza moderne demokracije**, à 3 Din.
- Dr. A. Brecelj, **Seksualni problem**, à 3 Din.
- Dr. Kolarič, **Miklošič**, à 3 Din.
- Dr. R. Andrejka, **Selški predniki J. E. Kreka**, à 20 Din.

V komisiji pri Novi založbi:

- Dr. A. Gosar, **Poljedelska statistika**, à 3 Din.
- Fr. Zwitter, **Starejša kranjska mesta in meščanstvo**, à 24 Din.
- E. Bojc, **Slomšek, naš duhovni vrtnar**, à 6 Din.
- Okrožnica **Casti Connubii**, à 4 Din.

Naročniki »Časa« dobijo vse knjige 25% ceneje. Naročila naj se pošiljajo na upravo »Časa«, Ljubljana, Miklošičeva c. 7/I. (Prosvetna zveza).